

سذارفت

سذائرت

سڌا رت

رچيندڙ:

هرمن هببس

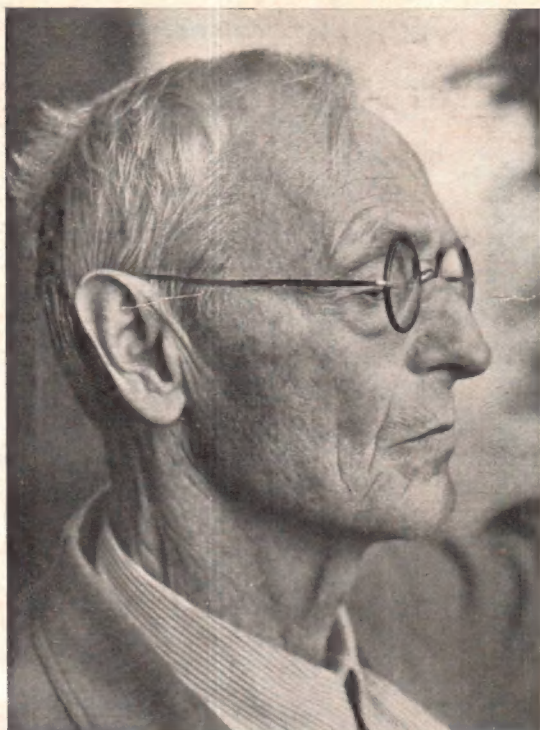
(نوييل پرائيز ڪٽندڙ)

سڌيڪار:

پروفيسر ايسر داس واڌو دل واڌسنگهاڙي

هندستان ساهتيم هالا

Herman Hesse

هرمن هيس جو سنيهو

تيهن ورهين کان به وڌيڪ اڳ، جڏهن هندستان لاءِ منهنجي ڪهني پريم جو ڦل، هي ڪتاب ”سڌارت“، پڌرو ٿيو تڏهن چاهيم ٿي ته سمي سارو اهو وري پنهنجي ماڳ هندستان ڏي واپس وڃي. مون لاءِ گهڻي سرهائيءَ جي ڳالهه آهي جو اها چاهنا هاڻ پوري ٿي ۽ هي ننڍو بستڪ پنهنجي مائٽر پوميءَ جي ٻولين ۾ ترجمو ٿيو آهي.

منهنجي لائي جي ٻانڪن ڏانهن پراڻي سڍ پاونو!

سگنڙو لهند

هرمن هيس

۳۱ جولاءِ ۱۹۵۵

هندستان ساهتييم مالا ۵۵-۱۹۵۶ (۱)

پهر يون ڇاپو: جولاءِ ۱۹۵۵

All Rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form. Copyright by Hermann Hesse.

قيمت ۰-۸-۲ روپيم

ملاط جو هنڌ:

هندستان ڪتاب گهر

۲۳، حمام اسٽريٽ، فورٽ، بمبئي-۱

*Printed by Mansing Chuhermal at the Navrashtra Press,
23, Hamam Street, Fort, Bombay-1, & Published by him for
"The Hindustan", 13, Hamam Street, Fort Bombay-1.*

اسين آڀاري آهيون

پروفيسر ايسر داس واڌو مل رائسنگهاڻيءَ جا جنهن ورڌ
اوستا هوندي به پنهنجو ڳيل، لڳاتار وقت ڏيئي هيءُ
نهایت سندر پستڪ سنڌيءَ ۾ آڻي، سنڌي ساهتيه
جي وڏي شيوا ڪئي آهي؛

ڊاڪٽر رگھو مل موٽواڻيءَ جا جنهن هن ڪتاب جي ترجمي
۾ وقت بوقت ڪارائتيون صلاحون پئي ڏنيون؛

پروفيسر جهٽمل خوبچند ڀاونائيءَ جا جنهن سچ پچ
ڪتاب کي وڌيڪ سوينيڪ بنائڻ ۾ اٽڪ جا کوڙ ڪئي
۽ پنهنجو وقت ۽ ڌيان پنهنجين ٻين ڪيترين مشغولين
هوندي به پئي ڏنو؛

شري نؤشير ڇاڳر بمبئيءَ جي برڪ چترڪار جا جنهن
پنهنجا نو سهڻا چتر هن پستڪ ۾ خوشيءَ سان وجهڻ ڏنا؛
پروفيسر منگهارام اڏارام ملڪاڻيءَ، ڊاڪٽر هري ايسر داس
هنگوراڻيءَ ۽ شري پرسرام 'ضيا' جا، جن پڻ ڪافي
واهر ڪئي؛

۽ شري هرمن هيس، جرمنيءَ جي نامور ودوان ۽ اوچ
ڪوٺيءَ جي گرنٽڪار جا جنهن ڀارت جي آباسي گيان،
امر فيلسوفي ۽ اموالڪ وڌايا ٿي پنهنجو هيءُ املھ ۽
اڻ لپ پستڪ سنڌيءَ ۾ آڻڻ جي اسان کي اجازت ڏني.

هندستان ساهتيه مالا

دۇر پەريون

برهمڻ جو ٻالڪ

گهر جي چاچا ۾، نديءَ جي ڪپ تي، ٻيڙين جي لنگر
 ٽڙ ڍڪ، سورج جي ٿروون هيٺ، ٻوٽن ۽ الجير جي وچ جي
 چانوري ۾، سڌارو، سندر برهمڻ جو پٽ، پنهنجي دوست
 گوند سان گڏ ٺهيو ۽ سامڻو نديءَ جي ڪناري تي کڻي اڻڻان
 ۽ پاٽ پوڄائن ڪرڻ ڪري سورج جي ٿپت ۾ سندس ٽاڙڪ
 ڪلها ڪارائجي ويا هئا. انهن جي وٽن جي جهمٽي ۾ راند
 روند ڪندي، پنهنجي ماما جي کيٽن ٻڌندي، پنهنجي پٽا
 جي اُڀرڻ سڻندي ۽ ودوانن جي سنگ ۾ رهندي سندس
 نيتراچالڪ دور درشمن سان ٽهجي پئي ويا. ودوان پُرسن جي
 گيان گوشت ۾ سڌارو اڳيئي گهڻي وقت کان بهرو وٺي چڪو
 هو ۽ گوند سان پٺ بھت مباحث ڪندو هو ۽ ساڻس گڏ ڏيان
 ۽ اڳاڱا جي ڪلا استعمال ڪئي هئائين. اڳيئي کيس پروڙ
 هئي ٿور شبد - سڀني اکرن جو مول - ڪئن شانت
 چٽ اُچارن ڪجي، ساه اندر نيٺ وقت جهجي ۽ جڏهن اڳڪ
 منوئي ساه ٻاهر آڻيندو هو تڏهن سندس پيشانيءَ تي پوتر آتما
 جي جهاگ پيئي چمڪندي هئي. کيس اڳيئي ڄاڻ هئي ته
 اندر جي اونھائيءَ ۾، سرشتيءَ سان ساز ۾ آيل آمر ۽ اُبناسي
 آتما - برهم کي ڪئن پڇاڻجي.

سندس پٽا جي هردي ۾ آندو هو ڇاڪاڻ ته سندس
 سپتر سمجهو هو ۽ وڌيا پرائڻ جو پياسو هو. هن ڏٺو ته سڌارو
 وڏو ودوان، پروهم، ۽ برهمڻ جو شرومڻي ٿيندو پئي ويو.

مانا جي دل اندر ناز هو جڏهن هوءَ سڌارڻ کي هلندو چلندو، اٿندو وهندو ڏسندي هئي ۽ سڌارڻ هڪ سهر، سهڻو، هڏن وريل، ۽ کيس پورن وڏي ۽ سمن سان نمسڪار ڪندڙ پٽر هو.

سڌارڻ جڏهن کليل پيشانيءَ، شاهن نيترون ۽ پٽلي بدن سان شهرن جي گهٽين مان لنگهندو هو تڏهن برهمڻن جي جوان سڀڻن جي دلين اندر پريم اڇلون ڏيندو هو.

گووند، سندس دوست، برهمڻ جو پٽ، کيس سڀني کان وڌيڪ پيار ڪندو هو. هو سڌارڻ جي اوچل نيترون ۽ صاف ۽ سريلي آواز کي پيار ڪندو هو ۽ سندس هلڻ چلڻ جي ڍنگ ۽ پورن نراڪت کي پيار ڪندو هو ۽ جيڪي به وچن سندس مڪاروند منجهان نڪرندا هئا تن کي پيار ڪندو هو ۽ سڀ کان وڌيڪ، هو سندس روشن دماغ، سندر اوچ خيالات، مضبوط اڇا شڪتي ۽ اثر وهوار کي پيار ڪندو هو. گووند کي سڏهڻي ته سڌارڻ ڪو رواجي برهمڻ، سست پوجاري، منترن نيترون جو لالچي وهنجاري، هٽيلو، لگمو، چتر زبان پرچارڪ، دشت پوجاري يا هڪ وڏي ولر جي وچ ۾ صرف هڪ نمائي، اڀاڻي رڍ وانگر ٿي ڪين رهندو. بلڪل نه، ۽ گووند پاڻ پڻ اهڙن ٻين ڏهن هزارن برهمڻن جهڙو ٿيڻ نٿي چاهيو.

هن انهي شرومڻي پٽر، سڌارڻ جي پيروي ڪرڻ ٿي چاهي ۽ جيڪڏهن هو ڪڏهن به ديوتا بڻيو يا ڪڏهن به سرو- جوٽ اندر پريش ڪيو ته گووند، سندس دوست، سندس ساٿي، سندس ٺهليو، سندس پيش ڪار، سندس پاڇو ٿي سندس پوئلڳي ڪندو.

مطلب ته سڌارڻ کي هرڪو پيار ڪندو هو. هو هرڪنهن

کي آندڙ ڏيندو هو ۽ خوش رکندو هو. پر سڌارڪ پاڻ آندڙ کان محروم هو. جيتوڻيڪ هو انجڀرن جي باغيچي منجهه ڳلائي پيڇرن تي ٻنڌ ڪندو هو، جهڳٽن جي ٺيلي ڇانوري اندر ڌيان ۾ مڱهن وهندو هو، پراشوت لاءِ روزاني اُشيان ۾ پنهنجا انگ صاف ڪندو هو، ڇاڀا وارن اٺين جي وٽن جي گهاٽائي ۾ ويهي پورن وڏيءَ سان هڻڻ ڪندو هو، سڀ جو محبوب هو، سڀ جي آندڙ جو باعث هو، ٿڌن به سندس دل اندر اها خوشي موجود نه هئي، اهو سڪ پرايت نه ٿيو هو. سڀنا ۽ بي آرام ڪندڙ پور، خيال ۽ ويچار، ڏانهس وهندا پئي آيا، نديءَ جي وهڪري منجهان، رات جي وقت ٿارن جي ٽمڪ ٽمڪ منجهان، سورج جي پگهرائيندڙ ڪرڻ منجهان. سڀنا ۽ آتما جي اُشانتِي ۽ اُٺل پٺل، ڏانهس وڌندا پئي آيا، هڻڻ جي ڏوٺهي منجهان، رڱ وڍ جي ڪوٺائن منجهان، پيرسڻ برهمڻن جي سڪيانن منجهان.

سڌارڪ پنهنجي اندر منجهه ويراڳ جا آثار محسوس ڪرڻ لڳو. هو محسوس ڪرڻ لڳو ته پتا ۽ مائا جو پير ۽ پنهنجي دوست گورلد جو پير پڻ سڌاءِ سندس لاءِ سڪڙائي ڪونه رهندو، نه شانتِي ڏيندو ۽ نه کيس راضي ڪندو ۽ نه وري سندس لاءِ ڪافي ٿيندو. سندس دل ۾ شدڪا جاڳي ته سندس پوجيڻ پتا ۽ سندس ٻيا آچار به پنهنجي گيان جو سٺي ۾ سٺو پاڳ ۽ پندار کيس اڳيئي ڏيئي چڪا هئا، پنهنجي وڌيا جو سمورو سار پڻ سندس آسائتي پيالي ۾ اڳيئي اوٽي چڪا هئا، پر سندس پيالو پر نه هو، سندس من راضي نه هو، سندس آتما کي شانتِي ڪانه هئي، سندس دل کي قرار ڪونه هو. جل اُشيان نيڪ هئا، پر نيٺ به نه اهو جل هو، پاپ منجهس ڏوپجي ڪونه پئي ويا، اُن سان ڏکي دل ۽ وڏو ٻار هلاڪو ڪونه ٿي ٿيو. هڻڻ ۽ ڏوٺائن کي

آراڌنائون ٻاڪل نيڪ هيون - پر ڇا اها آخري منزل هئي؟
 هون ۽ ٻلين مان آندڙ جي پراپتي ٿي ٿي؟ ۽ ديوتائن بابت
 ڇا چڱي؟ جنهن سرشتي رچي هئي سو سڄي پڇي پرجا پتي
 هو؟ اهو آتما نه هو، صرف هڪڙو ئي اهو جنهن ئي رچنا
 رچائي؟ ديوتائن ڀڄ مون ۽ تو وانگر رچيل روپ نه آهن - ناسونس
 ۽ ڪن پنگر؟ انهيءَ ڪري ڇا اهو صحيح ۽ واجب آهي، سياڻپ
 ڀريو ۽ يوگي طريقو آهي جو ديوتائن تي پيڻائون ۽ پٺيون
 ڇاڙهجن؟ ڪنهن جي اڳيان تڏهن پيڻائون رکجن؟ ڪنهن
 جي اڳيان تڏهن سڀس نوانجي، سواءِ هنجي، جو آهي
 آتما، ڪيول هڪڙو ئي - اڪو اونڪار؟ ۽ اهو آتما ڪٿي
 لهندو، ڪٿي ٿو رهي، ڪٿي ٿي سندس سنائن، انادي،
 انس دل دُورو ڪري، جيڪڏهن پنهنجي پاڻ منجهه نه، پنهنجي
 اندرئين انتر منجهه نه؟ پر اهو پاڻ، اهو اندريون انتر آهي
 ڪٿي؟ اهو ڪو هڏو ۽ ماس نه آهي، اهو ڪو خيال يا ڪلپنا
 نه آهي. اهائي گمانوان پرشن جي سکيا آهي. نه پوءِ اهو آهي
 ڪٿي؟ ڪئن انهيءَ پاڻ ڏانهن - آتما ڏانهن وڃي - ڏوڪجي؟
 آهي ڪو بيورستو جو ڳولڻ لائق هجي؟ ڪنهن به کيس اها راه
 ڪانه ڏيکاري هئي، ڪنهن کي به انهيءَ راه جي سڌ نه هئي -
 نڪي سندس پٽا کي، نڪي سندس آچارين ۽ ودوانن کي،
 نڪي وري ڀڄنن ۾ ٿي اهوراز سمايل هو. برهمڻن ۽ سندن پوتر
 شاسترن هر وستوءَ جي ڄاڻ ٿي رکي - سموري ڄاڻ، هو سڀ
 ڇيڙ جي ٿه ۾ ٿي ويا - سرشتيءَ جي رچنا، واڻي جو اصل،
 پوڄن، ساھ اندر نيٺ ۽ ٻاهر ڪڍڻ (پراڻا يام)، حواسن ۽ اندرين
 جي ڪريا، ديوتائن جا ڪرم، کين اڪيچار وستن جي ڄاڻ
 هئي - پر انهن سڀني وستن جي ڄاڻ ضروري هئي ڇا جيڪڏهن
 کين هڪ ضروري وستوءَ - صرف هڪ ئي ضروري وستوءَ
 جي ڄاڻ نه هئي؟

ڌرمي شاسترن خاص ڪري سام وید جي آپشدن انهي
انتر آتما جو ذڪر ڪيو آهي. لکيل آهي ته ”تنهنجي آتما
آهي سموري دنيا.“ ان ۾ ڇيل آهي ته جڏهن منهن نندرا
۾ آهي تڏهن هو پنهنجي انتر اندر پرويش ڪري ٿو ۽ آتما
۾ نواس ڪري ٿو. انهن وچنائن ۾ عجيب گيان سمايل آهي ۽
رشن جو سمورو گيان اتي لپائيندڙ ٻوليءَ ۾ ڏنل آهي. مکين جي
گڏ ڪيل ماکيءَ جهڙو پوتر، برابر، اهو وڌيا جو پندار جو گيانوان
برهمڻ جي پوئتان ايندڙ پيڙهين ڪنو ڪيو آهي ۽ سالم رکيو
آهي تنهن کي سولائيءَ سان نظر انداز نٿو ڪري سگهجي. پر ڪٿي
هئا آهي برهمڻ، پوڄاري، گيانوان پرش جي نه رڳو انهي اونهيءَ
وڌيا ۾ پرهن هئا، پر ’انيو جي اچ‘ تي چڙهڻ ۾
پڻ؟ ڪٿي هئا اهي شش جن نندرا ۾ آتما پراپت ڪري،
انکي چيئنٽا ۾، زندگيءَ ۾، هرهنڌ وائيءَ ۾، وهوار ۾ باطوت
قائم رکي سگهيا هئا؟ سڌارڪ کي گهڻي بگيه برهمڻ جي سڌ
هئي، خاص ڪري پنهنجي پٽاجي- پوتر، ودوان، هر طرح
عزت لائق. سندس پٽا ساراه لائق هو، سندس هلت چلت
شلت ميه ۽ شاندار هئي. هو نيڪ جيوٽ گذاريندو هو،
سندس وچن گيان سان پو پورهئا ۽ سهڻا ۽ شانائتا ويچار سندس
دماغ اندر واسو ڪري ويا. پر خود اهو جنهنکي هيتري جاڳ
هئي، گيان هو، تنهنکي آندڙ جي پراپتي هئي؟ شالتي حاصل ڪئي
هوائين؟ ڇا هو خود پاڻ به جگياسو، سالڪ نه هئو، اڃا اڻ ڀاپيل؟
وقت به وقت اڪت پياس سان نرمل چشمن جي ياترا ڪرڻ،
باب پوڄا ڪرڻ، پيتائون چاڙهڻ، شاسترن جي اوت وٺڻ،
برهمڻ جي گيان گوشت ٻڌڻ ڪين ٿي ويو؟ ڇو هو، جو
نردوش آهي، نه به پنهنجا پاپ ڏوٽي ٿو ۽ پاڻکي نرمل ۽
اوجل رکڻ لاءِ روز آدم ڪري ٿو؟ ڇا تڏهن اهو آتما سندس اندر
منجهه واپي نه هئو؟ اهو سرچشمو سندس هردي اندر ئي ڪين

هٿو؟ پنهنجي پاڻ اندر اهو چشمو ڳولي لهڻ گهرجي، اهو پنهنجي وس ڪرڻ گهرجي. ان کانسواءِ جيڪي آهي سا آهي ڳولا - ڇڪر ۽ گمراهي.

اها هئا سڌارڻ جا ويچار، اها هئي سندس پياس، اها هئي سندس آرزو، اهو هو سندس دڪ ۽ غمگينيءَ جو ڪارڻ.

هو چندو گيه اپنشدن جا واکيه اندر ڀرور ڀريو ويچار بندو هو. ”حقيقت ۾ پرهم جو نالو آهي ستير. سچ پچ، جنهنڪي اهو گيان آهي سو هر روز سورڳي دنيا ۾ لواس هڪري ٿو.“ اڪثر اها نزديڪ نظر پيئي پاسي هئي - اها نوراني دنيا - پر انهي دنيا ۾ هن پورو پرويش نه ڪيو هو، پنهنجي آخرين پياس نه مٽائي هئي. ۽ انهن گياني پورشن ۾ جن جي کيس سڌ هئي ۽ جن جي سکيائن مان کيس آند پئي آيو، هڪڙو به اهڙو ڪونه هو جنهن منزل صفا طيءَ ڪئي هجي - اها سڙڳي دنيا هڪ ڪئي هجي - پنهنجي پياس - اٽل ۽ اناڊي - پورن طرح بجهائي هجي.

”گروند،“ سڌارڻ پنهنجي دوست کي چيو، ”گروند،“ مونسان گڏجي بڙ جي بڙچ ڏانهن هل. اسين ڌيان ۾ وهنداسين ۽ ايڪاگرتا جي ساڌنا ڪنداسين.“

هو بڙ جي وچ وٽ آيا ۽ هڪٻئي کان ويهارو قدم پري ويهي رهيا. جتن هو اوم شبد اچارڻ لاءِ تيار ٿي ويٺو تن سڌارڻ آهستيءَ سان هيٺيون سلوڪ چوڻ لڳو:

”اوم آه ڪمان، تير آه آتما،

پرهم آه تير جي منزل،

بي ڌڙڪ ان ٿي چئي ٿو منشي پنهنجو نشان.“

جڏهن ڌيان جي ساڌنا وارو وقت پورو ٿيو، تڏهن

گووند آيو. شام جو ٿاڻو هو. سنجها جي ڪر يا جو وقت
پر جي آيو هو. هن سڌارٽ جو نالو وٺي کيس سڏ ڪيو.
هن جواب ڪو نه ڏنو. سڌارٽ ڏيان ۾ مڪو هو. سندس
اڪيون ڇٽ نه ڪنهن دور منزل کي ٽڪي رهيون هيون ۽
سندس چپ جي ڇهنڙي سندس ڏندن جي وچان ڪي قدر
ڏيکاري ڏيئي رهي هئي. سندس دم جي اڇ وچ ڏسڻ ۾
ئي ڪانه ٿي آئي. اهڙي طرح هو ڏيان ۾ مگهن وينوئي رهيو،
صرف هڪ ئي خيال، اوم جو، پنهنجي آتما جو، ٿير جو- پرهم
جي نشان چٽ واسطي.

هڪ دفع ڪي سنڀاسي اچي سڌارٽ جي شهر مان
لاڏگهائو ٿيا. گهومون پيشي، پاڻ ۾ ٿي چٽا هئا، ٽڪل ٿل ۽
سائڻ نه ٻڌا، نه جوان، سندن ڪلها ڏڙ سان ڀريل، رت انهن
مان ٽپي رهيو هو، ذري گهٽ ٺنگا، سورج جا لهسيل، اڪيلا،
عجيب ۽ سندن سنسار کان ڦريل رخ، منشن جي دنيا اندر
ڳريل سڙيل گدڙن مثل هئا. سندن چوڌاري هئي فضا اجهاميل
لفس (ڪار ٽرشنا) جي، مها ڪنن پشيا جي، ڪشت ڏيندڙ
فاقن ۽ نياڳ جي.

سنجها ٿاڻي، ڏيان جي وقت گذرڻ بعد سڌارٽ گووند
کي چيو: ”سڀاڻي صبح جو، منهنجا دوست، سڌارٽ سنڀاس
اختيار ڪندو ۽ سنڀاسين جي سنگ ۾ شامل ٿيندو.“

گووند جي منهن جو ٻڌو لهي ويو جئن هن اهي اکر ٻڌا ۽
پنهنجي دوست جي چاهي ۾ اٿل ارادي، اڻ ٽر فيصلي جا
آثار پر ڪيائين. اهڙو اڻ ٽر جهڙو ڪمان مان اڻ گس چٽيل
ٿير. گووند پنهنجي دوست جي پهرين نظر مان ئي سهي
ڪري ويو ته هاڻي شروعات ٿي ويئي. سڌارٽ هاڻي پنهنجو
رستو وٺڻ لڳو، سندس پراڻو پاڻ کي پر ڪاشت ڪرڻ

هڪ دفعي ٽي سنڀاسي اچي سڌارڪ جي شهر مان لاڳهاڻو ڏيڻا . [صفحہ ۷]

جي شروعات ٿي ڪري ۽ هنجي پراڻو سان گڏ سندس پراڻو پڻ. هو اهڙو ڪومانجي ويو جهڙي سڳل ڪيلي جي ڪل. ”اي، سڌارڪ، هن ٻڪاري چيو، تنهنجو پتا اها ڳالهه قبول ڪندو؟“

سڌارڪ ڏانهس ائين ٺهاريو جڏهن ته هاڻي سڃاڻپ ٿيو آهي. وڃ وانگر ٺڪو، هو ڪووند جي دل جو راز پوکي ويو، سندس انتظار جو اندازو لڳائي ويو ۽ ساڳئي وقت سندس ’پاويءَ جو پاڻ‘ پڻ پروڙي ويو.

هن نرمائي سان چيو، ”ڪووند، وادو واد وٽ آهي. سڀاڻي، پورهه ڦٽيءَ جو، آءٌ سنڀالين جي جيوت گهارڻ شروع ڪندس. وري ڪم مباحثو ڪرڻ جو ضرور ڪونهي.“

سڌارڪ انهيءَ ڪمري ۾ ويو جتي سندس پتا لڌو وڃائي ويٺو هو. هو پتا جي پٺ وٺي ويٺو رهيو جيستائين سندس پتا سندس حاضري محسوس ڪري. ”سڌارڪ آهين؟“ برهمڻ پڇيو. ”لڌهن ڇٽ جيڪي من ۾ آئي.“

سڌارڪ چيو، ”اوهانجي ڪرپا ڪبي، پتاجي. آءٌ ٻڌائڻ آيو آهيان ته سڀاڻي آءٌ اوهانجو گهر ڇڏڻ ۽ سنڀالين جي سنگ ۾ شامل ٿيڻ جي آرزو ٿو رکان. مونکي سياسي ٿيڻ جي چاهه آهي. اميد اٿم ته منهنجو پتا اعتراض نه واريندو.“

برهمڻ ايتري دير تاءِ سانس ۾ رهيو جو تارا سندس ننڍڙي دريءَ جي ٻي پاسي ڦري ويا ۽ جيستائين سندس سانس آخري طرح ٽٽي تنهن کان اڳ منهنجو روپ ئي بدلائي ويا. سندس پتر ڇپ ڇپ، بنا ڇرپر جي، ٻانهون ٻڏي ويٺو رهيو. پتا به ڇپ ڇپ ۽ بنا ڇرپر جي ٽڏي ٽي ويٺو رهيو ۽ تارا آسمان ۾ ڦرندا ويا. آخر سندس پتا چيو: ”اها ڳالهه برهمڻ جي ياد ۾ نه آهي ته ڪڙڪيندڙ ۽ ڪروڙ ڀريل وچن

پنهنجي مک مان ڪڍڻ پر منهنجي دل اندر ناراضيو آهي. آءٌ نه چاهيندس ته آءٌ وري ٻيو دفعو اها تنهنجي نوڀڌن ٻڌان.“
برھمڻ آهستيءَ سان اٿيو. سڌارڻ ٻانهون ٻڌل ڇپ ڇپ ٻينوئي رهيو.

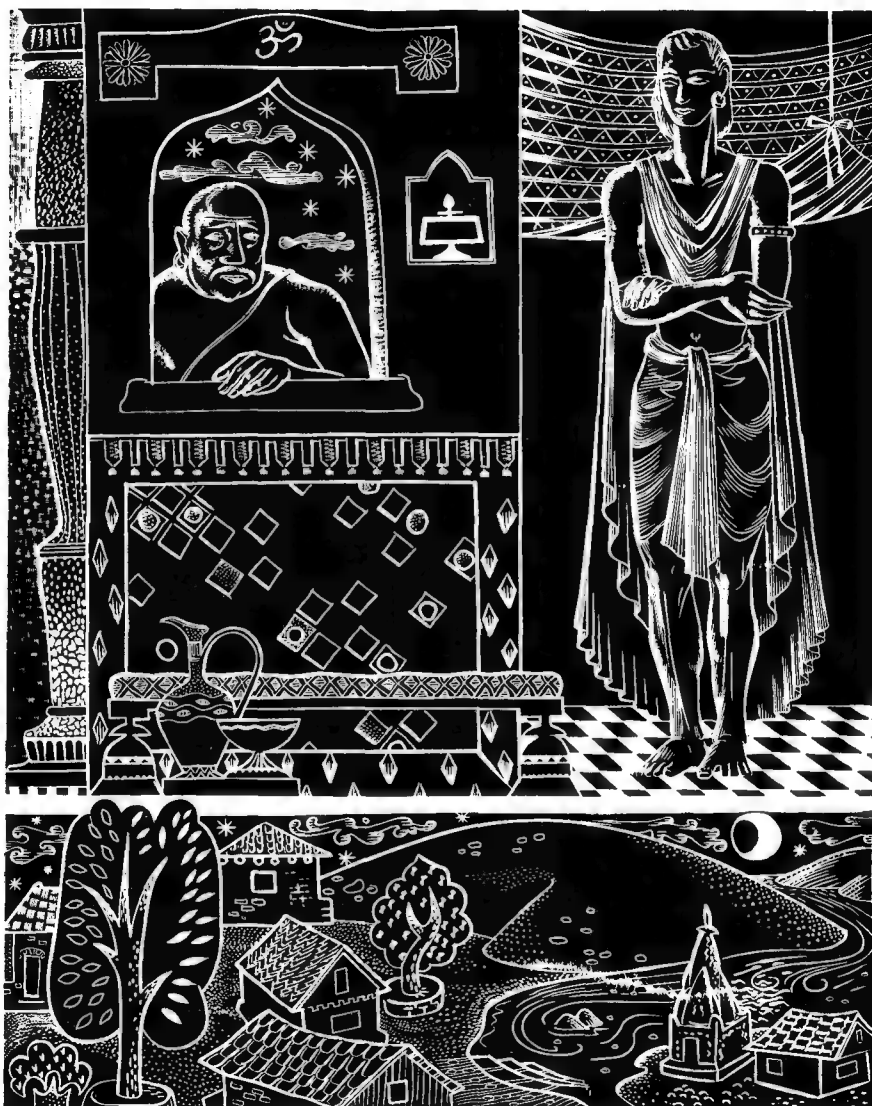
”ڇا جي لاءِ تون ترسيل آهين؟“ سندس پتاجي ۽ ڀڄيو.
”اوهانکي سڏ آهي ته آءٌ ڇا جي لاءِ ترسيل آهيان؟“ سڌارڻ اتر ڏٺو.

سندس پتا ناراضجي وڃان ڪمرو ڇڏي ويو ۽ وڃي بستري تي ليٽيو.

هڪ ڪلاڪ گذري ويو ۽ کيس نند نه آئي، تڏهن برھمڻ اٿيو، هيٺ مٿي ٻسار ڪرڻ لڳو ۽ پوءِ گهر کان نڪري ٻاهر هليو ويو. هن ڪمري جي لنديءَ دريءَ مان اندر نهاريو ۽ سڌارڻ کي ٻانهون ٻڌل، بنا چرپر جي اٿيئي بيٺل ڏٺائين. هو سندس زرد چوڻو ڇمڪندو ڏسي ٿي سگهيو. دڪي دل سان، پتا بستري ڏانهن واپس وريو.

ڄڻ ٻيو ڪلاڪ گذريو ۽ برھمڻ کي نند نه آئي، تنهن ۾ وري اٿيو، هيٺ مٿي ٻسار ڪرڻ لڳو، گهر کان ٻاهر نڪري آيو ۽ ڏٺائين ته ڇنڊر ۾ ڪٿي رهيو هو. هن دريءَ منجهان نهاريو. سڌارڻ اٿيئي ٻانهون ٻڌل، بنا چرپر جي بيٺو هو. ڇنڊر ۾ ڇنڊر ۾ اڳهاڙين ٿيڻ جي هڏين تي ڇمڪي رهيو هو. دڪي دل سان پتا بستري ڏانهن وري موٽيو.

وري ڪلاڪ دڪي موٽي آيو ۽ وري ٻن ڪلاڪن بعد، دريءَ مان نهارائين ۽ ڏٺائين ته سڌارڻ اڃا بيٺو آهي، چانڊوڪيءَ ۾ تارن جي روشنيءَ ۾، اونڌاهي وڃڻي ۾. ۽ هو ڇپ ڇپ ڇپ ايندو رهيو، ڪلاڪ ڪلاڪ ڪاپو، ڪمري ۾ ليٽو پائيندو رهيو، ۽ هنکي اتي بنا چرپر بيٺل ڏسندو رهيو. سندس

ستارت آئيئي ٻانهون ٻڌل، بنا چرپر جي ٻينو هو. [صفحہ ۹]

دل ڪروڙ سان، چنٽا سان، ڀوسان، شوڪ سان ڀرجي ويئي.
رات جي آخري ڪلاڪ ۾، پوءِ ڦٽيءَ کان اڳ هو وري
واپس آيو، ڪمري اندر گهڙيو ۽ نوجوان کي اُٺي ئي بيٺل
ڏٺائين. هو ڊگهو ۽ کيس ڌاريو پئي لڳو.

”سڌارٽ، هن چيو، ”تون ڇا جي لاءِ ٽرسيو آهين؟“
”اوهان کي سڌ آهي تہ ڇا جي لاءِ ٽرسيو آهيان، پٽاجي!“
”ڇا، تون اتي بيٺو ئي هوندين ۽ ٽرسي وھندن، جيستائين
ڏينهن ٿئي، منجهند ٿئي، شام ٿئي؟“
”آءٌ بيٺو ئي هوندس ۽ ٽرسيون ڪندس.“
”تون ٿڪجي پوندين، سڌارٽ.“
”هاڻو، آءٌ ٿڪجي پوندس.“
”تو کي نند اچي ويندي، سڌارٽ.“
”مون کي نند ڪانه ايندي.“
”تون مري ويندين، سڌارٽ.“
”آءٌ مرن ڏس.“

”تون پٽا جي آگيا پالن ڪرڻ کان وڌيڪ مڙ پسنڊ
ڪرين ٿو؟“

”سڌارٽ هميشه پٽا جي آگيا پالن پئي ڪئي آهي.“
”ٿڌهن تون پنهنجي رڻا ٽرڪ ڪندين؟“
”سڌارٽ کي جڏهن سندس پٽا چوندو تڏهن ئي ڪندو.“

ڏينهن جي پهرين روشني ڪمري اندر گهڙي. برهمڻ
ڏٺو تہ سڌارٽ جون جنگهون ٿورو ڏکي رهيون هيون، پر
سڌارٽ جي چهري ۾ ڏکڻي ڪانه هئي. سندس نيترو دور
درشيد ڏسي رهيا هئا. ٿڌهن پٽا محسوس ڪيو تہ سڌارٽ
هاڻ وڌيڪ وقت گهر ۾ ساڻس گهاري ڪين سگهندو. هو اڳيئي
کيس ڇڏي چڪو هو.

پتا سڌارٽ جي ڪلهي تي هٿ رکيو.

”پل نون بن وڃ،“ هن چيو، ”۽ سنڀاسي ٿي ۽ جيڪڏهن نون بن اندر آئند ڳولي لهين ته موٽي اچجان ۽ مونکي اچي انجي سڪيا ڏجان ۽ پر جيڪڏهن پنهنجي اکين تان پڙدو هتي ۽ توکي اتي آئند نه ملي ته به موٽي اچجان ۽ نه پوءِ اسين وري گڏجي ڀاٽ پوڄائون ڪنداسين ۽ ديوتائن تي پيٽائون ڇاڙهي ڏينداسين.“ هاڻي وڃ، مانا جا پير وڃي چمر ۽ ٻڌائينس ته نون ڪيڏانهن وڃي رهيو آهين. مون لاءِ ته هاڻي وقت پُر وڃي آيو آهي. درياهه تي وڃڻ جو ۽ اشنان ٻاڻي ڪري ڀاٽ پوڄا ڪرڻ جو.“

هن پنهنجو هٿ پٿر جي ڪلهي تان لائو ۽ ٻاهر نڪري ويو. سڌارٽ جڏهن هلڻ جي ڪوشش ڪئي تڏهن سندس ٽنگون ڏڏڻ لڳيون. پر هن جلد ئي پاڻ سنڀالي ورتو، پتا کي نمسڪار ڪيائين ۽ انجي ارشاد جي پيروي ڪرڻ لاءِ پنهنجي مانا وٽ ويو.

جڏهن هن پنهنجي ساٿين ٽنگن سان آهستي آهستي ڀرڻ ٿئي جو نندراڏيو ۽ جي گود ۾ پيل شهر ڇڏيو، تڏهن هڪ لڪندڙ ڀاڄو ڀڄاڙي ۽ واريءَ جهوپڙي ۽ منجهان نڪري ظاهر ٿيو ۽ اچي ڀاڙي سان شامل ٿيو. اهو ڳوٺ هو.

”نون اچي ويو آهين،“ سڌارٽ چيو ۽ مرڪيائين.

”آءُ اچي ويو آهيان،“ ڳوٺ وراڻيو.

سنياسين جي سنگه ۾

انهيءَ ڏينهن، سنجهڻا ٿاڻي، هو سنياسين کي اچي ٻڌا ۽ کين پنهنجي سنگه ۽ ساڌنن ۾ شامل ڪرڻ لاءِ وينتي ڪيائون. سندن وينتي اگاهي.

سڌارڪ پنهنجا وستر رستي تي هڪ غريب برهمڻ کي ڏيئي ڇڏيا ۽ پاڻ وٽ صرف هڪ لنگوٽ ۽ هڪ ميرانجهڙي رنگ جو اوچڻ رکيائين. ڏينهن ۾ رڳو هڪ ويلو کائيندو هو ۽ ڪڏهن به کائڻ وٺندو نه هو. چوڏهن ڏينهن وٽ رکيائين. وري اٺاويهن ڏينهن اڀواس ڪڍيائين. سندس ڳلن ۽ جنگهن تان ماس ڇڻي ويو. سندس ڏاڍي آيل اکين ۾ عجيب سهڻا پٽي پيا. سندس سنهڙين آڱرين تي ننهن ٻڌا گهاٽا ويا ۽ کاڌي تي خشڪ ۽ ڪنڊاڻين سونهاري ظاهر ٿيس. منهن سامهون ڪا رستي ٿي آيس ته نيٺ ٿي وڪا ٿي ويس. اوچ وستر پهريل ماڻهن جي شهر مان لنگهندو هو ته چپ ٽڪار وچان مروڻجي ٿي ويس. هن ڏٺو ته واپاري واپار پيا ڪن، راجڪمار شڪار تي پيا وڃن، ماڻهي مٿن مٿان پيا روئن، وڻشائون پاڻ پيئون آچين، ويڇ پيمارن جي دوا ستي پيا ڪن، پنڊت بچ ڇٽڻ لاءِ شپ ڏينهن پيا وارين، پري پري ۾ پيا پڇائين، ماڻا ٿون ٻار پيئون پرچائين - ۽ سمجهائين ته اهي سڀ اڪڻي نهاري جي يوگيه به ڪين آهن. هر چيز کيس جوڻ ٻي لڳي، ڪراهن پري جوڻ. اهي مڙهي هئا انڌرين جا، پوڳه جا، سونهن ۽ سينگار جا بدبدا، جونا

پسارا سڀ نشت ٿي ٿيڻا هئا. دنيا زهر مٿل پئي پاسيس.
جيوت هئي دڪ ۽ ڪليش.

سڌارڪ جي منزل مقصود هڪ ئي هئي. - بنهه پالهو ٿيڻ،
پياس، ترشنا، سڀنن، سڪ ۽ دڪ کان پالهو ٿيڻ، خالي ۽ آزاد
ٿيڻ. - 'مان' کي مارڻ، اڳو پوءِ لاءِ 'مان' کان آڃو ٿيڻ، سڪڙي
ٿيل هردي جو آند مائڻ، پوتر ويچار اٿڻ ڪرڻ. - اهو هو
سندس اديش. جڏهن سمورو 'مان' وس ۾ ايندو ۽ نشت
ٿيندو، جڏهن سموريون ترشناون ۽ ڪامنائون ٻجهي وينديون،
تہ پوءِ اها انتم وستو جاڳندي، هستيءَ جي اها انتر آڻي،
جنهن ۾ ذري نہ 'مان' نہ هوندي. - ڪهڙو نہ اونهو راز!

چپ چاپ سڌارڪ ٽيز سورج جي ڪرڻن ۾ بيٺو رهيو،
شوڪ ۽ پياس جو ستايل، پر بيٺو رهيو جيستائين هن دڪ ۽ اڄ
محسوس ڪرڻ چڱي ڏني. چپ چاپ هو برسات ۾ بيٺو رهيو،
ٻاڻي سندس وارن تان ڳڙي سندس ڪلهن تي، چيلھ تي،
ٽنگن تي چمي پي ويو. ۽ هي جڳياسو بيٺو ٿي رهيو جيستائين
هن ڪلهن ۽ ٽنگن جو چمي وڃڻ محسوس ٿي نہ ڪيو، جيستائين
انهن ۾ مائائي اچي ويئي. چپ چاپ هو ڪنڊن منجهه رڙهي
ويو. خون سندس پوسرندڙ چمڙي ۽ مان پئي ڳڙيو، ڦٽ ٿي
پيس. پر سڌارڪ اٿل ۽ اڏول رهيو جيستائين خون وهڻ بند
ٿي ويو، جيستائين ڪنڊن کيس ستائڻ بند ڪيو ۽ درد نہ
هنکي دڪي ڪري نہ سگهيو.

سڌارڪ ڪڙو ٿي وهندو هو ۽ ساهه ڪٽڻ ۾ سنجھ ڪرڻ،
توري ساهه ڪٽڻ سان پورڪ ڪرڻ ۽ ساهه کي روڪڻ سکيو.
ساهه اندر نيٺ وقت هو دل جي دڪ دڪ کي بيهارڻ
سکيو، دل جي دڪ دڪ کي گهٽائڻ سکيو جيستائين اها دڪ دڪ
گهٽ ٿيڻ لڳي ۽ نيٺ جڻ نہ بيهي ويئي.

سنياسين ۾ جيڪو وڏي ۾ وڏو هو تنهنجي سڪيا هيٺ
۽ سنياسين جي نيمن موجب هو تن کي ٿسوڏيڻ لڳو ۽ ڌيان
يوڳ جو ساڌن ڪرڻ لڳو. هڪ ڪنگ ٻانس جي وٿن مٿان
اُڏاڻو ۽ سڌارٽ ان کي پنهنجي سوکير شري ۾ جڳهه ڏني،
پاڻ ڪنگ بڻجي پيو، جهنگل ۽ ٻهاڙن مٿان اُڏاڻو، مڇليون
کاڌائين، ڪنگ وانگر بک ڪڍيائين، ڪنگ جي ٻولي ٻوليائين،
ڪنگ وانگر مري ڏنائين. هڪ مٿل گدڙ وارياسي ڪپ ٿي
پيو هو ۽ سڌارٽ جو سوکير شري انجي مٿ ۾ کسڪي ويو،
هن مٿل گدڙ جو روپ ورتو، ڪناري ٿي پيو رهيو، سڄي
پيو، ٻانس ڪڍيائين، ڪنو ٿيندو ويو، چراخن هنجوانگ انگ
ڪٽي ڇڏيو، ڳجهون اُنکي پٽڻ لڳيون، باقي هڏن جو ٻجرو
وڃي رهيو، خاک سان خاک ٿي ويو، وايڙ ۾ ملي ويو. ۽
سڌارٽ جو سوکير شري واپس آيو، مري ويو، ڪنو ٿي ويو،
خاک ۾ ملي ويو. جيوت جي چڪر جي دڪن واري دؤري
مان لنگهيو. هو شڪاري ۽ جيان نئين پياس سان ٿري ويو
هڪ اوڙاهه مٿان، جتي جيوت جو چڪر ختم ٿو ٿئي، جتي
ڪارٽن جي پڇاڙي ٿي ٿئي، جتي ڪشت-هيٺ اُنست ڪال
نظر ٿو اچي. هن پنهنجن حواسن کي نگهوسار ڪيو. هن سمرڻ-
شڪتيءَ کي ماري مات ڪيو، هزارن ڀن ڀن روپن ۾ پنهنجي
'مان' منجهان هو کسڪي ويو. ٻسون ٿيو، مٿ ٿيو، ٻهڻ ٿيو،
لڪڙي ٿيو، جل ٿيو ۽ هر دفع هو وري انهن مان جاڳي
اُٿيو. سورج کڙيو يا چنڊر ما چمڪيو، هو وري 'مان' ٿيو،
جيوت جي دؤري اُندر ڪڇي آيو، پياس محسوس ڪيائين،
پياس ٿي جيت پائائين، نئين پياس اڻيڙ ڪيائين.

سڌارٽ گهڻو ئي ڪجهه سنياسين مان پرايو، 'مان' وڃائڻ
جا هو گهڻيءَ طريقا سڪيو. هو ٽياڳ جي مارڳ تي هلڻ لڳو،
دڪن دڙدن معرفت، ڪشت سهڻ ۽ مٿن جييت پاڻڻ معرفت،

بڪ، آڇ ۽ ٽڪاوت معرفت. هو تياڳ جي سفر تي هليو، ڏيان ذريعي، من کي مڙيني خيالي بونن کان خالي رکڻ ذريعي. انهن ۽ ٻين پيڇرن تي هو پنڌ ڪرڻ سڪيو. هن هزارين دفعا پنهنجو 'مان' وڃايو ۽ ڏينهن جا ڏينهن سانده هن نيسي ۽ ۾ نواس ڪيو. جيتوڻيڪ اهي مارگ کيس 'مان' کان پري ڪڍي ٿي ويا پر آخر ۾ وري به 'مان' ڏانهن واپس وٺي ٿي آيا. جيتوڻيڪ سڌارن، هزارين دفعا 'مان' کان پڳو، نيسي ۽ ۾ سمايو، پسون ۽ ۽ پهڻ بڻيو، ٽڏهن به سندس واپسي اڻ ٿر هئي ۽ اها گهڙي اڻ ٿر هئي جڏهن کيس 'مان' ڏسڻو ٿي پيو سورج جي روشنيءَ ۾ يا چنڊرما جي چانڊنيءَ ۾، بادلن جي چايا ۾ يا برسات جي بوندن ۾ ۽ وري به اهوئي 'مان' سڌارن ٿي ٿي پيو ۽ وري کيس بوجهي واري ڏندگيءَ جي چڪر جو دڪر پستو ٿي پيو. سندس ڀر ۾ رهندو هو گوند، سندس پاڇو هو به ساڳي پيڇري تي ٻانڌ ڀڙو هو، ساڳيا ئي سڌا ڪندو هو. شيوا ۽ سڌا ٿي جي ضرورتن کان سواءِ ٻيءَ وشيه تي، پاڻ ۾ ڳالهائڻ بولھائڻ ورلي ٿيندو هون. ڪڏهن ڪڏهن سو پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجن آڇارين لاءِ ڳولڻ مان کاتو مڱي اچڻ لاءِ گڏجي نڪرندا هئا.

”نهنجو ڇا خيال آهي، ڳوٺ؟“ هڪ بيمگ واري موقع تي سڌارن پڇيو. ”تون ڀائرين ٿو ته اسان ڪجهه اڳڀرو وڌيا آهيون؟ منزل مقصود ٿيا آهيون؟“

ڳوٺ اٿر ڏٺو: ”اسان پرايو آهي ۽ اڃا پرايون پيا. سڌارن، تون هڪ اوچ ٻڌويءَ وارو سنياسي بڻمين، تون هر هڪ سڌا سگهو ٿي سگهي ويو آهين. پيرسن سنياسي ۾ اڪثر نهنجو چڱو ملهه پئي ڪٽيو آهي. ڪنهن ڏينهن تون مها پرش ٿيندين، سڌارن.“

سڌارن چيو: ”مونکي نه ائين ڏسڻ ۾ ڪونه ٿو اچي،

منهنجا مٿر! جيڪي ڪي مان هن مهل تائين سنياسين کان
سکيو آهيان سو نه پاڻ وڌيڪ ٽڪڙو ۽ وڌيڪ سولائيءَ سان
ڪنهن وٽس جتي پاڙي ۾، ڪنهن به مسافرڻي ۾، مزدور
۽ ڀاري ڪيڏيندڙن جي سنگ ۾ سڪي سگهان ها!

گووند چيو: ”سڌارڻ ڇرڇا ٿو ڪري. تون، سڌارڻ،
ڌيان ڪرڻ، پراڻا ڀام ڪرڻ ۽ بڪ ۽ دڪ محسوس نه ڪرڻ انهن
ڪريبلن انسانن جي صحبت ۾ ڪٿن سڪي سگهين ها؟“

۽ سڌارڻ اهڙيءَ ڪولتا سان چيو جڏهن پاڻ سان ئي
ڳالهائين: ”ڌيان ڇا ڪي ٿو چوين؟ تن جو تياڳ ڇا آهي؟
ورڻ ڇا آهي؟ ساهه روڪڻ ڇا آهي؟ اهو سڀ آهي ’مان‘
کان پاڇ، اهو سڀ آهي ’پاڇ‘ جي ڪشت کان ٿوري سمي
لاءِ بچاءُ. اهو سڀ آهي زندگيءَ جي دڪ ۽ مورڪتا کان ٿوري
وقت لاءِ چونڪارو. ڍڳا ڪاهيندڙ به ساڳي پاڇ کائي ٿو،
جڏهن هو ٿورو وقت جتنا ڪندڙ نشو واپرائي ٿو. جڏهن هو
مسافرڻي ۾ چانورن جي شراب جا يا ناريل جي رس جا به ٿي
پيال پيئي ٿو. انهيءَ وقت هو ’مان‘ جي گم ٿيڻ واري، زندگيءَ جو
دڪ ۽ درد محسوس نٿو ڪري؛ هو تڏهن ٿوري وقت لاءِ
چونڪارو پائي ٿو. چانورن وارو شراب پيئندي هڪي نند
کڻي ٿي وڃي ۽ هڪي انهيءَ وقت اهو ئي ڪجهه حاصل ٿو
ٿئي جو سڌارڻ ۽ گووند کي ملي ٿو جڏهن هو ڳچ وقت ساڌن
ڪري پنهنجي سرير جي سرت پلجي ٿا وڃن ۽ نيسيءَ ۾
واسو ٿا ڪن.“

گووند چيو، ”تون ائين چئي وڃين ٿو، منهنجا پريتم،
پر انهي هوندي به تون ڄاڻين ٿو ته سڌارڻ ڪو ڍڳا ڪاهيندڙ
ڪونه آهي ۽ سنياسي ڪو شرابي نه آهي. شرابي برابر سرت
وڃائي ٿو، هن کي برابر ٿوري وقت لاءِ ساهي ۽ آرام ملي ٿو،

پر هو جلد ئي انهي ڪوڙي آرام مان واپس وري ٿو ۽ وري هر چيز ائين ئي ٿو پسي جئن اڳ ئي هئي. کيس ان مان ڪو وڌيڪ گيان حاصل ڪونه ٿيو آهي، کيس ڪا وڌيڪ روشني ڪانه ملي آهي، هو ڪو وڌيڪ ڏاڪو ڪونه چڙهيو آهي.

سڌارٽ منهن تي مرڪ آڻي ورائيو: ”مونکي اها ڄاڻ نه آهي. آءٌ برابر ڪو شرابي ئي ڪونه رهيو آهيان. پر مان، سڌارٽ، انهن ساڌنن ڪرڻ ۽ ڌيان ۾ رهڻ سان صرف ٿوري وقت لاءِ آرام پايان ٿو ۽ آءٌ گيان کان، مڪتيءَ کان ايترو ئي دور آهيان، جيترو ڳرپ ۾ بالڪل اها سا، ڳوڻند، مونکي ڄاڻ آهي.“

بئي ڪنهن موقع تي، جڏهن سڌارٽ ڳوڻند سان گڏجي ٻن کان ٻاهر پنهنجي سياسي ڀائرن ۽ آچارين لاءِ کاڌو پني اچڻ لاءِ نڪتو، تڏهن سڌارٽ ڳالهائڻ شروع ڪيو ۽ چوڻ لڳو: ”ڪر خبر، ڳوڻند، صحيح رستي تي آهيو؟ گيان جي پراڻي ٿئي ٿي؟ مڪتيءَ کي ويجهو آهيون؟ يا گول چڪرن ۾ شايد پيا قرون - جن چڪرن ۾ قرڻ کان چوڻڪاري جي ئي اسان چاهندا پي رکي؟“

ڳوڻند چيو: ”اسين گهڻو ڪجهه سکيا آهيون، سڌارٽ، ۽ اڃا به گهڻو ئي سڪو اٿئون. اسين چڪرن ۾ ڪونه ٿا قرون، اسين مٿي چڙهندا ٿا هلون - پيڇرو آهي وروڪڙ، اسين گهڻي ڏاڪا مٿي چڙهي چڪا آهيون.“

سڌارٽ اتر ڏٺو: ”ڪيڏي ۽ اوستا جو، تون سمجهين ٿو، اسانجو وڏي ۾ وڏو سياسي هوندو، اسانجو پوڄنڊو آچاريه؟“ ڳوڻند چيو، ”آءٌ سمجهان ٿو ته وڏي ۾ وڏو سن ورهين جو ٿيندو.“

۽ سڌارٽ چيو: ”هو سن ورهين جو آهي ۽ نروان جي

پراپتي ڪانه ٿي اٿس. هو ستر سالن جو ٿيندو ۽ اُسي سالن جو ٿيندو ۽ ٽون ۽ مان پڻ ڪنهن ڏينهن ايڏي ۽ عمر جا ٿينداسين جيڏي ۽ جو هو آهي ۽ ساڌن ڪنداسين، ورڻ ۽ ڪنداسين، ڏيان ۾ وهنداسين. پر نروان پڌ پراپت ڪين ڪنداسين، نڪي هو، نڪي اسين، ڳوڻند. آءٌ سمجها ٿو ته سڀني سنڀاسين منجهه هڪ کي به نروان پڌ پراپت ڪونه ٿيندو. اسين پاڻ کي تسلي ۽ آلت ڏيندا اچون ٿا، اسين ڪيڏا - باز يون ۽ چالاڪيون سکون ٿا، جن سان اسين پاڻ کي ڊوڪو پيا ڏيون، پر ضروري وسٽو - اها راه، اها سڙڪ - اسان کي هٿ ٿئي اچي.

”اهڙا خوفناڪ وڃن ته مک مان نه ڪڍ سڌارڻ.“ ڳوڻند چيو. ”اٺين ڪٿن هوندو ته ايترو وڏو ٿي منجهه، ايترو پڌ ٿي منجهه، ايترو ٿيسوين ۽ يوگيه سنڀاسين منجهه، ايترو جڳياسن منجهه، ايترو آتمڪ اُتي ۽ جي ابلاشا رڪندڙن منجهه، ايترو ساڌن ۽ سنتن منجهه ڪوبه نه آهي جو صحيح مارڻ لهي سگهندو؟“

پر، سڌارڻ ورائيو اهڙي آواز سان جنهن ۾ شوڪ اوڻو ٿي هئو جيتري ٺوڪ، اهڙي نرم آواز سان جنهن ۾ ڪجهه آڌاسائي هئي ته ڪجهه مسخري: ”جلد ئي ڳوڻند! تنهنجو مٿو هي سنڀاس جو مارڻ ٺوڪ ڪندو، جنهن تي هيٽرو وقت ٺوسان گڏ سفر ڪيو اٿس. مون کي آهي پياس، ڳوڻند! ۽ هن سنڀاس واري لٽي راه ٿي منهنجي پياس ڪا گهٽي ڪانه آهي. آءٌ هر هميشه ڪيان جو پياسي پي رهيو آهيان، من سوالن سان پرور پي رهيو آٿم. سال به سال، مون برهمڻن کان پي سوال پڇيا آهن، سال به سال، مون ٻوٽو وڌن کان پي سوال پڇيا آهن. نچاڻا، ڳوڻند، جي آءٌ ڪيندي يا باندو، کان ئي اهي سوال پڇان ها ته ان منجهان به اُها ئي چڱائي، اُها ئي سياڻپ، اُها ئي پوڻا حاصل ٿئي ها. گهڻو ئي وقت

وٽيس ڪيو اٿم ۽ اڃا اڃي پڇاڻي نه ڪئي اٿم، صرف اهوئي
۽ ايترو ئي سڪڻ لاءِ، ڳوڙند، نه انسان سڪي ڪجهه به نٿو
سگهي. نسچي ڪيو اٿم نه هر ڪنهن وسوءَ جي لت ۾ اهڙو
ڪجهه آهي جنهن جو سکيا سان نه ڪو سببندڙي نٿو سگهي.
جيڪي ڪي هر هنڌ موجود آهي، جيڪي ڪي آتما آهي،
جيڪي ڪي مون ۽ تو ۾ ۽ هر ڪنهن پراڻي ۽ ۾ آهي - اها،
منهنجا من، هڪ قسم جي جاڻ آهي، گيان، انيڙو آهي، ۽
آءُ ائين پيو وسهان ته انهيءَ جاڻ جو وڏي ۾ وڏو شترو پيو
ڪو به ڪونه آهي، سواءِ ودوان جي، سواءِ سکيا جي.”

اهو ٻڌي، ڳوڙند رستي ئي بيهي ويو ۽ هٿ مٿي ڪٽي
’چيائين: ”سڌارڪ، پنهنجي دوست کي اهڙي گفتگو سان
وياڪل نه ڪر. سچ پچ نه ٺهنجا وڃن مونکي ستائين ٿا.
ويچار ڪر، اسانجي پوٽر پراڻنن، برهمڻن جي مان مرئي
۽ سنياسين جي پوٽر ٿاڻيءَ کي ڪهڙي معنيٰ ٿيندي، جيڪڏهن
جيئن تون چوڻ ٿو ته سکيا منجهان ڪجهه به پراپت نٿو ٿئي؟
سڌارڪ، هر ڪنهن وسوءَ جو ڪهڙو حال ٿيندو، ڪهڙي
چيز پڙهيءَ تي پوٽر ليڪچر ۾ ايندي، ڇا کي امولڪ، نرم
۽ شد سڏي سگهيو؟“

ڳوڙند اڀرڻن مان هڪ سلوڪ چين ۾ چيو:

”جنهن جي ويچاروان پوٽر آتما

پرويش ڪري ٿي پرمانا اندر،

تنهنڪي اننت آند جي

پراپتي ٿئي ٿي ورن ڪرڻ کان ٻاهر.“

سڌارڪ چپ رهيو. جي اکر ڳوڙند جي واٽان نڪتا هئا

تن تي ڳول وقت ويچار ڪرڻ لڳو.

نميل ڪند سان بيٺي، هن ويچار پوڻ هائو، جيڪي ڪي

اسان کي پوئو، نرمل نظر اچي ٿو، تنهن مان باقي رهي به ڇا ٿو؟ ٻڃي به ڇا ٿو؟ ڇا ٿو محفوظ رهي؟ ۽ هن پنهنجو ڪمنڌ ڌوڻيو.

هڪ دفع، جڏهن هي ٻئي جوان ٽي سال سنڀاسين سان گڏ رهي چڪا هئا ۽ سندن ساڌنن ۾ پهرو وٺي رهيا هئا، تڏهن ڪيترن هنڌان ڪين افواهي خبر پيئي ته هڪڙو پُرش اچي وارد ٿيو آهي جنهن کي سڏين ٿا گوتم، سر پُشت پُرش، ٻڌ. هن پاڻ منجهه دنيا جي دڪن مٿان جيست پائي هئي ۽ وري جنم جي ڦيري کي پياري، ختم ڪري ڇڏيو هو. هو هاڻ اُڀرڻ ڪندو، ديش اُندر ڦري رهيو هو، چوڌاري شش ساڻس ڪنا، بنا ڪنهن پڌارڻ جي، بنا گهر گهاٽ جي، بنا پٽن جي، سنڀاسي ۽ جو گيڙو وٺو چوڻو پهريل، اوچي پيشاني ۽ سان، سر پُشت پُرش، جنهن کي برهمڻ ۽ راجڪمار پيا نمن ۽ سندس سڪشڪ ٻڄن.

اهو پر لاءِ، اها ڪهاڻي هر هنڌ ٻڌ ۾ آئي ۽ چوڌاري پکڙجڻ لڳي. برهمڻ شهر منجهه ان بابت چرچا پئي ڪئي ۽ بن اندر سنڀاسين پڻ. گوتم، ٻڌ جو نانءُ، لڳاتار جوانن جي ڪنن تائين پئي آيو، ڪن ساراهيو ٿي ته ڪن ننڍا ٿي ڪئي.

جڏهن ملڪ اندر پليگ وڻا ڪندي آهي ۽ افواه ڦهلجي ويندو آهي ته هڪ پُرش، داناءُ، گيان، جنهنجا وچن ۽ جنهنجي قوڪ بيمار کي صحت بخشڻ لاءِ ڪافي آهي، اهڙو انسان ظاهر ٿيو آهي، ۽ جڏهن اهو هل ملڪ اندر پکڙيو ويندو آهي ۽ سڀڪو انجي چرچا ڪندو آهي، تئين ڪيترا ماڻهو ويساه ڪندا آهن، ڪيترا وري شڪ ڪمان اُٿاريندا آهن. ڪيترائي هڪدم انهيءَ داناءُ شخص، انهيءَ پراڻڪاري پُرش جي ڳولا ۾ نڪرندا آهن. اهڙي ساڳي نموني ۾ گوتم ٻڌ بابت، ساڪم ڪل جي سياڻي پُرش بابت، خوشخبري ملڪ اندر

ٿهائجڻ لڳي. هو ڏاڍو وڌوان آهي، وشواسي ماڻهن چيو، کيس اڳين جنمن جي يادگيري آهي، هن نروان پڌ پاتو آهي، وري جنم جي چڪر ۾ نه ايندو ۽ آڪارن جي گهمسان واريءَ ڌارا ۾ ٽپو ڪونه ٿيندو. ڪيتريون ئي عجيبي ۽ نه وسهڻ جهڙيون ڳالهيون هن بابت هليون پئي، هن ڪمال ڪري ڏيکاريو آهي، ڪام چيشتا تي سوڀ پائي اٿس، ۽ ديوتائن سان رهاڻيون ڪيون اٿس. ٻئي طرف وري سندس شترو، ناستڪ ۽ اوشواسي آدمي چوڻ لڳا ته هي گوتم آهي واهياف ماڻهو، دو لائي، هو عيش عشرت جي زندگي گذاري ٿو، پانت پوجائن، پينٿائن کي ڌڪاري ٿو، نه وڌيا پڙهي اٿس، نه ساڌن سڪيو آهي ۽ نه وري سرير کي ڪشت ڏيئي ڄاڻي.

ٻڌ بابت افواه دلڪش هئا، منجهن ڪو جادو ئي ڏنو. دنيا ۾ پيڙا هئي، جيوت ڪنن هئي ۽ هاڻ هت نئين آشا، نئون سنڌ پيش، آلت ڏيندڙ، ڪومل، ۽ سهڻو لاپڏانگ پئي پاسيو. هر جاءِ ٻڌ جي ئي چرچا هئي. ساري پارٽ جا نوجوان ڪن ڏيڍ لڳا، سندن آندڙ ۾ آرزو ۽ آس اُڀرڻ لڳي. ۽ شهرن ۽ ڳاڻون ۾ برهمڻن جي پٿرن، هرهڪ پاڻي ۽ هرهڪ ڌارئي جي آجيان ۽ خاطري ٿي ڪئي، جيڪڏهن هن ڪا به خبر چار، ڪوبه سدس ماءُ انهيءَ سرپشت پرش، ساڪيه مني ۽ بابت آندو ٿي. اهي افواه، بن ۾ سنڀاسين ٿاين، ۽ پڻ سڌارٽ ۽ گووند ٿاين رکي رکي پهچڻ لڳا، هرهڪ افواه ڪڏهن آشا ٿي اٿاري، ڪڏهن شڪا ٿي ڄاڻي. هنن پاڻ ۾ ان بابت ٿورو ڪجهه ٿي ڳالهايو ڇاڪاڻ ته اهو افواه وڏي سنڀاسيءَ جي دل وٽان نه هو. هن ٻڌو هو ته اهو ٻڌ اول ۾ سنڀاسي هو ۽ بن ۾ رهندو هو، پر پوءِ عيش عشرت واري جيوت اختيار ڪئي هئائين ۽ انهيءَ ڪري هن کي گوتم منجهه ڪا خاص دلچسپي ڪانه هئي.

”سڌارٽ“، گووند هڪ لڳا پنهنجي متر کي چيو، ”اڄ

آءُ ڳاڻو ۾ هوس ۽ هڪ ٻرهمڻ مونکي ڪوٺ ڏيئي گهر ۾ گهرايو ۽ اتي مڱڻ کان آيل هڪ ٻرهمڻ جو پٽر هو ۽ هن ٻڌي کي پنهنجي اکين سان ڏٺو هو ۽ سندس اُپديش ٻڌو هو. سچ ٻچ، منهنجي اندر ۾ اُڪير جاڳي ۽ مون سوچيو: آءُ چاهيان ٿو ته ٻئي، سڌارڻ ۽ مان، شل انهيءَ ڏينهن ڏسڻ لاءِ جيئرا هجئون، جڏهن هن پورن پرش جي مڪاروند مان سندس اُپديش ٻڌي سگهون. منهنجا دوست، اسين کين چيڪر اوڏانهن هلي، اهو اُپديش ٻڌي جي مک مان ٻڌي لاپ وٺون؟

سڌارڻ چيو: ”مون نه هميشه ائين ئي ڀانيو نه ڳوڻند سنڀالين جي سنگ ۾ ئي رهندو. مون ائين ئي ٻئي ڀانيو نه سندس اُپديش آهي ته سڌ ۽ ستر ورهين تاءِ جيئرو رهي اهي ڪلائون ۽ ساڌن عمل ۾ آڻيندو رهجي جي سنڀالين سيڪاريون آهن. پر آءُ ڪيترو نه ڀليل هوس، ڳوڻند! مونکي ڪيتري نه گهٽ ڄاڻ هئي ته ڳوڻند جي دل اندر ڇا پيوهي واپري! هاڻي، منهنجا پيارا مٽر، تون نئون رستو اختيار ڪرڻ چاهين ٿو، بيشڪ وڃ ۽ وڃي ٻڌ جي سکيا سڻ.“

ڳوڻند چيس: ”تو کي مونتي خنده ڪرڻ ۾ مڙو ٿو اچي. ڏکڻ نه آهي، سڌارڻ. تو ۾ به هنجي اُپديش ٻڌڻ جي ابلڪا ڪانهي؟ ۽ تو کين هڪ لڱا مونکي چيو هو. ته آءُ گهڻو وڌيڪ سنڀالين جي مارڱ تي سفر ڪين ڪندس؟“

پوءِ سڌارڻ اهڙي نمولي کليو جو سندس آواز ۾ ذرا غمگيني ۽ ذرا نٺولي هئي ۽ هن چيو: ”تو نيڪ ٻڌايو، ڳوڻند، تنهنجي يادگيري ٻڌ نيڪ آهي، پر توکي اهو به ياد ڪرڻو آهي ته مون توکي وڌيڪ ڇا چيو هو. اهو ته مونکي سکيائين ۽ وڌيڪ ۾ ويسه ڪونه آهي ۽ جيڪا سکيا آڇاري ڏين ٿا تنهن ۾ منهنجو وشواس ڪونه ٿو ڄمي. پر نيڪ آهي، منهنجا دوست،

آءُ ٻاڏا نئين سکيا ٻڌڻ لاءِ تيار آهيان، جيتوڻيڪ مون کي دل اندر يقينو آهي ته انجو سٺي ۾ سٺو ڦل اسان اڳيئي چڪي ڏنو آهي.“

گورنڊ جواب ڏنو: ”مون کي خوشي آهي جو تُو ٻاڏا ڳالهه مڃي آهي. پر مون کي ٻڌاء ته جيسين اسان اڃا گوتم جو اُڀرڻ پيش ٻڌو نه آهي تيسين اسان کي ان جي اُمولڪ ڦل جو پتو ڪٿن پوندو؟“

سڌارڪ چيو: ”اُول ته هي ڦل ماڻيون ۽ ٻوٽا پڻ جي لاءِ انتظار ڪريون، گوگرد. هي ڦل جنهن لاءِ اسين گوتم جا اڳيئي ٿورائتا آهيون سو اهو آهي جو هن اسان کي لالچائي سنياسين کان جدا ڪيو آهي. اڳتي ٻيا وڌيڪ ۽ بهتر ڦل آهن يا نه تنهن لاءِ پل ته اسين ڌوڄ سان ترسون ۽ ڏسون.“

انهيءَ ساڳئي ڏينهن سڌارڪ وڏي سنياسيءَ کي کيس ڇڏي وڃڻ جي پنهنجي فيصلي کان واقف ڪيو. هن ڀرپور سنياسيءَ سان نوجوانن ۽ سڪشڪن جي يوگيتا اُنوسار فضيلت ۽ نمرتا سان ڳالهه چوري. پر هن پير مرد کي انهيءَ ڳالهه تي منجهان لڳي ته پتي ڇڻا کيس ڇڏي وڃڻ لاءِ خواهشمند هئا ۽ هو وڏي واڪي، بلند آواز ۾ کين سخت تنبيهه ڪرڻ لڳو.

گورنڊ دهليجي ويو، پر سڌارڪ کيس ڪن ۾ سس پس ڪري چيو: ”هاڻ آءُ پير مرد کي ڏيکاريندس ته مون منجهان ٿونس ڪجهه پرايو آهي.“

هو پنهنجو من اڻڪاڙ ڪري سنياسيءَ جي ڀرسان وڃي بيٺو هو پير مرد جي اکين ۾ ٺهاري لڳو ۽ پنهنجي نظر سان کيس سوکڻو ڪيو، هن کي گهريءَ ننڊ جي حالت ۾ وجهي ڇڏيائين، سندس ڳالهائڻ ٻولهاڻي بند ڪري ڇڏيائين، سندس اڇا شڪتي، پنهنجي غاڙهي هيٺ رکيائين، ۽ پنهنجي مرضيءَ

اُنوسار کيس مات ميٺ ۾ ڀيرو ڪرڻ لاءِ حڪم ڏنائين. پير مرد چپ ٿي ويو، سندس اکين تي ٻُڙدو چڙهي ويو، سندس اڇا شڪتي ڪمزور ٿي ويئي، سندس ٻانهون هيٺ لڙڪي پيئون، سڌارڻ جي اُڌ پوءِ اڇا شڪتيءَ هيٺ هو بي وس ٿي ويو. سڌارڻ جي خيال شڪتي سنڀاسيءَ جي خيال شڪتيءَ تي غالب پئجي ويئي، هنڪي ائين ئي ڪرڻو پيو جئن سڌارڻ تي چاهيو، انهيءَ ڪري پير مرد ڪيترا دفعا سپس نوائي پرنام ڪيو، پنهنجي آسپس ڏنائين ۽ خير سلامتيءَ سان سفر ڪرڻ لاءِ پنهنجي شپ پاوا هڳي هڳي ظاهر ڪيا. نوجوانن شپ پاوان لاءِ سندس شڪرانا مڃيا، موت ۾ پرنام ڪيائون ۽ هوروانا ٿي ويا.

وانت ئي گووند چيو: ”سڌارڻ، تون سنڀاسين کان، جيترو مون سمجهيو پئي، ان کان وڌيڪ سکيو آهين. هڪ ٻڌي سنڀاسيءَ تي پنهنجي اڇا شڪتي جمائڻ نهايت ڪئن آهي. سچ پچ تون جيڪڏهن اُتي لڪائو ڪرين ها ته جلد ئي پاڻيءَ تي پٽ ڪرڻ به سگهي وڃين ها.“

”آءٌ پاڻيءَ تي پٽ ڪرڻ جي اڇا ڪانه ٿورڪان،“ سڌارڻ چيو. ”پل نه پيرسن سنڀاسي انهن ڪلائن سان پاڻ کي خوش رکن.“

گ-و-ت-ر

سوائي نگر جي ٻار ٻچي کي سر پشت ٻڌ جي نالي جي سڏ هئي ۽ هر ڪو گهر گوتم جي موني بيڪه مڱندڙ بڪشن کي سندن ڪشتا پري ڏيڻ لاءِ تيار هو. نگر جي ويجهو گوتم جي دلپسند رهڻ وارو آستان، جيتائون باغيچو هو، جو سر پشت پرش جي هڪ پياري پگهه، ڌنوان واپاريءَ، انٿينديڪا، کيس ۽ سندس شش کي پيٽا طور ڏيئي ڇڏيو هو.

هي به سياسي گوتم جي آستان لاءِ پڇائون ڳچائون ڪندا ۽ سڏ سماءُ رکندا اچي سوائي ۾ پهتا ۽ جتن پهرين ئي گهر وٽ بيڪه مڱڻ لاءِ ڇپ ڇاپ اچي بيٺا تنهن ئي يڪدم کين کاڌي جي آڇ ٿي. هنن کاڌو ورتائون ۽ جنهن ماڻا کين کاڌو ڏنو هو تنهن کان سڌارو پڇيو: ”ماڻا، اسين چاهيون ٿا ته اسان کي سڏ پوي ته ٻڌ، سر پشت پرش، ڪٿي ٿو رهي ڇاڪاڻ ته اسين به سياسي بن مان هن پورن پرش جي درشن ڪرڻ لاءِ ۽ سندس وائڻن پر پوڌ ٻڌڻ لاءِ آيا آهيون.“

مائيءَ چيو: ”اي بن جا سياسي، اوهين پوري هنڌ اچي نڪتا آهيو. اهو سر پشت پرش جيتائون ۾، انٿينديڪا جي باغيچي ۾ رهيل اٿو. اي ياتريو، اوهين اُتي رات گذاري سگهو ٿا، ڇاڪاڻ ته اُتي اڪيچار لوڪ جيڪي سندس مڪاروند مان اپديش ٻڌڻ لاءِ اچي ڪنا ٿين ٿا، تن لاءِ ڪافي جڳهه آهي.“ گوتم ڏاڍو پرسن ٿيو ۽ خوشيءَ وچان چيائين: ”آها، تڏهين ته اسين اچي منزل تي رسيا آهيون ۽ اسان جو سفر

پورو ٿي چڪو آهي. پر، تون، ياترين جي مائٽ، اسان کي
 ٻڌاء ت تون ٻڌ کي سڃاڻين؟ تو پاڻ پنهنجن نيترن سان کيس
 ڏٺو آهي؟”

مائيءَ چيو: ”مون انهيءَ سرشت پرش کي گهڻيءَ دفعي
 ڏٺو آهي. ڪيترن ئي ڏينهن تي مون کيس گيڙوءَ رٿي جي
 ۾، مون ڌاري، گهڻين مان لنگهندو ۽ گهرن جي درون وٽ
 چپ چاپ پنهنجو ڪشتو ٻاهر آڻيندو ۽ ڀريل ڪشتي سان واپس
 ورنڊو ڏٺو آهي.“

گوند تي اهو ٻڌڻ سان چڻ ت جادوءَ جو اثر ٿي ويو؛
 هن جي مرضي هئي ت وڌيڪ سوال پڇان ۽ گهڻو ڪجهه وڌيڪ
 ٻڌان پر سڌارڻ کيس ياد ڏياريو ت هلڻ جو وقت پرچي آيو
 آهي. هو شڪرانا مڃي اڳتي راهي ٿيا. پنڌ پڇاڻڻ جو هاڻ
 خير ڪو ضرور هون، ڇاڪاڻ ت گهڻيءَ ياتري ۽ گوئر ٻڌ
 جا شش جيتاون ڏانهن وڃي رهيا هئا. جڏهن هو رات جو
 اُٿي پهتا تڏهن هڪ ٻئي پٺيان نوان نوان ياتري پڻ پئي ٻڌايا.
 چوڌاري هل هلاڇو متو پيو هو. ڪن آجهو پئي گهريو، ڪي
 آجهي اندر پئي ويٺا. هي ٻه سنڀاسي جي ٻن جي جيوڻ تي
 هريل هئا تن جلد ئي ۽ مات ميٺ ۾ آجهو ٻولي لڌو ۽ صبح
 تائين اُٿي رهيا.

سڄ اُڀري ئي هنن ڏسي عجب ڪاڌو ت ياترين جو وڏو
 ڪٽڪ اُٿي لٿل هو جن شرڏا وچان يا درشن جي ويچار کان
 اچي اُٿي رات ڪاٿي هئي. گيڙورتن وسترن ۾ بڪشن انهيءَ
 سندر باغيچي جي رستن تي پئي پٿار ڪيو. ڪٿي ڪٿي
 هو وطن هيٺان ٿي ويٺا، ڌيان ۾ مگهن يا ڳوڙهيءَ گيان گوشت
 ۾ رڌل. چايا وارو باغيچو گويا هڪ نگر جي ڏيکاري ڏيئي
 رهيو هو جتي ماڪيءَ جي مکين جيان ٻيهر پئي پيئي. بڪشن

جو وڏو انداز بن پهرن جي روئي بيڪ ڪري اچڻ لاء پنهنگا
ڪشتا ڪڍي نڪتو. هو صرف هڪ ئي ويلو کائيندا هئا. ٻڌ
ڀاڻ به صبح جي وقت بيڪ ڪرڻ لڪرندو هو.

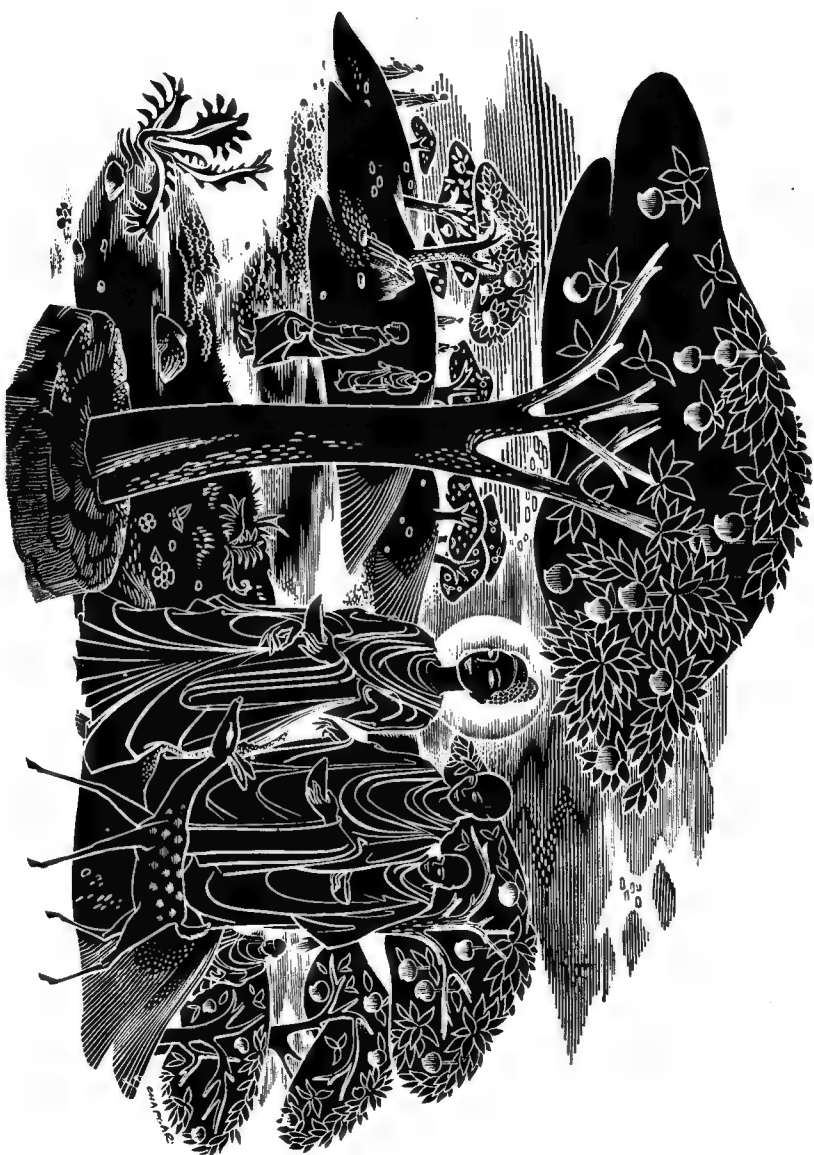
سڌارڪ هنڪي ڏنو ۽ هڪدم کيس سهي ڪيائين، ڇڻ ته
ڪنهن ديوتا ڏانهن اشارو ڪري کيس ڏيکارڻو هو. هنڪي
ڪشتي سان پنهنگي آستان کان ٻاهر ويندو ڏٺائين - بنا ڪنهن
ڏيک وڌيڪ يا ڏيک ڏيکي ۽ جي. مٿي ۾ گهڙو ۽ رڻو هول پهريل هوس.
”ڏس“، سڌارڪ گووند کي سرلٽا سان چيو، ”اهو آئي ٻڌ.“

گووند انهيءَ گهڙو ۽ رڻي هول واري ساڙو ۽ ڏانهن چٽائي
نهارڻو ۽ جيتوڻيڪ هو ٻين سوين بڪشن کان ڪنهن به نموني
نيارو نه پئي لڳو، ته به گووند هنڪي سگهوئي سڃاڻو. هائو،
هو اهوئي هو ۽ هنن سندس پٽ ورتي ۽ کيس جاچيندا رهيا.
ٻڌ سائنٽ ۾ پنهنگو رستو وٺي ويو، خيال ۾ مگهن. سندس

شانت - ميه چوري مان نڪي خوشي پئي بکي، نڪي وري
غمگيني. ائين ئي ڏٺو ڇڻ ته هو اندر ۾ ڪولتا سان ئي
مشڪيو. اڻ - لکي مشڪ، جا هڪ سگهي ٻاڪ جي مرڪ سمان
هئي، ان سان هو اڳتي وڌندو هليو، شانت - ميه، چپ چاپ.

کيس جبو پيل هو ۽ هو بهو ٻين بڪشن وانگر اڳتي هلندو ئي
هليو، پر سندس چهرو ۽ سندس قدم، سندس شانت - ميه هيٺ
نهاريندڙ نيت، سندس شانت - ميه هيٺ زميل هڪ ۽ سندس
هڪ جي هر هڪ آڱر، شانتيءَ جو ورنن پئي ڪيو، پورنٽا جو
سنديش ئي ڏٺو. نه کيس ڪا ابلش، نه ڪا ريس هئي، منجهائين
لڳاتار سنتوش، آمر جوئي، اکنڊ شانتي پئي بکي.

۽ ائين گوتم شهر منجهه بيڪ لاء پي ڦريو ۽ هنن بن سنيا سين
کيس سڃاڻو، صرف سندس پورن شانتي - ميه هلڻ جي ڏنگ
مان، سندس سرويپ جي رسترن مان - جنهن ۾ نه هئي چاهنا،
نه راجا، نه مگر، نه آدم - صرف هئي جوت ۽ شانتي.

گوتم بُد پاتو به صبح جي وقت بيڪ صرط لڪر ٺڌو هو. [صفحہ ۲۷]

”اڄ اسين سندس ٽي مڪاروند مان ٻڌنداسين سندس
اُپديش“، گووند چيو.

سڌارٽ جواب ڪونه ڏنو. کيس اُپديش ٻڌڻ جو ڪو خاص
چاهه ڪونه هو. هن نه ٿي پانيو ته سندس اُپديش مان ڪا
نئين سکيا ملندي. کيس ۽ گووند کي ٻڌڻ جي سکيا جي سار
جي اڳيئي سڌهڻي جيتوڻيڪ اها ڄاڻ کيس ٻياڪڙن ۽ ٿياڪڙن
کان پيل هئي. پر هو گوتم جي پيشانيءَ ڏانهن، ڪلهن ڏانهن،
پيرن ڏانهن، سندس شانءِ - مير نميل هٿن ڏانهن ڌيان سان
نهارڻ لڳو ۽ کيس ائين پئي پاسيو ته سندس هٿ جي هر هڪ
اڱر جي هر هڪ ڳريءَ ۾ گيان سمايل هو ۽ هن ستم جي وياڪيا
پي ڪئي، ستم جو ساهه پي کنيو، ستم جو پرڪاش پي ڪيو.
هي پرس، هي ٻڌ، سچ ٻچ نهن کان چوئيءَ ٿاءِ مهاڻا هو.
اڳي ڪڏهن ڪونه سڌارٽ ڪنهن به منش جي ابتري قدر
ساره ڪئي هئي ۽ نه وري هن اڳي ڪڏهن ڪنهن به انسان
لاءِ ايترو قرب ۽ پريم ڏيکاريو هو.

هنن ٻنهي نگر ۾ ٻڌ جي پٽ ورڻي ۽ مات ميٺ ۾ واپس
وريا. هنن ٻارن ان ڏينهن اُڀواس رکڻ جو ارادو ڪيو هو.
هنن گوتم کي واپس ورتو ۽ ڏٺو، کيس پنهنجن شين جي
وچ ۾ ويهي کاتو ورتائيندو ڏٺو. جيڪي کائين سو نه هڪ
پکيءَ جو قوت به مس هو. ۽ کيس اُنڊ جي وڻ جي ڇايا
ڏانهن آرام لاءِ پاسيرو ٿي ويندو ڏٺو.

پر، شام جو جڏهن گرمي جهڳي ٿي ۽ بن ۾ هرڪو سچيت
هو، ۽ سڀ ڪنا ٿيا تڏهن هنن ٻڌ کي اُپديش ڪندو ٻڌو.
هنن سندس آواز ٻڌو، ۽ اهو ٻڌ پورن هو، سرل ۽ شانتيءَ
پريل. گوتم دک ۽ انجي جڙ ۽ ان کان موڪش پائڻ جي
باري ۾ ڳالهايو. زندگي هئي ڪشت ۽ دنيا هئي درد، پر

دک کان چوٽڪاري پائڻ جو مارڳ لڌو ويو هو. مڪتي انهن لاءِ هٿي جيڪي ٻڌ جو مارڳ وٺندا.

سريشت پرش ڳالهايو ٿي ڪومل پر اسٿر آواز ۾، چئن اديشن جي سکيا ڏنائين، آشت مارڳ (اٺن قدمن واري راه) بتايائين؛ ڌيرج سهت هن پنهنجي سکيا، ساڌارڻ ڍنگ ۾، درشتانن جي روپ ۾ ۽ وري وري دهرارڻ سان ٻڌي ڏني. صاف ۽ چپ چاپ سندس آواز ٻڌندڙن ڏانهن ڪڇي ٿي ويو. هڪ روشنيءَ جي ريڪا مثل، آڪاش جي هڪ تاري مثل.

جڏهن ٻڌ پنهنجو وياڪيڻا پورو ڪيو. اڳيئي رات ٿي چڪي هئي. تڏهن گهٽي ياتري اڳرو وڌي آيا ۽ سندس پنٿ ۾ سڙڪار ٿيڻ لاءِ ويٺي ڪيائون ۽ ٻڌ کين سڙڪار ڪيو ۽ چيو: ”اوهان منهنجي سکيا چڱيءَ طرح ٻڌي آهي. ڀل اسان سان شامل ٿيو ۽ آئند ماڻهو، دک ۽ ڪليش جي پڇاڻي آڻيو.“ گووند، لچارو جوان، پڻ اڳتي وڌي ويو ۽ چيائين: ”آءٌ پڻ سريشت پرش جي چرٽن ۾ ۽ سندس سکيا اڳيان سر جهڪائڻ چاهيان ٿو.“ هن پنٿ ۾ داخل ٿيڻ لاءِ اڀرائڻا ڪئي ۽ قبول ٿيو. چئن ئي ٻڌ رات لاءِ وڃي ايڪانت واسي ٿيو، تنهن گووند سڌارٽ ڏانهن منهن ورائي اٿاڻو ٿي چيو: ”سڌارٽ، منهنجو ڪم نه آهي توکي تنبيهه ڪرڻ. اسان ٻنهي سريشت پرش کي ڪن لائي ٻڌو آهي ۽ سندس سکيا پڻ گرهڻ ڪئي اٿئون.“ گووند نه سندس سکيا ٻڌي آهي ۽ قبول ڪئي اٿس پر تون، منهنجا پير مٿي، ڇا، تون مڪتيءَ جي مارڳ تي ڪونه هلندي؟ ڇا، تون دير ڪندي، اڃا ترسي وھندي؟“

سڌارٽ جڏهن گووند جا وچن ٻڌا، تڏهن چڻ نه نٿو مان سڃاڻي ٿي اٿيو. ڳچ وقت تائين هو گووند جو منهن ٽڪيندو رهيو. تنهن کان پوءِ هن جهيٽي آواز سان ڳالهايو ۽ سندس

آواز ۾ ٺٺولي ڪانه هئي. ”گووند، منهنجا مٿر، تون قدم کڻي چڪو آهين، تو پنهنجو مارڳ چونڊي ڇڏيو آهي. تون هميشه منهنجو دوست ٿي رهيو آهين، گووند، تو هميشه منهنجي ڀٽ پٽي ورتي آهي. مون هميشه هيءُ ڀي ويڇاريو آهي: ڇا گووند ڪوبه قدم ڪڏهن به مون کان سواءِ کڻندو، پنهنجي نشڪي موجب؟ هاڻي، تو سچ ڀڄ مڙسي ڪري پنهنجو رستو چونڊيو اٿي. شل تون انهيءَ رستي تي اٽل تائين هلين، منهنجا مٿر، شل مڪتي حاصل ڪرين!“ گووند، جنهنڪي ڳالهه اڃا پوري سمجهه ۾ نه آئي، ابھرائيءَ سان وري سوال پڇيو: ”ڇٽ، منهنجا پيارا دوست، ڇٽ، ته توکي ڀڄ ٻڌ جي شرن وٺڻ کان سواءِ ٻيو ڪو رستو ڪونهي.“

سڌارٽ پنهنجو هٿ گووند جي ڪلهي تي رکيو. ”تو منهنجي آسپس ٻڌي آهي، گووند. وري به تو ڇوان. شل انهيءَ رستي تي توڙ تاءُ هلين. شل مڪتي حاصل ڪرين!“ انهيءَ گھڙيءَ گووند اٺيو ڪيو ته سندس پريتر کانئس جدا ٿي رهيو هو ۽ هو روئڻ لڳو.

”سڌارٽ، هن روئي پڪاريو.“

سڌارٽ ساڻس ڪولتا سان ڳالهائيو. ”اها ڳالهه نه ڀڄ، گووند، ته تون هاڻي ٻڌ جي پوتر ششن مان آهين. تو گھر ٻار، پٽا ماما نياڳ ڪيا آهن، تو پنهنجو ڪل ۽ سميتي ترڪ ڪيا آهن. تو پنهنجي اڃا تان هٿ ڪنيو آهي، تو پنهنجي دوستي ڀڄ نياڳ ڪئي آهي. اها آهي سندس سکيا جي مراد ۽ اها آهي سر ششت پيش جي آڳيا. اهو آهي جنهن لاءِ تو پاڻ پٽي ڇاهنا رکي آهي. سڀاڻي، گووند، آءٌ توکي ڇڏي ويندس.“ ڳچ وقت هي دوست بن ۾ ڀي ڦريا. ڳچ وقت هو ايتري پيا پر نٿا ڪانه آين. گووند وري وري پنهنجي دوست

تي زور پي آندو ته ٻڌاء ته ڇو ڪين تون ٻڌ جي سکيا جي پيروي تو ڪرين، ڪهڙي تو منجهس گهٽتائي ڏني آهي، پر سڌارت وري وري جواب ڏيڻ کان نٿا پوي. ”شائتي ڌار، ڳوٺند. سر پشت پرش جون سکيا تون بلڪل نپڪ آهين. آءُ انهن ۾ ڪهڙي گهٽتائي لهي سگهندس؟“

پريام ويلي، ٻڌ جي ششن مان هڪ سڀني کان جهونن ششن مان هڪ، باغيچي ۾ آيو ۽ سڀني نون ماڻهن جن ٻڌ جي سکيا انگيڪار ڪئي هئي، تنکي پاڻ ڏانهن سڏ ڪيائين، انهيءَ لاءِ ته هو ڪين گيڙو رٿا وستر پهراڻي سنگ جي ابتدائي سکيائن ۽ فرضن جي هدايت ڏني.

انهيءَ ئي ڳوٺندڇي ڌار ٿيو، هن ننڍپڻ جي پريتم کي پاڪر پاڻو ۽ بڪشو ۽ جو جامو پهريو.

سڌارت پنهنجي خيال ۾ مڱهن، باغيچي اندر پसार ڪرڻ لڳو. اُتي هو گوٽر، سر پشت پرش، سان گڏيو ۽ سندس نمرتا سان آدرستگار ڪيائين ۽ ٻڌ جو چهرو اهڙو نه ديا ۽ شائتيءَ سان پريور هو جو هن نوجوان جرئت ڌاري، ساڻس ڳالهائڻ جي آڳيا گهري. ڇپ چاپ سر پشت پرش کيس اشاري ۾ گهريل آڳيا ڏني.

سڌارت چيو: ”اي سر پشت پرش، ڪالهه مونکي اوهان جي آديت آبديش ٻڌڻ جو آندو پرايٽ ٿيو. آءُ پري کان پنهنجي پريتم سان گڏ اوهان جي سکيا ٻڌڻ لاءِ آيو هوس ۽ هاڻ منهنجو پريتم اوهان سان رهندو، هن اوهانجي چوڻن ۾ سر جهڪايو آهي. پر مان پنهنجي يا ترا ٽئين سر تو جاري رکان.“

”جا تنهنجي راجا“، سر پشت پرش ميناڄ سان چيو.

”منهنجي بات چيت شايد حد کان ٻاهر جرئت پري هجي“، سڌارت وڌيڪ چيو، ”پر منهنجي مرضي نه آهي ته آءُ پنهنجا

ويچار سڃاڻي ۽ سان ظاهر ڪرڻ بنا اوهان وٽان روانو ٿي وڃان.
سر ڀشت پرش جن مونکي ڪجهه وڌيڪ وقت ٻڌندا؟“
چپ چاپ اشاري ۾ ٻڌ کيس پنهنجي آڱيا ڏني.

سڌارڻ چيو: ”اي مهاڻا، سڀ کان وڌيڪ هڪ ڳالهه
ڪري مون توهان جي سکيا کي ساراهيو آهي. سڀ ڪجهه صاف
۽ ثابت ڪيل آهي. اوهان ڏيکارڻو آهي ته سرشتي آهي
يڪي، اُن ٿل مالها، اُنادي مالها، جنهن جا داڻا هڪ ٻئي
۾ ڪارڻ ۽ نتيجي جي ڏاڳي سان پاڻ ۾ پوڻا پيا آهن. اهڙي چٽائي ۽
سان ڪڏهن به ڪنهن اها ڳالهه پيش نه ڪئي آهي ۽ نه
وري ڪنهن اهڙي لاجواب نموني ۾ پرمات ٿي ڏنو آهي.
ضرور هر ڪنهن برهمڻ جي دل وڌيڪ ٽڪڙي ڌڪ ڌڪ
ڪندي جڏهن هو سرشتي ۽ کي توهانجي سکيا پٽاندر ڏسندو ته
اها آهي بلڪل ميل جول واري، سنئين سڌي، بنا خال، بلوري
شيشي جهڙي صاف ۽ ڇمڪندڙ، نه پرابلد تي پاريندڙ، نڪي
ڊيونائن تي آڌار رکندڙ. اها نڪ آهي يا بد، جيوت پنهنجي
ليکي ڌڪ آهي يا سڪ، بي بڻا آهي يا نه - شايد
ائين هجي اها ڪا مکيه ڳالهه ڪانه آهي - پر سرشتي ۽
جي ايڪتا، گهڻائن جو سنڀل ۽ ميل جول، وڏي ۽ ننڍي
جو ساڳي ۽ نهر مان اُجهڻ، ساڳئي ڪارڻ جي نيم منجهان، جنم
۽ مرڻ جي نيم منجهان: اهو صاف پيو ڇمڪي اوهانجي اوچ
سکيائن منجهان، اي سرڀشت پرش. پر اوهانجي سکيا پٽاندر،
سڀني وسستن جو ميلاب ۽ سڌو نتيجو، هڪ هنڌ ٿئي
ٿو پوي. هڪڙي ننڍڙي خال منجهان، هن ايڪتا جي سنسار
منجهه ڪجهه عجيب، ڪجهه ٽئون، ڪجهه چوڏي ٿي نه هو،
۽ جنهنکي ظاهر يا ثابت ڪري نٿو سگهجي، وهي ٿو اچي:
اهو آهي اوهانجو دنيا کان نياري رهڻ جو متو، مڪتي ۽
وارو متو. انهي ۽ ننڍي خال ڪري، انهي ۽ قوت سببان، اُنادي

۽ هڪ سرشتي وارو نيم وري ٿئي ٿو پوي. مونکي ڪميا ڪجو، جيڪڏهن آءٌ هي متيپد اٿاربان.“

گوٽمر چپ چاپ، بنا چرپر جي، ٻڌي رهيو هو. ۽ هاڻ پورن پرش ديالو، سباجهي ۽ صاف آواز ۾ چوڻ لڳو: ”تو اڀرڻ چڱيءَ طرح ٻڌو آهي، اي برهمڻ پتر، ۽ تو جو جس لهڻو جو تو ان ئي ايترو ڳوڙهو ويچار ڪيو آهي. تو منجهس نقص ڏنو آهي. تون وري به ان ئي چڱيءَ طرح ويچار ڪر. آءٌ توکي خبردار ڪندس، ته تون آهين وڌيا جو ڪانگي، سو وارين جي جهڙ جهنگ ۾، اُڪرن جي جهڳڙي ۾ نه اڙجانءِ. وارين کي ڪا معنيٰ ئي ڪانهي؛ اهي سهڻا هجن ڪي گندا، سياطا هجن ڪي اياڻا، ڪوبه اهي سٽيڪار يا رد ڪري سگهي ٿو. سڪيا جا تو ٻڌي آهي سو ڪو منهنجو رايو ڪونه آهي، ۽ انهيءَ جي مراد يا اُدش اهو ڪونه آهي ته جيڪي وڌيا جا پياسي آهن تن کي سرشتيءَ جي سمجهاڻي ڏجي. انجو اُدش بندھ نيارو آهي؛ انجو اُدش آهي دڪ، ڪشت کان چوٽڪارو ٻائڻ؛ اهوئي آهي جو گوٽمر سيڪاري ٿو، ٻيو ڪجهه به نه.“

”اي سرپشت پرش، مون سان رنج نه ٿجو.“ نوجوان چيو.

”مون هيءَ بات چيٽ اوهان سان اُڪرن بابت جهڳڙي ڪرڻ لاءِ ڪانه ڇيڙي آهي. توهين برابر آهيو، جڏهن فرمايو ٿا ته وارين کي ڪا معنيٰ نه آهي، پر آءٌ هڪ ڳالهه وڌيڪ چوڻ چاهيان ٿو. مون هڪ کن مائٽر به اوهان ۾ گمان ڪونه آندو آهي. مونکي رٿيءَ مائٽر به شڪ نه آهي ته توهين ٻڌ آهيو، اوهين انهيءَ اوچ منزل تي پهتا آهيو، جنهن کي پهچڻ لاءِ هزارين برهمڻ ۽ برهمڻن جا پتر پيا ڪن. اوهين منزل تي رسيل آهيو پنهنجي آدم سان، پنهنجيءَ ئي وات سان، ويچار دواران، ڌيان دواران، وڌيا دواران، گمان دواران. اوهان ڪو سڪيان يا اڀرڻ مان ڪونه پرايو آهي، ۽ انهيءَ ڪري ئي آءٌ پانيمان

ٿو، اي سرپشت پرش، تہ ڪوبہ سکيا يا اپد یشن دواران
مگتي حاصل نٿو ڪري سگهي. ڪنهن کي بہ اوهين اکرڻ
۾ يا سکيائڻ رستي اهو ٻڌائي نٿا سگهو، جيڪي اوهان روشنيءَ
ملڻ، گيان حاصل ٿيڻ وقت اُٺيو ڪيو. يڳوان ٻڌ جي سکيائڻ
۾ گهڻو ئي ڪڇ سمايل آهي، اهي گهڻو ئي ڪڇ سيکارڻ
ٿيون. ڪٿڻ پٺيہ جيون گهارجي، ڪٿڻ پاپ کان پري رهجي.
پر هڪڙي ٻالھ آهي جا هن صاف، سندر ۽ وڳيہ سکيا ۾
سمايل ڪانہ آهي؛ هن ۾ جيڪي ڪي سرپشت پرش، سون هزارن
منجهه هن هڪڙي ئي پار، اُٺيو ڪيو، ٺهنجو راز، ٺهنجو
ڳجهه سمايل نہ آهي. اهو ئي آهي جو مونکي ويچار ۾ آيو ۽
جو مون اُٺيو ڪيو جڏهن مون اوهان جو اپد یش ٻڌو. اهو ئي
ڪارڻ آهي جو آءٌ پنهنجو رستو وٺڻ ٿو چاهيان. نہ ڪنهن
ٻئي يا بهتر مٿي جي ڪوچ ۾، ڇاڪاڻ تہ مونکي سڌ آهي تہ
ڪو ٻيو آهي ئي ڪونه، پر سڀني متن ۽ سڀني آچارين کي
چڏي، ٽرڪ ڪري، پنهنجي اڪيلي راه وٺي منزل ٿي
رسان. يا مران. پر هيءُ ڏهاڙو مان اڪثر ياد ڪندس،
اي سرپشت پرش، ۽ هيءُ گهڙي، جڏهن منهنجن نيتون
هڪ ٻئي پرش جو درشن ڪيو.

ٻڌ جون اکيون هيٺ هيون، سندس اُڱم چهري مان پورن
شائتي پٽي پرڪاش ٿي.

”آءٌ اميد ٿو ڪريان تہ تون پنهنجن دليلن ۾ ڀليل نہ
آهين.“ سرپشت پرش آهستيءَ سان چيو. شل تون پنهنجو
اُديش ڀراپت ڪرين! پر تون مونکي ٻڌاء تہ تون منهنجن بڪشن،
منهنجن ڀائرن جي سنگت ڏئي آهي، جن منهنجي سکيائڻ جي
اوت ورتي آهي؟ تون ڀائڻين ٿو، اي دُور کان آيل سياسي،
تہ هنن سڀني لاءِ ائين بهتر ٿيندو جو منهنجي سکيائڻ کي
لياڄن ۽ وري وڃي دنيوي جيون ۽ ترشنائڻ ۾ ٻون؟“

”اهو ويچار نه مونکي آيو ئي ڪونه، سڌارٽ پڪاريو.“
 ”شل هو انهن سکياڻن جي پيروي ڪن! شل هو پنهنجي منزل
 تي رسن! منهنجو ڪم نه آهي ٻين جي جيون اتي فتويٰ ڏيڻ.
 مونکي پاڻ لاءِ ئي فيصلو ڪرڻو آهي. مونکي پنهنجي سر تي
 پسند ۽ رد ڪرڻو آهي. اسان سنڀالين ڪي ’پاڻ‘ کان چوٽڪارو
 پاڻو آهي، اي سر پشت پرش. آءٌ جيڪڏهن اوهانجي
 پوئلڳن مان هڪ هجان ها ته مونکي ڊپ آهي، جو فقط اُترڏي
 نموني ئي هجان ها ۽ پاڻکي پيوڻگيان ها ته مون شائتي حاصل
 ڪئي آهي ۽ مڪتي پائي آهي، پر سچ پچ نه آيو پيو وڌي
 ها چاڪاڻ نه اهو اوهان جي سکياڻن جو روپ اختيار ڪري
 ها ۽ منهنجو اوهان لاءِ ۽ بڪشن جي سنگ لاءِ جو پير ۽ وفاداري
 هجي ها تنهنجي صورت وٺي بيهي ها.“

”ٿوڙيءَ مشڪ سان، اڇل چمڪ ۽ مٽر لا سان، ٻڌ هن
 ڌارئي پرش ڏانهن يڪ لڪ نهاريو ۽ بنا ڪنهن خاص ظاهري
 اشاري جي کيس رخصت ڏنائين.“

”تون سڀاڻو آهين، اي سنڀالي“، سر پشت پرش چيو،
 ”توڪي سڌ آهي ته ڪئن چترائيءَ سان ڳالهائجي، منهنجا مٽر.
 تمام گهڻي چترائيءَ کان بهري سڃاڻ رهج.“

ٻڌ هليو ويو ۽ سندس چهر ۽ اُڌوڙي مرڪ سڌارٽ جي
 ذهن تي هميشه لاءِ جمبي ويا. مون ڪڏهن به اهڙو انسان
 ڪونه ڏٺو آهي جو اهڙيءَ طرح نھاري، مشڪي، وهي ۽
 هلي، هن ويچارو. آءٌ چاهيان ٿو ته آءٌ پڻ هن وانگر نھاريان
 ۽ مشڪان، وهان ۽ هلائ، اهڙو آزاد، اهڙو يوگي، اهڙو ضابطي
 وارو، اهڙو نرم هرد، اهڙو بالڪ مثل، اهڙو راز پيرل. ڪو به
 منڻ اهڙيءَ طرح نھاريندو ۽ هلندو صرف ٿڌهن جڏهن
 هن ’پاڻ‘ تي جيٽ پائي آهي. آءٌ پڻ ’پاڻ‘ تي جيٽ پائيندس.

مون هڪ پرش ڏنو آهي، صرف هڪ پرش، سڌارٽ
 ويڄاريو، جنهن اڳيان مونکي نيٺ هيٺ ڪرڻ گهرجن. آءُ
 ڪنهن به باقي اڳيان نيٺ هيٺ نه ڪندس. ڪي به ٻيون
 سکيائون مونکي چڱي نه سگهنديون، جنهن صورت ۾ هن
 پرش جون سکيائون ئي مونکي چڱي ڪين سگهيون آهن.
 ۱. بُڌ مونکي ڦريو آهي، سڌارٽ ويڄاريو. هن مونکي ڦريو
 آهي پر تڏهن به هن ڪجهه وڌيڪ اُملاڪ مونکي ڏنو آهي.
 هن مونکان منهنجو پريتم کسيو آهي جنهن جو مون ۾ ويسه
 هوءَ جو هاڻي هن ۾ ويسه رکي ٿو. هو منهنجو پاڇو هوءَ
 هاڻي گوتم جو پاڇو آهي. پر موت ۾ ڏنو اٿس مونکي،
 سڌارٽ، مان پاڻ.

جا ڳر ٿا

جڏهن سڌارو باغيچي مان روانو ٿيو جنهن ۾ ٻڏ، پورن
 ٻرڻ، ڇڏيائين، جنهن ۾ گووند ڇڏيائين، تنهن هو انيڙو ڪرڻ
 لڳو ته هو پنهنجي اڳوڻي جيون پڻ انهي باغيچي ۾ ڇڏي
 رهيو هو. جڏهن هو آهستي آهستي وات وٺيو ۽ ويو تنهن سندس
 دماغ ۾ اهوئي خيال وسي رهيو هو. هو ڳوڙهو وڃار ڪرڻ لڳو،
 جيستائين هي پاڻ مٿس غالب پئجي ويو ۽ وڃي انهيءَ منزل تي
 پهتو جتي هن ڪارڻن کي مڃيو ۽ ڇاڪاڻ ته ڪارڻن کي مڃڻ،
 کيس ڏسڻ ۾ آيو، آهي وڃار شڪتي ڪم آڻڻ، ۽ وڃار منجهان
 جي احساس، پاڻ انهن ٿين ٿا، سي ڳيان جي صورت وٺن ٿا ۽
 نشست ٿين، پر حقيقت جي روپ ۾ رڃي راس ٿا ٿين.

سڌارو جڏهن پنهنجو رستو وٺيو ۽ ويو تنهن ڏيان ۾ مڱهن
 هڻو ۽ هو محسوس ڪرڻ لڳو ته هو هاڻي ننڍڙو ڪونه هو ۽
 هو وڏي وڏو ٿيو هو. هو محسوس ڪرڻ لڳو ته ڪا وسڻو
 مڙهڻي ڪائونس الڳ ٿي هئي، جڏهن نانگ پنهنجي جهولي
 ڪل لاهي ڦٽي ڪندو آهي. ڪانه ڪا وسڻو هاڻي منجهس
 ڪانه هئي جا ننڍپڻ جي وقت ۾ ساندھ سندس ساٿ ۾ هئي
 ۽ سندس جزو هئي ۽ اها هئي آڇاريه رڪڻ ۽ انهن جي سکيا
 ٻڌڻ جي سندس منشا. هو آخرين آڇاريه کي به ڇڏي
 چڪو هو جنهن سان سندس ڏيڻ ويٺ ٿي هئي -
 اوچن ۾ اوچ ۽ ڳيائين ۾ ڳيائي آڇاريه پوئڻ ۾ پوئڻ، ٻڌ -
 کيس هن سان به الوداع ڪرڻي ٿي پئي ۽ هو سندس سکيا

سويڪار نه ڪري پئي سگهيو.

ڌيري ڌيري هيءَ خيال پڄايندڙ، پنهنجي وات وٺيو پئي ويو ۽ پاڻ کان پي پڇيائين: تو سڪيان ۽ آچارين کان ڇاڻي پرائڻ گهر يو، ۽ جيتوڻيڪ انهن توکي گهڻوئي ڪجهه سيڪاريو، تنهن هوندي به ڪهڙي ڳالهه هئي جا هو توکي سيڪاري نه سگهيا؟ ۽ هن سوچيو اهو هو 'پاڻ' جنهن جي سڀاءَ ۽ چرڻ کان مون پاڻڪي واقف ڪرڻ ٿي گهر يو. منهنجي چاهيا هئي ته انهي 'پاڻ' کان پنهنجي جند آزاد ڪريان، انهي سوپ پايان پر انکي پنهنجي وس ڪري نه سگهيس، آءٌ صرف انکي ٺڳي ٿي سگهيس، صرف انکان پڇي ٿي سگهيس، صرف انکان لکي ٿي سگهيس. سچ ٻچ ڪنهن به ڳالهه دنيا اندر منهنجي من کي ايترو مڱهن نه رکيو آهي جيترو 'پاڻ'، انهي پروليءَ، انهيءَ ڳجهارءَ، نه آءٌ زنده آهيان، آءٌ هڪ ئي آهيان ۽ هرڪنهن پئي کان الڳ ۽ نرالو آهيان، آءٌ سڌارٽ آهيان ۽ دنيا ۾ ڪا به اهڙي ڇيڙ ڪاهي جنهن بابت ايتري گهٽ ڄاڻ اٿم جيتري پنهنجي پاڻ بابت، سڌارٽ بابت.

ڌيري ڌيري هيءُ پور پڄايندڙ جڻ پنهنجي وات وٺيو پئي ويو ٿڻ اوچتو بيهجي ويو، انهيءَ ئي خيال ۾ ڇڪڙيل، جنهن مان هڪدم ٻيو خيال، ٻيو ويچار جاڳي اٿيو، ڦٽي نڪتو. اهو هي هو ته جنهن ڪارڻ مونکي پاڻ بابت ڪا به ڄاڻ نه آهي، جنهن سبب سڌارٽ پاڻڪان ڌاريو ۽ غير واقف، اڃا ٿي رهيو آهي، سو صرف هڪ ڳالهه، صرف هڪ ئي ڳالهه ڪري ته آءٌ پاڻڪان پئي ٻ نواهيان، آءٌ پاڻڪان پي ڀڳو آهيان. مون پئي ڳوليو برهم، آتما، مون پئي چاهيو 'پاڻ' نابود ڪرڻ، نشت ڪرڻ، 'پاڻ' کان پڇي ڇڻڻ، انهيءَ لاءِ ته اٽڪ انتر منجهه ڳولهي لھان، مول وستو، آتما، شڪتي، ايشور، پار برهم. پر ائين ڪرڻ سان وات تي ئي آءٌ پاڻڪي وڃائي وينس.

سڌارٽ مٿي ڪنڌ ڪنيو، ڇوڌاري نهاريو، مرڪ سندس منهن تي رڙهي آئي ۽ هڪ لمبي سڀني منجهان جاڳرتا جو زوردار اُمنگ سندس سر ۽ اندر ڦهلاجي ويو. هڪدم هو وري پنڌ پيو، تڪڙو، اهڙي آدميءَ مثل جنهن کي ڄاڻ آهي ته کيس ڇا ڪرڻو آهي.

هاڻو، هن اولهه ساهه کڻي سوچيو، آءٌ سڌارٽ کان پڇي وڃڻ جو وڌيڪ اُدم ڪونه ڪندس. وڌيڪ وقت آڻڻا جي يا دنيوي دڪن جي خيالن ۽ ويچارن ۾ ڪونه گهاريندس. آءٌ هاڻ وڌيڪ پاڻ کي ٽڪر ٽڪر ۽ نشست ڪونه ڪندس انهيءَ لاءِ ته نشست ٿيل جيون پٺيان جو راز آهي سو ڳولهي لھان. آءٌ يوڪ-ويد، آٿر-ويد يا سنڀاسڀي يا ڪن ٻين مٿن ۽ سڪيائن جو وڌيڪ اڀياس ڪونه ڪندس. آءٌ پنهنجو پاڻ کان سڪندس، پاڻ پنهنجو شاگرد بڻيس، سڌارٽ جو راز پنهنجو پاڻ منجهان ڀروڙ ڏيندس.

هن پنهنجي چوگرد نهاريو ڇڻ ته دنيا کي هو ٻيهر يون ئي دفع ڄاڇي رهيو هو. دنيا هن کي هاڻ سندر، رومانچڪ ۽ راز ڀري ڏسڻ ۾ آئي. هتي هڻو ليلو، هتي هڻو پيلو، هتي هڻو ساڻو، آسمان ۽ درياهه، ٻيلا ۽ ٻهاڙ، سڀ سوينڪ، سڀ ڳجهارٽ ڀريل ۽ من موھيندڙ، ۽ انهن جي وچ ۾ هڻو سڌارٽ، جاڳرت ٿيل، هاڻ پاڻ ڏانهن ويندڙ بيچري ٿي. سڀ هيءُ، سڀ ٻيلا ۽ ٺيلا، درياهه ۽ ٻيلا، سڌارٽ جي نيتون اڳيان ٻيهر يون ئي دفع ٿريا. هيءُ ڪو جادوگر جو ڪيل ڪونه هو، مايا جو پڙدو ڪونه هو، هيءُ ڪو بنا رٿ ڪونه هو ۽ نه وري جڳت جي ڀسارن جي هيءُ اڇانڪ رنگبرنگي ساز هو جنهن کي گيانوان برهمڻ نفرت جي نگاه سان ٿي ڏٺو ۽ جن آڻا ۾ لٽن ٿيڻ لاءِ پريتن ٿي ڪيو. ندي ندي هئي، ۽ جيڪڏهن ايڪو اونڪار ۽ ٻار برهم جو سڌارٽ ۾ ويڙهڪ هو، سو ئي ٺيلي

آسمان ۽ نديءَ ۾ به گهٽ سمايل آهي ته اها ئي ايشوري ڪلا ۽ رڻا آهي ته پيلو ۽ نيلو پئي هجن، هتي پيلو هجي ۽ هتي سڌارٽ هجي. هي ايشوري رڻا ۽ حقيقت وستن پٺيان لڪل چيل ڪونه آهن، اهي انهن ۾ سمايل آهن ۽ سڀني ۾ ڦهليل آهن.

ٺڪڙو پنڌ ڪندي، سڌارٽ سوچيو ته آڻ ڪهڙو نه ٻوڙو ۽ مورڪ ٿي رهيو آهيان. جيڪڏهن ڪوبه منش ڪنهن به ڳالهه جو اڀياس ڪرڻ ٿو چاهي ۽ هو پڙهي ٿو ته هو اکرن ۽ بيھڪ جي نشانين کان ڪونه منهن موڙيندو، انهن کي مایا، اتفاق ۽ نڪما ڪوڏ ڪري ڪونه سمجهندو، پر هو اکر اکر ڪري پڙهي ٿو، اڀياس ڪري ٿو ۽ انهن کي پيار ڪري ٿو. پر آڻ جنهن سرشتي ۽ جو پستڪ پڙهڻ ٿي چاهيو، پنهنجي سپاءَ جو پستڪ واپس ٿي چاهيو، تنهن ان جي اکرن ۽ نشانين کي ڌڪارڻ ٿي گهر يو. مون جڳت جي جوڙ ۽ جنسار کي مایا ڪري ٿي سمجهو. مون پنهنجن اکين ۽ چپ کي صرف اڇاڻڪ وڃنا ڪري ٿي سمجهي. هاڻ اهو ڪيل ختم ٿي چڪو آڻ جاڳيو آهيان. آڻ سچ ٻچ سڃاڻ ٿيو آهيان ۽ صرف اڄ ئي جنم ورتو اٿم.

پر جڏهن هي ويچار سڌارٽ جي دماغ منجهان لنگهيا پئي تڏهن اوچتو هو چپ چاپ بيھجي ويو ڇو ته ڪو سڀ سندس راهه روڪي وينو هو.

پوءِ اڇاڻڪ هيءَ ڳالهه کيس صاف ڏسڻ ۾ آئي: آڻ جو آهيان انهي آدميءَ مثل جو جاڳڻ ٿيو آهي ۽ نئين سر جنميو آهي، تنهنڪي صفا نئين سر پنهنجي زندگيءَ جو آرٽپ ڪرڻ گهرجي. جڏهن ان صبح جو هن جيتاون ڇڏيو هو، سر بشت پرش جي رهڻ وارو باغيچو، اڳيئي جاڳرت ٿيل، اڳيئي پاڻڏانهن وات وٺندي، تڏهن سندس ارادو هو ۽ کيس اهوئي سپاويڪ طريقو نظر آيو، سنڀالڻ جي هيٺن سالن

مٿي پيءَ ست ۾ هتي پيلو هجي، لاءِ پڙهو: 'هتي آسمان ۽ پيلو هجن'.

کان پوء پنهنجي گهر ڏانهن، پنهنجي پتا ڏانهن واپس ورڻ.
پر هاڻ انهيءَ گهڙيءَ اندر، جڏهن هو چپ چاپ بيٺو هو،
جڏهن ته سڀ سندس راه روڪي بيٺو هو، هي ويچار پڻ
سندس دماغ ۾ آيو: جيڪي آءٌ هوس سو هاڻ نه آهيان،
آءٌ هاڻ سياسي ڪونه آهيان، نه پنڊت، نه پوڄاري، نه
برهمڻ. انهيءَ حالت ۾ آءٌ، گهر ۾ پتا وٺ وڃي ڇا ڪندس؟
اڀياس ڪرڻ؟ پيٽائون ڇاڙهڻ؟ ڏيان لڳائڻ؟ اهو هاڻ سڀ
مون لاء ختم ٿي چڪو.

سڌارٽ چپ چاپ بيٺو رهيو ۽ گهڙيءَ کن لاء سياٽ ۾
اچي ويو. اندر منجه، هو هڪ ننڍڙي جيو، پڪيءَ يا سهي
جيان ڏڪڻ لڳو، جڏهن هن انڙ ڪيو ته مان ڪيتري قدر
نه هيڪلو آهيان. هو سالن جا سال بنا گهر ٽڙ رهيو هو، پر
ڪڏهن به پاڻڪي اهڙو اڪيلو نه سمجهيو هوائين. هاڻي هو
هيڪلائي محسوس ڪرڻ لڳو. اڳي جڏهن اونهي ڏيان ۾
رهندو هو، تڏهن به هو پنهنجي پتا جو پٿر هو، اوچ پڌويءَ
وارو برهمڻ هو، ڌرمشت پُرش هو. هاڻ هو صرف سڌارٽ
هو، جاگرت ٿيل ۽ ٻيو ڪجهه نه. هن جو ساس ٽڪڙو ڪڇڙ
لڳو ۽ هڪ کن ته ڏڪي ويو. دنيا اندر ڪوبه اهڙو اڪيلو
نه هو جهڙو هيءُ. نه اميري ڪٽنب جو پاڻي هو، نه ڪمي
ڪاسبي، ڪنهن جماعت سان ڳنڍيل، جتي وڃي پناه وٺي،
ان جي زندگاني ۽ وادو واد ۾ پاڳ وٺي. نه هو برهمڻ هو
جو برهمڻن جي زندگيءَ ۾ بهرو وٺي، نه سياسي هو جو
سياسين جو ٿي رهي. هن ۾ ايڪائٽ واپسي نپشوي به اهڙو
اڪيلو ۽ الڳ نه هو، اهو به ڪن منشن جي گروه سان ڳنڍيل
هو. گووند بکشو ٿيو هو ۽ هزارين بکشو سندس پاڻي هئا،
جن ساڳيو جيو ٿي پهر يو، ساڳيا سڌارٽ ٿي مڃيا، ساڳي ٻولي
ٿي ٻوليائون. پر هيءُ سڌارٽ، ڪهڙيءَ قطار ۾ هو؟ ڪنهن

جي زندگيءَ ۾ ڀاڱي ڀاڱي ٿي ٿي ڪنهن جي بولي ٿي ٻوليائين؟
 اهڙي وقت جڏهن سندس چوڌاري دنيا ڪسڪندي
 ٿي ويئي، جڏهن آسمان منجهه هڪ ٿيڙوءَ مثل اڪيلو ٿي
 رهيو، تڏهن نراسائيءَ ۽ نا اميديءَ جو سڀاڻو به مٿس غالب
 پئجي ويو، پر هاڻ هو هميشه کان وڌيڪ اسٽر نموني ۾
 پنهنجو پاڻ هو. اها هئي سندس جاڳرتا جي آخري ڏڪڻي،
 جمڻ جا آخري سور.

هڪدم هو وري اڳتي هلڻ لڳو ٽڪڙوءَ اُٽائڻ، نه هاڻ گهر
 ڏانهن، نه هاڻ ٻيا ڏانهن، ۽ نه وري هاڻ ڪو پوئتي ٿي ٺهرايائين.

دۇر بىو

ڪملا

سڌارڻ پنهنجي مارڳ جي قدم قدم تي ڪجهه نه ڪجهه
 نئون سڪي رهيو هو ڇاڪاڻ ته هن لاءِ دنيا بدلجي پيئي
 هئي ۽ هن کي اُتي آند اچي رهيو هو. هن ڏنوسورج کي جهنگل
 ۽ پهاڙن مٿان چڙهندو ۽ ڏوراهين ڪڇين واري سامونڊي
 ڪناري تي ٺهي هڻندو. هن ڏنورافت جو آسمان منجهه تارن
 کي ۽ ڏاڻي جي شڪل جهڙي چندرما کي آسمان جي نيلاڻ
 ۾ ڪشيءَ جيان ٽرندو. هن ڏٺا وڻ، تارا، پسون، بادل،
 انڊلنيون، ٽڪريون، گل ڦل، ڪانا، نهرون ۽ ننڍيون،
 پريام ويلي بوٽن تي ماڪ جا ڇمڪندڙ ڦڙا، دُور اُڇا
 پربت نيلا ۽ زردا، پکين پئي مٺي لالت لئيڻ، ماڪيءَ
 جي مکين پئي پون پون ڪئي، سارين جي ڪيٽن مٿان
 جهيٽي هير پئي لڳي. هيءُ سارو نظارو رنگين ۽ ڀن ڀن روپن منجهه،
 سدائين اُتي هو. سورج ۽ چندرما سدائين پئي ڇمڪيا،
 ننڍيون ۽ تارا سدائين پئي وهيا ۽ مکين به سدائين پون پون
 پئي ڪئي، پر اڳي هي سڀ ڪجهه سڌارڻ لاءِ ڪي ڪين
 هو. سواءِ هڪ ڪڙ پنگ، مايا روپي پردي جي، جنهن تي
 وشواس نه هو، جنهن کي پنهنجن ويچارن کان ٻاهر ڪڍڻو ئي
 هو، ڇاڪاڻ ته اهو ستيه نه هو، ڇاڪاڻ ته ستيه جيڪي
 اکين پسيو ٿي تنهنجي ئي هن پُر هو. پر هاڻ سندس
 نيت پردي جي هن پاسي نٿي بيٺا، جيڪي ظاهر هو سو
 هن ڏٺو ۽ سڃاتو ۽ هو سنسار اندر پنهنجو آستان ڳولڻ لڳو.

هن ستيه جي نه ڳولها نٿي ڪٿي، سندس منزل ڪنهن ٻي ۽
 ٻيو ڪانه هئي. سنسار کي جڏهن هن ريت ڏٺائين تي نه
 کيس سندر پئي پاسيو. پاڻمراڻو، بنهه ساڌارڻ، بنهه ٻار
 جيان نر دوش. چندرما ۽ تارا هئا سندر، نهر، سامونڊي
 ڪڙو، ٻيلو ۽ اُڪر، ٻڪري، سونهري ٽنڊ ٿي، قول ۽ پتنگ
 هئا سندر. هن ريت سمجهيائين ته سرشتي ۽ اندر گذارو سندر
 ۽ موهيندڙ ٿيندو، اهڙو نر دوش، اهڙو جاڳرت ٿيل، جيڪي
 اکين آڏو نهن سان ٿي پريوڃن رکندڙ، بنا ڪنهن بدگمان
 جي. ڪٿي سورج تيز پئي پريو، ڪٿي ٻيلي جي چانوري ۾
 ٿڌي هير پئي لڳي، ڪٿي ڪڍو پوکيل هئا ته ڪٿي ڪيلا.
 ڏينهن ۽ راتيون ننڍيون هيون، هر هڪ گهڙي سمند تي ڪنهن
 گنج پري، موج پري ٿي جهاز جي سڙهه جيان ٽڪري ٽڪري
 هلندي ٿي ويئي. گهاٽن ٻيلن اندر سڌارڻ پوئڙن جي ٽولي
 کي وڻن جي ٽارين ۾ مٿي ٿيندو ڪڍندو ڏٺو، کين شوق
 منجهان ڪوڪون ڪندو ٻڌائين. سڌارڻ هڪ گهيٽي کي
 رڍ جي پوئتان پوندو ۽ ميلاپ ڪندو ڏٺو. ٻوٽن سان پريل
 ٻڏ ۾ مڇ کي شام جي بڪ وچان شڪار پوئتان پوندو ڏٺائين.
 ننڍين مڇين جا ميڙاڪا ٿيڪندا ۽ ڇمڪندا، ٻپ وچان کائونس
 ٻڄندا ٿي ويا. هن جوشيلي پيچي ڪندڙ مڇ جي تيز رفتار
 ۾ جي پاڻي جا چڪر پئي ٺهيا تن ۾ سندس سگهه ۽ ترشنا پئي
 پرڪاش ٿي.

هي سڀ پسارو اڳيئي موجود هو پر هن اڳي ڪڏهن اڪيڻ
 نه ڏٺو هو. جڳ ته هو اُتي هوندو ئي ڪونه هو. هاڻ هو وڻن
 حاضر هو، سندن ٿي هو. پنهنجن نيترن دواران هو هاڻ
 روشني ۽ چايا ڏسڻ لڳو، من اندر چندرما ۽ تارن جو ديدار
 ڪرڻ لڳو.

رستي تي سڌارڻ اهي سڀ ڳالهيون ياد ڪيون جن

جو کيس جيتائون جي باغچي ۾ اُٺيو ٿيو هو۔ سڪيانون جي
هن پوٽر ٻڌ جي واٽان ٻڌيون هيون، گوگرد کان موڪلائي،
سريشت پُرش سان بات چيت۔ کيس آکر آکر ياد هوجو هن
سريشت پُرش کي چيو هو، ۽ عجب پئي لڳس ته هن اهڙيون
ڳالهيون چيون هيون جن جي سچ پچ کيس انهيءَ وقت ڄاڻ
ڪانه هئي۔ هن ٻڌ کي چيڪي چيو هو۔ ٻڌ جو گيان ۽ راز
سيڪارڻ کان ٻاهر هو، نڪو اُٺو اظهار ٿي ٿي سگهيو، نڪو
اُٺي ڏي وٺ ٿي ٿي سگهي۔ ۽ جو کيس سندس جوت پراپت
ٿيڻ جي سمي ۾ اُٺيو ٿيو هو۔ سڌارڻ هاڻ اهوئي اُٺيو ڪرڻ
نڪتو هو ۽ جنهنجو آزمودو وٺڻ هاڻ شروع ڪيو هئائين۔
کيس اهوئي ويچار هو ته اهو اُٺيو پنهنجو پاڻ ڪرڻ گهرجي۔
کيس گهڻي سمي کان اها ڄاڻ هئي ته هو 'پاڻ' هو آتما،
اُٺاڏي ۽ اُٺت برهم سمان، پر هن سچ پچ پنهنجو 'پاڻ' ٻولي
ڪونه ٿڌو هو، ڇاڪاڻ ته هن آتما کي صرف خيالن جي چار
۾ قسائڻ ٿي گهريو۔ سريو 'پاڻ' آتما بنهه نه هو ۽ نه وري
اندرين جو ڪيل، نه خيال، نه بوجھ، ۽ نه وري پرايل سياڻپ
يا ڪلا جنهن سان نشيڪ ڪجي ۽ نه اڳيئي پرايل ويچار جن مان
نوان ويچار اُڄڻ ٿا سي ڪو 'پاڻ' هئا، آتما هئا، نه هيءَ
خيال جي دنيا اُچا هن پار ٿي هئي ۽ اها ڪنهن به منزل تي
ڪين نٿي ٿي سگهي جيڪڏهن عارضي 'پاڻ' جا حواس ناس ڪري
ڇڏبا ۽ اُنکي صرف ويچارن ۽ وديا جو پيو ڪاڇ ڏبو۔ ويچار
۽ حواس پئي عمد يون وستو آهن، انهن بنهي جي پٺ ۾ آهي
گهٽ آخري اُٺ ۽ يوگيه ته ائين آهي ته انهن بنهي کي ٻڌجي،
بنهي سان ڪيلجي، نه بنهي مان ڪنهن کي ڌڪارجي، نه ڪنهن
جو به ملهه اُچايو وڌائجي، پر انهن بنهي آوازن کي چڱيءَ ريت
ڪن لائي ٻڌجي۔ هو رڳو انهيءَ لاءِ ئي آدم ڪندو جنهن
لاءِ سندس اندرون آواز کيس حڪم ڪندو، ڪٿي به نه ٿرسندو

سواءِ اُتي جتي اهو آواز کيس بيهاري ٻندو. ڇو گوئر هڪ لڳا
ٻڙ جي وٽ هيٺان وڃي وينو پنهنجي انهيءَ مها سمي منجهه
جڏهن کيس روشني ملي - گيان پراپت ٿيو؟ هن آواز ٻڌو
هو، پنهنجي هردي اندر آواز، جنهن کيس انهيءَ پرچ هيٺان
شائتي پراپت ڪرڻ جي هدايت ڪئي ۽ هن ڪڏهن به سريو
کي ڪشت ڏيڻ، پاٽ پوڄا ڪرڻ، اشنا پاڻي ڪرڻ، ڪاٺ
يا پيٽڻ، ننڊ ڪرڻ يا خواب لهڻ وارو رستو اختيار ڪونه
ڪيو هو، هن آواز کي ڪن ڏٺو هو. ڪوبه ٻاهريون حڪم نه
مڃڻ، صرف اهو آواز، تيار رهڻ - اهو نڪ هو، اهو ضروري
هو. ٻيو ڪجهه به اهم نه هو.

رات جي وڳڙي ۾ جڏهن هُو هڪ پاڻيءَ جي چني ۾
آرامي ٿيو تڏهن هڪ سڀني ڏٺائين. ڇا ٿو ڏسي نه ڳوند
سندس اڳيان بيٺو آهي، گيڙو ۽ رڻ وسترن ۾. ڳوند اُداس
آهي ۽ ڪائنس پڇي رهيو آهي ته ”تون مون کي ڇو ڇڏي وئين؟“
تنهن تي هو ڳوند کي ڀاڪر ٿو پائي، ٻانهن چوڌاري ٿو ورائيس
۽ جئن پاڻ ڏانهن ڇڪي کيس چمي ٿو تڏهن ڏسي ٿو ته هيءُ
ڳوند نه آهي، سندس بجاءِ هڪ استري آهي ۽ کيس ان
منجهان سورج ۽ ٻن جو، پسون ۽ ڦول جو، هر هڪ ڦل جو،
هر هڪ عيش جو سواد اچي رهيو آهي. جڏهن سڌارڻ
سجاڳ ٿيو، پيلي ندي انهيءَ چني جي ٻنهي اڳيان ڇمڪندي
وهي رهي هئي ۽ ٻن ۾ چيري پڪي ۽ جي گهوگهو زور سان
۽ چٽي ٻڌڻ ۾ پي آئي.

جئن ڏينهن شروع ٿيو، سڌارڻ پنهنجي مڙبان، پاڻيءَ
کي ندي پار اُڪارڻ لاءِ چيو. پاڻي کيس پنهنجي بانس جي
ٽرهي تي پار وٺي ويو. جل جي ڪشادي چادر صبح جي
روشنيءَ ۾ گلابي رنگ جا جهلڪا پئي ڏنا.
”نڌي شوپنيڪ آهي،“ هن پنهنجي ساٿيءَ کي چيو.

”هاڻو“ پاڻي ۽ چيو، ”اُئي سندر آهي هيءَ نديءَ آءِ
 کيس سڀ کان وڌيڪَ پيار ڪريان ٿو. آءٌ اڪثر کيس ٻڌندو
 رهيو آهيان، ڏانهنس نهاريندو رهيو آهيان، ۽ هميشه ڪجهه
 نه ڪجهه کائڻس سڪندو ٿي رهيو آهيان. نديءَ منجهان گهڻو ئي
 سڪي سگهجي ٿو.“

”مهراڻي ٺهندڙي، نيڪ مرد،“ سڌارڻ چيو، جڏهن
 ٻيءَ ڀر پير رکيو. ”مونکي ارمان آهي جو آءٌ توکي ڪا به پيٽ
 ڏيئي نٿوسگهان، لکي وري پئسا ئي اُٿر. مان آهيان بي گهر،
 هڪ برهمڻ جو پٽ، سنڀاسي.“

”آءٌ اها ڳالهه سمجهي سگهيس ٿي،“ پاڻي چيو، ”۽
 مون ڪنهن اڇوري يا پيٽ جي آس ڪانه ٿي رکي. تون
 ڪنهن ٻئي وقت مونکي ڏيئي ويندين.“

”تون راتين وسهين ٿو؟“ سڌارڻ خوش مزاجيءَ ۾ پڇيو.

”اوس، آءٌ اهو پڻ نديءَ کان سکيو آهيان، سڀ ڪجهه
 واپس ٿو اچي. تون پڻ، سنڀاسي، موٽي ايندين. هاڻ آسرو
 ايشور جو، شل ٺهندڙي مٿرڻا منهنجو اڇورو ٿئي! شل تون
 جڏهين ديوتائن تي پيٽا چاڙهين تڏهين مونکي ياد ڪرين!“

مشڪندي، هنن هڪ ٻئي کان موڪلايو. سڌارڻ پاڻيءَ
 جي مٿرڻا جو پاڻ ڏسي ڏاڍو ڀرسن ٿيو. هيءُ گورند وانگيان
 آهي، هن مرڪندي ويچاريو. جيڪي به مونکي رات ئي
 گڏجن ٿا سي سڀ آهن گورند وانگيان. سڀ آهن احسانمند،
 جيتوڻيڪ پاڻ ئي آهن ت نيواد جا لائق. سڀ چڱيءَ ريت
 پيش پيا اچن، سڀ منهنجا مٿر پيا بڻجن، منهنجو چيو مڃڻ
 پيا چاهين، پنهنجو مغز گهٽ پيا هلائين. ماڻهو آهن ٻار.

منجهند ٿاڻي هو هڪ ڳوٺ مان اچي لنگهيو. ٻار گهڻيءَ
 منجهه مٽيءَ جي جهوپڙن اڳيان پئي ٽپيا ڪڍيا. هنن ڪدوءَ

جي ڪڪڙين ۽ ڪوڏن سان راند پئي ڪئي. هنن واکو واکاڻ لڳائي ڏني ۽ پاڻ ۾ ملهه پئي وڙهيا، پر جڏهين هن عجيب سنڀاسي ۽ کي ڏٺائون تڏهين بي همٿ ٿي اُٿي پڳا. ڳوٺ جي چيڙي وٽ گس نهر جي ڪناري سان ٿي ويو ۽ اُتي ڪپور وٽ هڪ جوان زال نٿڙيل هئي ۽ ڪپڙا پئي ڌوڻائين. جڏهن سڌارت کي ڪاريس ٺڏهن هن ڪنڌ مٿي ڪيو ۽ ڏانهنس نھاري مشڪيو، جنهن ڪري هو سندس اکين جي چمڪندڙ اڇاڻ ڏسي سگهيو. ٻاهران ايندڙ مسافرن جي رسم موجب هن به پهرين آسپس چئي کائونس پڇيو ته لڳر ڏانهن رستو آيا ڪيترو دور آهي. انهيءَ تي هو اُٿي کڙي ٿي ۽ ڏانهنس وڌي اُٿي، سندس آلا چپ سندس ڳير وچھري تي ڊاڪش ۽ موھيندڙ نموني ۾ پئي چمڪيا. ٿوري خبر چار جي ساڻس ڏي وٽ ڪري کائونس پڇيائين ته ”اوهان هن مهل تاءُ ڪجهه کاڌو آهي؟ اهو سچ آهي ته سنڀاسي بن ۾ رات جو اڪيلا سمهدا آهن ۽ کين پاڻ سان رستورين رهائڻ جي موڪل نه آهي؟“ سندس چھري تي مشڪ هئي ۽ سندس اڏ پوريل نيٽن ۾ ترشنا پوريل هئي.

سڌارت پڻ ترشنا جي ڪشش معلوم ڪئي پر هيل تاءُ جو ڪنهن استريءَ کي چھيو به ڪين هئائين سو ڪن پلاڪه پڪيو، جيتوڻيڪ سندس هٿ کيس جھيٽ لاءِ تيار بيٺا هئا. انهيءَ ويل هن پنهنجي اندر جو آواز ٻڌو، ۽ انهيءَ آواز چيس ته ”نه!“ يڪدم ان جوان استريءَ جي مشڪندڙ چھري مان سمورو جادو ڪافور ٿي ويو، ٿامشي ناريءَ جي ترشنا پوريل نگاه کان سواءِ هن پيو ڪجهه نه ڏٺو. ڪولمٽا سان هن سندس ڳل کي ٽپيو ۽ بانس جي بن ۾ ٽڪڙو ٽراس ٿيل ناريءَ جي نظر کان غائب ٿي ويو.

انهيءَ ڏينهن سڄ لٿي کان اڳ هو نگر منجهه پهتو ۽ پرسن

ٿيو ڇاڪاڻ ته منجهس ماڻهن پيڙو رهڻ جي چاهنا هئي. هو
گهڻو ئي وقت بنواسي تي رهيو هو ۽ پاڻ تيءَ جي ڪاٺين
جهو پڙي جنهن ۾ گذريل رات ڪاٺي هٽائين سو پهريون ئي
چنڊو هو جو کيس هيٺيءَ وڏيءَ مدت کان پوءِ نصيب ٿيو هو.
شهر کان ٻاهر هڪ سندر بنا لوڙهي باغيچي لڙيڪ هن
مسافر کي نوڪرن ۽ نوڪريائين جي ننڍي قطار گڏي جن
جي مٿن تي پيريل نوڪريون رکيل هيون. وچ ۾ چئن چئن
جي ڪلھن تي هڪ سينگاريل ڏولي هئي جنهن ۾ رنگارنگي
چنڊي هيٺ، لعل گديلن تي هڪ استري، ڏياڻي براجمان
هئي. سڌارٽ چپ چاپ باغيچي جي لنگھ وٽ بيهي رهيو
۽ سرگس، نوڪر، نوڪريائون ۽ نوڪريون جاچي ڏسڻ لڳو.
هن ڏوليءَ ڏانهن نهاريو ۽ پڻ منجهس ويٺل استريءَ ڏانهن.
ڪارڻن چڱن جي جهڳٽن هيٺ هن هڪ مها مڌر، نهايت
چست چهرو، هڪ روشن لعل مڪڙو تازي چنڊ انجهر سمان،
دل لپائيندڙ پرون بلند ڪمان جيان نقش ٿيل، ڪارا نيط،
چالاک ۽ چٽائي ڏسندڙ، ۽ سندس ساٿي ۽ سونهري گهگهي
مٿان اوچل ٺاڙڪ ڪنڪ ڏئي. استريءَ جا هٿ پختا ۽ لسا،
لنبا ۽ سنھا هئا ۽ ڪراڻن تي ڪشادا سونا ڪنگڙ هئس.
سڌارٽ ڏٺو ته هوءَ ڪهڙي نه سندر هئي ۽ سندس
دل گدگد ٿيڻ لڳي. جڏهن ڏولي سندس پوسان لنگهي تڏهن
هن ننڍڙي نمسڪار ڪيو ۽ وري ڪنڌ مٿي کڻي انهيءَ روشن
سوييوان چهري ڏانهن، ۽ هڪ کن لاءِ انهن شرارٽ پيريل
ڪمانن سان ڏيڪيل نيطن منجهه، گهور ڪري نهار يائين. ۽
انهيءَ عطر جي سڳند وٺڻ لڳو جنهن کي هو پرکي ڪين سگهيو.
هڪ کن لاءِ انهيءَ سندر استريءَ ڪنڌ ڏوڻي مشڪيو،
تنهن کان پوءِ پنهنجن ڇاڪرن سميت باغيچي اندر اُلوپ ٿي ويئي.
سو، سڌارٽ سوچيو، آءٌ شهر اندر شپ لڳن سان داخل

ٿيان ٿو. کيس باغيچي ۾ يڪدم گهڙڻ جي چڪ ٿي، پر وري به ان تي سوچ ويچار ڪيائين، ڇاڪاڻ ته کيس اها ڳالهه ٿري آئي ته ڪئن نه ٺهين ۽ داسين لنگهه وٽ ڏانهس نفرت سان نهاريو هو، کيس شڪي نگاهن سان ڏٺو هو ۽ سندن نگاهن ۾ کيس خارج ڪرڻ جو اشارو هو.

آءُ اڃا سنياسي آهيان، هن سوچ ڪيو، اڃا بيراهي ۽ بيڪاري. آءُ انهيءَ حالت ۾ رهي ڪونه سگهندس. آءُ باغيچي ۾ ههڙي نموني ته داخل ٿي ڪين سگهندس. رڻي کيس ڪل آئي. پهرين ماڻهو ٿي جيڪي ساڻس گڏيا تن کان هن باغيچي جي باري ۾ ۽ رستريءَ جي نالي بابت پڇيو، ۽ سڌ پيس ته اهو ڪملا، مشهور وڻج جو باغيچو هو ۽ انهيءَ باغيچي کان سواءِ کيس شهر ۾ به گهر هو.

نهن کان پوءِ هو شهر ۾ گهڙيو. سندس صرف هڪ ادبش هو. انجي پوئاري ڪرڻ لاءِ هن شهر جي پرنٽل ڪٽي، وروڪڙ وارن ڳوٺن ۾ ڦريو، ڪن هنڌ چپ چاپ بيٺو، ۽ نديءَ جي پٿرائين پوڙين تي ويهي ساهي پٽيائين.

سڄيها ٽاڻي هن هڪ نائيءَ جي ساٿيءَ سان پاراڻي ڳنڍي، جنهنڪري هن ونگ جي ڇانوري ۾ ڪم ڪندو ڏٺو هو. وري کيس وشنوءَ جي مندر ۾ پوڄا پاٽ ڪندو ڏٺائين، جتي هن وشنوءَ ۽ لڪشميءَ جون ڪٿائون کيس ٻڌايون. رات جي وقت هو نديءَ تي بيٺو ۽ ڇپر سمهي پيو، ۽ صبح جو سويل، پهرين گراهڪن جي اچڻ کان اڳ، نائيءَ جي ساٿيءَ کان هن پنهنجي سونهاريءَ جي صاف سنوارل ڪرائي ڇڏي. وارن کي پٺ ڦڙي ڏيارائين ۽ خوشبوءِ دار ٿيل سان مالش ڪرايائين. تنهن کان پوءِ هو نديءَ ۾ اشان ڪرڻ ويو.

جڏهن سوييوان ڪملا پنهنجي ڏوليءَ ۾ شام جو ڏيڍ سان پنهنجي باغيچي ويجهو آئي، تڏهن سڌارڻ لنگهه وٽ بيٺو

هو. هن پرنام ڪيو ۽ ويشتا ڪيس ڪيڪار يو. هن نوڪر کي اشارو ڪيو جو ٽوليءَ جي چيڙي تي هو، ۽ چيائينس ته پنهنجي سائو کي چو ته هڪ نوجوان برهمڻ ساڻس ڳالهائڻ توڙي گهري. گهڙي کن رکي نوڪر واپس آيو، سڌارو ڪري پنهنجي پٺيان اچڻ لاءِ چيائين، ۽ ڇپ ڇاپ ڪيس شاميانِي ٿاڻين وٺي ويو جتي ڪملا پلنگه تي لپتي پيئي هئي ۽ هو پوءِ ڪيس اُٿي ڇڏي ويو.

”ڪالهه تون ٻاهر ٻينو هئين نه ۽ مون کي ڪيڪار يو هو نه؟“ ڪملا پڇيس.

”هاڻو، سچ، مون توکي ڪالهه ڏٺو ۽ توکي ڪيڪار يو.“

”پر ڪالهه توکي سونهاري، ڊگها وار ڪين هئا، ۽ وارن

پر ڏاڙ؟“

”تو ڀليءَ پٽ ڄاڻيو آهي ۽ سڀ ڪجهه پوريءَ طرح ڏٺو آهي. تون سڌارو، برهمڻ جو پٽر ڏسين ٿي، جنهن پنهنجو گهر گهاٽ ڇڏيو سنڀاسي لپڻ لاءِ، ۽ جو برابر ٽن سالن لاءِ سنڀاسي هئو. پر هاڻ، اهو مارڳ مون ٿياڳ ڪيو آهي، ۽ هن نگر منجهه آيو آهيان ۽ پهرين منش تون ئي آهين جنهن سان شهر ۾ پهچڻ کان اڳ منهنجي ڏيڻ ٿي. آءٌ هت آيو آهيان توکي ٻڌائڻ، ڪملا، ته تون پهرين استري آهين جنهن سان سڌارو بنا اڪيون هيٺ ڪرڻ جي ڳالهائو آهي. آءٌ ڪڏهين به وري پنهنجون اڪيون هيٺ نه ڪندس جڏهن به ڪنهن سندر استريءَ سان گڏ بس.“

ڪملا مشڪي ڏٺو ۽ پنهنجي مور جي ڪنهن واري وڇڻي سان ڪيلڻ لڳي ۽ پيڻ لڳي، ”بس، اهو ئي آهي ڇا جو سڌارو مون کي ٻڌائڻ لاءِ سڀڙجي آيو آهي؟“

”آءٌ توکي اهو ٻڌائڻ آيو آهيان ۽ ٻڻ توکي ڏٺو ڏيڻ لاءِ ڇاڪاڻ ته تون نهايت سندر آهين. ۽ جيڪڏهن تون

رنج نه ٿين، ڪملا نه آءُ جيڪر توکي ويندي ڪريان ته تون منهنجي مٿي ۽ آچار ۾ ٿي، ڇاڪاڻ ته مونکي انهيءَ ڪلا جي ڪا به ڄاڻ ڪانه آهي جنهن ۾ تون پرين آهين.“
انهيءَ ئي ڪملا کان ڪل چٽڪي ويئي.

”مونکي ته ڪڏهن به اهڙو آزمودو نه مليو آهي جو ٻن مان هڪ سنڀاسي مون وٽ اچي ۽ مون کان سکڻ جي چاهندا رهي. ڪڏهن به ڊگهن وارن سان ۽ پراڻي ڦاٽل لنگوت ۾ ڪوبه سنڀاسي مون وٽ ڪونه آيو آهي. گهڻي نوجوان مون وٽ ايندا آهن، پر هميشه جا پٿر پٿر، پر آهي عمدن وستر ۽ عمدن جتي سان ايندا آهن، سندن وارن ۾ سڳند ۽ ڳوٺريءَ ۾ مايا هوندي آهي.“

سڌارٽ چيو: ”مون ته اڳيئي توکان سکڻ شروع ڪري ڇڏيو آهي. ڪالهه به مان توکان ڪجهه سکيس. اڳيئي مون سونهاريءَ جو ڪم لاهي ڇڏيو آهي، وارن کي ڦٽي ڏني آيم ۽ ٿيل مڪيو آيم. ٻيو ته اهڙو گهڻو ڪجهه ڪونهي جنهن جي ڪمي هجي، اي مها سندر: باقي رهيا عمدا ويس وڳا، عمدن جون جتيون ۽ منهنجي ڳوٺريءَ ۾ ناٿو. سڌارٽ انهن ٽن وسترن کان وڌيڪ ڪنن وستر پراپت ڪرڻ جو آدم ڪيو آهي ۽ پراپت ڪيون آيس. ڪالهه جيڪي سکڻ جو ارادو ڪيم سو ڇو نه آءُ پراپت ڪري سگهندس؟ - تنهنجو مٿي بطح ۽ توکان پريٽ جا مڙا سکڻ. تون مونکي پورو پورو شڪيڪ ڏسدينءَ، ڪملا. جيڪي تون مونکي سيکاريندينءَ تنهن کان وڌيڪ ڪنن ڳالهيون آءُ سکيو آهيان. انهيءَ ڪري سڌارٽ جڏهن آهي تڏهن تنهنجو اڌ ڪاري نه آهي، ٿيل سندس وارن ۾ پو وستر، جتيون ۽ پٽسي کان سواءِ!“

ڪملا کلي ڏنو ۽ چيو: ”نه، هو اڃا لائق نه آهي. هنکي وستر، سهڻا وستر ۽ جتيون، عمدن جون جتيون ۽ پنهنجي ڳوٺريءَ

۾ اڪيچار ناٿوءَ ڪملا لاءِ سوکڙ يون هڻڻ ڪپن. هاڻي سڌ پيٽ،
بن منجهان آيل سنڀاسي، سمجهيٽ؟

”آءٌ نيڪ نيڪ سمجهان ٿو،“ سڌارت پڪاري چيو. ”آءٌ
سمجهڻ ۾ ڪٿن گسندس جڏهن اها ڳالهه اهڙي مڪر مان ئي
اڪري؟ ٺهنجو مڪڙو آهي نازي چنل اُنڇير مثل، ڪملا.
منهنجا چپ پٺ لعل ۽ نازا آهن ۽ ٺهنجن چپن سان بالڪل
ڦهڪي ايندا، تون پاڻ ڏسندين. پر مونکي ٻڌاء، سندر
ڪملا، تون بن منجهان آيل سنڀاسيءَ کان اصل ڪونه ٿي ٻڃين،
جو پريست جي باري ۾ توکان سکڻ آيو آهي؟“

”آءٌ سنڀاسيءَ کان چو ٻڃان، بن منجهان آيل مورڪ
سنڀاسيءَ کان، جو گڏڙن وٽان آيو آهي ۽ جنهن کي رستين جي ڪا
سڌ نه آهي؟“

”اڙي، سنڀاسي آهي زبردست ۽ ڪنهن به ڳالهه کان
ڪپن ٿو ٻڃي. هو توهان زبردستي ڪري سگهي ٿو، سندر
لڙڪي، هو توکي لٽي سگهي ٿو، هو توکي هاڃي رسائي
سگهي ٿو.“

”نه، سنڀاسي، آءٌ ٻڃان ڪانه ٿي. سنڀاسي ۽ برهمڻ کي
به ڪڏهن پڻ ٿيو آهي نه ڪو ايندو، کيس ڌڪ هڻندو ۽
سندس وڊيا، سندس پوٽڻائي، سندس گهري ويچار شڪتي
ڪائونس زوريءَ ڦري وٺندو؟ نه، ڇاڪاڻ ته آهي سندس ئي
پدارت آهن، هو انهن مان اونرو ٿي ڏيئي سگهندو، جيترو
هو چاهيندو، ۽ جيڪڏهن هو چاهيندو. ساڳي ڳالهه ڪملا
سان ۽ پريست جي مزن سان به لاڳو آهي. ڪملا جا لب
سندر ۽ لعل آهن پر ڪملا جي لڇا خلاف انهن کي چمڻ جي
ڪوشش ڪري ڏس، نه منجهان ميناج جو هڪ ڦڙو به توکي
پلٽ ڪين پوندو. جيتوڻيڪ هنن لبن کي ميناج ڏيڻ جي
هرڪا لياقت آهي. تون پورو پورو شڪيگ آهين، سڌارت،

تنهن ڪري اها ڳالهه پڻ سڪي ڇڏ. گلبن ۾ پيار پئي سگهجي
ٿو، ملهه ڳنهي سگهجي ٿو، پيٽا طور وٺي سگهجي ٿو، ڳولي
لهي سگهجي ٿو، پر اهو هرگز چورائي نٿو سگهجي. ٿو غلط
سمجهيو آهي. هائو، اها ارمان جي ڳالهه ٿيندي جيڪڏهن
تو جهڙو ٺاهوڪو جوان آلتو سمجهي.

سڌارت ڪنڌ نمايو ۽ مشڪيائين. ”تون نيڪ ٿي ڇوڀين،
ڪملا، اها سچ سچ ارمان جي ڳالهه ٿيندي. اها تمام ڏاڍي
ارمان جي ڳالهه ٿيندي. نه، نه، ڪي به ميناج جا ٿڙا نه تنهنجي
ڇهن منجهان وٺرت وڃڻ گهرجن، نه وري منهنجن منجهان.
تنهن ڪري سڌارت وري ٿو رت لڏهن ايندو جڏهن جنهنجي
ڪمي آلتس تنهنجي پورائي ڪندو. وسترو، جتيون ۽ ٺاٺو.
پر مونکي ٻڌاءِ ته سندر ڪملا، تون مونکي ٿوري صلاح ڪين
ڏيئي سگهندين؟“

”صلاح؟ ڇو ڪين؟ ڪير صلاح خوشيءَ سان نه ڏيندو
هڪ ڪنگال، اجاڙ سنڀاسيءَ کي جو بن جي گذڙن وٽان
آيو آهي؟“
”پياري ڪملا، آءٌ اهي ئي وستون ڪٿان وڃي جلدي
هٿ ڪريان؟“

”منهنجا دوست، گهڻيءَ ماڻهو اها ڳالهه ڄاڻڻ گهرن ٿا.
تون جيڪي سڪيو آهين اهوئي ڪم آڻ ۽ انهن جي بدلي
ٺاٺو، ڪهڙا ۽ جتيون هٿ ڪر. هڪ ٺرڏن پيءَ طرح نه ٺاٺو
ٿيو ڪمائي سگهي.“

”آءٌ سڪيو آهيان: ويچار ڪرڻ، ڌيڄ ڌارڻ ۽ اڀواس رکڻ.“
”ٻيو ڪجهه به نه؟“

”ڪجهه به نه، اڙي ها، آءٌ ڪوٽا رچي سگهان ٿو. تون
مونکي هڪ ڪوٽا جي بدلي مني ڏيندين؟“

”آءُ ائين ڪنديس، بشرطيڪ تنهنجي ڪوٽا مونکي وٺندي.
 ڇا آهي انهيءَ ڪوٽا جو نالو؟“
 گهري کن جي سوچ ويچار ڪرڻ کان پوءِ، سڌارڻ هيءَ
 ڪوٽا چڱي:

”سير ڪرڻ لاءِ سندر ڪملا ڦلواڙيءَ ۾ آئي،
 انگ انگ مان سڳند آڻيس ٿي، ڪلي ڪلي شرمائي،
 ڦلواڙيءَ جي در تي بينل سانورو هو سنڀاسي،
 سندرتا سندريءَ جي پسندي، ٿي پيو پير پياسِي،
 قول ڏسي اُڻمول عجائب، هرڪ سنڀاسيءَ هار پيو،
 چپ ٿي چپ ۾ نيٺ ٺماڻا ڪٽي پئي ڪيڪار پيو.
 منڙي مشڪ چپن ٿي آڻي، ڪملا گويا ڏنو جواب،
 سنڀاسي پيو سوچي من ۾، جوڳي جوان ٿيو بيتاب،
 ديوتائن جي چرڻن ۾ مان پيٽائون ڇا هاڻ ڌريان،
 روپ جي راڻيءَ تان پيٽائون ڇو نه رهي قربان ڪريان!“

ڪملا زور سان ٿاڙي وڃائي، جنهن ڪري سندس سونا
 ڪنگڻ ٽٽ ٽٽ ڪرڻ لڳا.

”تنهنجي ڪوٽا بلڪل سندر آهي“، ڪملا چيو. ”جيڪڏهن
 آءُ ڏٺوان هجان ته آءُ هوند ان لاءِ توکي ٺاڻو ڏيان. پر جيترو
 پئسو توکي گهرجي اوترو توکي ڪوٽائن جوڙڻ مان نه ڪونه
 ملي سگهندو. ڇاڪاڻ جو تون جيڪڏهن ڪملا سان پريٽ
 رکڻ ٿو ڇاهين ته توکي جام ٺاڻو ڪهندو. تون سواءِ ويچار
 ڪرڻ، ورت رکڻ ۽ ڪوٽا ٺاهڻ جي ٻيو ڪجهه ڪري نه
 ڄاڻين ڇا؟“

”آءُ پوڄا جا گيت پڙ ڄاڻان“، سڌارڻ چيو. ”پر اڳتي
 آءُ اهي ڪونه ڳائيندس. مونکي منتر جنتر پڙ ايندا آهن، پر
 اڳتي آءُ اهي ڪونه اُچاريندس. مون شاستر پڙهيا آهن...“

”ٿرس،“ ڪملا وڇر ڳالهه ڪٿري چيس، ”تون لکي پڙهي ڄاڻين.“

”اوس، آءُ ڄاڻان. اهو ته گهڻائي ماڻهو ڄاڻن.“

”نه، تمام گهٽ ماڻهو. آءُ ڄا ڪانه ڄاڻان. اها تمام سٺي ڳالهه آهي جو تون لکي پڙهي ڄاڻين، ڏاڍو ڇڱو. توکي شايد منترن جنترن جي ٻڌ ضرور ٿي پوي.“

انهيءَ وقت هڪ نوڪر اندر آيو ۽ پنهنجي ساٿ جي ڪن ۾ ڪجهه سس پس ڪيائين.

”مون سان ڪو گڏجي آيو آهي،“ ڪملا چيو. ”جهت ڪر، گرم ٿي وڃ، سڌارڻ، جتن ڪوبه توکي هٿي ڏسي نه وئي. آءُ وري توکي سڀاڻي گڏ ڏيس.“

پوءِ نوڪر کي حڪم ڏنائين ته هن ساڌو برهمڻ کي وڃي هڪ سفيد جبوڪڍي ڏي. سڌارڻ کي پورو سمجهه ۾ ٿي نه آيو ته ڇا ٿي رهيو واپريو. نوڪر سڌارڻ کي وروڪڻ واري هنڌان وٺي کيس باغيچي واريءَ جڳهه ۾ آندو جتي کيس هڪ جبوڏيئي ڪري گهائڻ وٺڻ ۾ ڇڏيائين ۽ ٽاڪيد ڪيائينس ته جيترو ٽڪڙو ٿي سگهيئي اوترو ٽڪڙو باغيچي مان هليو وڃ جتن ڪوبه توکي ڏسي نه وئي.

سنتوش سان، جتن کيس چيو ويو تڏهن هن ڪيو. ٻن جو هريل، هُو مانف ميٽ ۾ لوڙهو ٿي باغيچي مان ٻاهر نڪري آيو. سنتوش سان، ويڙهيل جبوڪڍ هٿ رکي هُو شهر ڏانهن وريو. هُو ڌرمسالا جي در وٽ اچي بيٺو، جتي مسافر اچي رهندا هئا، ڇپ چاپ بيٺو مڱڻ لڳو ۽ مانف ميٽ ۾ چانورن جي روٺي ٽڪر انگيڪار ڪيائين. شايد سڀاڻي، هن سوچيو، مونکي کاڌي لاءِ پنڀ جي ضرورت ڪانه پوندي.

اڇانڪ منجهس سؤمان جو زبردست جذبو ڄاڳيو. هاڻ

هو سنڀاسي نه ڪونه هو، بيمه مڱڻ سندس شان وٽان نه هو. هن اهو چانورن جو روئلي ٽڪر ڪتي ڪي ڏيئي ڇڏيو ۽ پاڻ بکيو ٿي رهيو.

سڌارو سوچيو ته جيوت جا هٿ رهڻ ۾ اچي ٿي سائو آهي. سنڀين سڌي ۽ سؤلي. منجهس ڪنڊيون نه آهن ٿي ڪين. جڏهن آءٌ سنڀاسي هوس، تڏهن سڀ ڪجهه ڪنن، ورچائيندڙ ۽ آخر نراس ڪندڙ هو. هاڻي سڀ ڪا ڳالهه سهنجي آهي. مونکي ڪنهن وسر ۽ ناٿو، بس اهوئي. اهي اهڙيون سوليون ڳالهيون آهن جو ڪنهن جو به نند آرام ڦٽي نٿو سگهي. هن ڪملا جي شهر واري گهر جي گهڻي وقت کان پڇا ڳاڇا ڪري ڇڏي هئي ۽ ٻئي ڏهاڙي هو اُتي ويو.

”ڳالهيون نيڪ نموني هلي رهيون آهن،“ هن کيس سامهون وهاري چيو. ”ڪامسوامي چاهي ٿو ته تون وٽس وڃين، هو نگر ۾ وڏي ۾ وڏو شاهوڪار واپاري آهي. جيڪڏهن تون کيس خوش ڪندين ته هو توکي نوڪريءَ ۾ رکندو. چالاڪي ڏيکارجان، سانورا سنڀاسي! مون ٻين جي معرفت تنهنجي لاءِ کيس چورايو آهي. دوستاڻي پاڻ ۾ ساڻس پيش اچي، هو تمام سمورتيءَ وارو آدمي آهي، پر حد کان ٻاهر نماڻائي نه ڏيکارڻ. مان نه ٿي چاهيان ته تون سندس چاڪر ٿي رهين، پر سندس ٿاڻي شريڪ، نه ته آءٌ توسان راضي نه ٿينديس. ڪامسوامي هاڻي پوڙهو ۽ آلسي ٿيندو ٿو وڃي. جيڪڏهن تون هنکي راضي رکيندين ته هو توڻي گهڻو شواس ڪندو.“ سڌارو سندس شڪرانا مڃيا ۽ کليو ۽ جڏهن کيس سڌ پيئي ته هن اهو سارو ڏهاڙو ۽ اڳيون ڏهاڙو کاڌو نه ورتايو هو، تڏهن سندس لاءِ روئي ۽ قل گهرايائين ۽ پاڻ سندس شيو ۾ رهي.

”تون پاڳ وارو ٿو ڏسجن،“ هن موڪلائڻ وقت کيس

ڇيو. ”دروازي اڳيان دروازو ٺهنجي لاءِ پٽبو ٿو هلي. اهو
ڪن ٿو ٿئي؟ تو وٽ ڪو جادو آهي ڇا؟“

سڌارت ڇيو: ”ڪالهه مون توکي ٻڌايو ته مان ويچار ڪرڻ،
تيرج ڌارڻ ۽ ورت رکڻ ڄاڻان ٿو ۽ اهي توکي ڪارائتا
نظر نه آيا. پر تون ڏسندين ته اهي ڏاڍا ڪارگر آهن، ڪملا.
تون ڏسندين ته ٻن جا رهواسي مورڪ سنڀاسي گهٽي
ڪارائتيون ڳالهيون سکن ٿا ۽ ڄاڻن ٿا. ٽيون ڏينهن آءُ اڃا
به هڪ گدلو بيڪاري هوس، ڪالهه نوسان ڄاڻ پڇاڻ ٿيم.
جلدي ئي آءُ واپاري بڻيس ۽ ڌن دولت ۽ سڀ آهي وستو
جي ڪملا کي پياريون آهن سي ڪنيون ڪندس.“

”برابر،“ هن قبول ڪيو. ”پر مونڪان سواءِ ٺهنجي ڪهڙي
گتي ٿئي ها؟ ڪٿي هجين ها تون، جيڪڏهن توکي ڪملا
جا هٿ نه پهچن ها؟“

”منهنجي پياري ڪملا،“ سڌارت ڇيو. ”جڏهن ٺهنجي
باغيچي ۾ آءُ تو وٽ آيس، تڏهن پهرين قدم کڻي ڇڪس.
منهنجي منشا هئي ته پريٽ جو پاٽ سندر ۾ سندر استري ۽
وت پڙهان. جنهن وقت مون اهو ارادو ڪيو، تنهن وقت ئي
مونکي سڌ هئي ته آءُ انکي عملي صورت ڏيئي سگهندس.
مونکي سڌ هئي ته تون مونکي مدد ڪندين ۽ مونکي ٺهنجي
باغيچي جي لنگهه وٽ ٺهنجي پهرين ۽ ٺار مان ئي پتو پيو.“
”۽ جيڪڏهن منهنجي مرضي نه هجي ها ته؟“

”پر ٺهنجي نه مرضي هئي نه. ٻڌ، ڪملا، جڏهن
پٿر پاڻيءَ ۾ اڇلائي ٿو تڏهن اهو هڪدم وڃي ٿو ٿر وٺي.
ساڳي ڳالهه ٿئي ٿي جڏهن سڌارت ٺهنجي اڳيان ڪو اديش
رکي ٿو. سڌارت ڪجهه نٿو ڪري ۽ هو تيرج ڌاري ٿو،
هو ويچار ڪري ٿو ۽ هو ورت رکي ٿو، پر هو دنيا جي
ڪاروبار، وهنوار مان ائين ٿو لنگهي جئن پٿر پاڻيءَ منجهان،

بنا ڪجهه به ڪرڻ جي. بنا پاڻڪي چورڻ پورڻ جي؛ هو ڪشش هيٺ اچي ٿو ۽ پاڻڪي ڪرڻ ڏئي ٿو. هنڪي سندس اُدیش ٿي کينجي ٿو، ڇاڪاڻ ته هو پنهنجي من اُندر ڪنهن به بي وستوءَ کي گهسڻ نٿو ڏئي جا سندس اُدیش جو وروڌ ٿي ڪري. اهوئي آهي جو سڌارڪ سنڀاسين کان سڳيو آهي. اهو آهي جنهنڪي مورڪ ماڻهو جادو ٿا چون ۽ جنهنجو ڪارڻ هو پالعين ٿا ته آهن پريت، جن پوت. پريت ڪجهه به نٿا ڪري سگهن، پريت آهن ئي ڪونه. سڳو جادو منتر جو ساڌن ڪري سگهي ٿو، هرڪو اُدیش پائي سگهي ٿو، جيڪڏهن هو ويچار ڪري، ذبح ڌاري ۽ ورت رکي ڄاڻي.

ڪملا کيس خيال سان ٻڌو. هوءَ سندس آواز ٿي موهت هئي، هوءَ سندس اکين جي چمڪ ٿي موهت هئي.

”شايد ائين آهي جڏهن تون چئين ٿو، منهنجا پوٽي،“ هن ڪولتا سان چيو، ”۽ شايد ائين به آهي ته سڌارڪ سهڻو، ٺاهوڪو جوان آهي، ڇاڪاڻ ته سندس اکين جو ڇمڪورائين کي آندو ٿو ڏئي، ۽ تنهن کان سواءِ هو ڀاڳي وان آهي.“

سڌارڪ کيس مٺي ڏني ۽ کائڻس موڪلا يائين. ”منهنجي آچارڻ، شل منهنجا نيتر سڌوئي ٿوڪي آندو ڏين، شل ٿو وٺان سڌوئي سڀاڻي پراپت ٿيڻ!“

ماڻهن مانجه

سڌارٽ ڪامسوامي، سوداگر کي ملڻ ويو، کيس هڪ ڀرڻي
پاڳڙي گهر آندڙ نيٽون ويو. نوڪر کيس قيمتي غاليجن مٿان
لنگهائي هڪ ڪمري ۾ وٺي ويا جتي هو گهر جي سيٺ
لاءِ ترسي ويٺو.

ڪامسوامي آندڙ آيو، ڪومل ۽ ڪلمڪ، عمر جو ڪرڙوڀڙ،
سندس نيٽر ڇالاک ۽ دوراندیش ۽ سندس مک ڪامي. سيٺ
۽ ملاقي هڪ ٻئي کي دوستاڻي نموني ۾ کيڪاريو.

”مونکي ڪنهن چيو آهي،“ سوداگر ڳالهائڻ شروع ڪيو،
”تون برهمڻ آهين، وڏوان آهين، پر تون هڪ واپاريءَ وٽ
نوڪري ڪرڻ ٿو ڇاهين. تون پوءِ سچ پچ گهرجائو آهين ڇا،
برهمڻ، جو نوڪريءَ جي ڳولا ٿو ڪرين؟“

”نه،“ سڌارٽ جواب ڏنو. ”آءٌ ڪو گهرجائو ڪونه آهيان
۽ مونکي ڪڏهن به گهرج ڪانه پيئي آهي. آءٌ سنڀالين وٽان
ٿو اچان جن سان مون گهڻو وقت گذارايو آهي.“

”جيڪڏهن تون سنڀالين وٽان ٿو اچين ته تون ڪٿن ٿو
چوڻ ته تون گهرجائو نه آهين؟ سڀيئي سنڀالي بنا ڪنهن به
مال مالڪيت جي ڪين آهن؟“

”مون وٽ ڀڄ ڪجهه ڪونه آهي،“ سڌارٽ چيو. ”جيڪڏهن
تنهنجو اهو مطلب آهي. مونکي برابر ڪا به املاڪ ڪانهي، پر
بهنجي رضاخوشيءَ ڪري ۽ انهيءَ ڪري آءٌ گهرجائو آهيان
ٿي ڪونه.“

”پر جيڪڏهن تون بنا سمپتيءَ آهين ته تون گذارو ڪئن ڪندين؟“

”مون انهيءَ باري ۾ ڪڏهن به ڪو ويچار ڪيو ئي ڪونهي، سائين. اٽڪل ٽي سال آءٌ بنا ڪنهن به ملڪيت جي رهي سگهيو آهيان ۽ مونکي ڪڏهن به اهو خيال نه آيو آهي ته آءٌ ڪئن گذارو ڪندس.“

”ٺههجي معنيٰ ته تو ٻين جي ملڪيت تي پيو گذاريو آهي؟“
 ”ظاهري. سوداگر ٻڌا ٻين جي ملڪيت تي گذاري ٿو.“
 ”اها ڳالهه ٺههجي نڪه آهي، پر هو جيڪي ٻين کان وٺي ٿو سو ڪو مشق ۾ نه، هو پنهنجو مال بدليءَ ۾ ڏئي ٿو.“
 ”اهو دنيا جو دستور آهي. هرڪو وٺي ٿو، هرڪو ڏئي ٿو. جيوت آه انهيءَ نموني جي.“

”هائو، پر جيڪڏهن تون وٽ ڪجهه به نه آهي، ته تون ڏيندين وري ڪٿان؟“

”هرڪو ڏئي ٿو جيڪي ڪي وٺس آهي. جنگي سپاهي پنهنجو بل ڏئي ٿو، واپاري مال، اڌياپڪه سڪيا، ڪسان چانور، مهاڻو مڇي.“

”نيڪه، نيڪه، پر تون ڇا ڏيندين؟ تون ڇا سڪيو آهين جو تون ڏيندين؟“

”آءٌ ويچار ڪري سگهان ٿو، آءٌ ذيرج ڌاري سگهان ٿو، آءٌ ورت رڪي سگهان ٿو.“

”اهوئي بس؟“

”آءٌ پائيا ٿو ته اهوئي آهي سڀ.“

”۽ اهي ڪهڙي ڪم جا آهن؟ مثلاً آپواس رکڻ، ان مان ڪهڙو فائدو ٿيندو؟“

”اها ملهائي ڇيز آهي، سائين. جيڪڏهن ماڻهو ڪي ڪاٺ لاءِ ڪجهه نه آهي ته ورت رکڻ ئي سڀ کان سمجهه ڀريو

قدم آهي جو هو کٽي سگهي ٿو. مثلاً جيڪڏهن سڌارٽ ورت رکڻ نه سگهيو هجي ها ته اڄ ڪنهن نه ڪنهن ڪرت جي درڪار هجيس ها، پوءِ کٽي ٿوهان وٽان يا ٻئي ڪنهن وٽان، ڇاڪاڻ ته بڪ کيس لاچار ڪري ها. پر هن حالت هيٺ سڌارٽ بنا شانتِي وڃائڻ جي ٿرسي سگهي ٿو. هو اڌ پر نه آهي، هنڪي گهرج ڪانه پيئي آهي، هو گهڻي وقت ٽائين بڪ ٺاري سگهي ٿو ۽ اُنس هاسي ڪري سگهي ٿو. انهيءَ ڪري ورت ڪارائتو آهي، سائين.”

”تون برابر آهين، سنڀاسي. گهڙي کن ٿرس.“
 ”ڪامسوامي ٻاهر ويو ۽ هڪ ويڙهو کڻي آيو جو هن پنهنجي مهمان کي ڏنو ۽ پڇيائينس: ”تون هيءُ پڙهي سگهين ٿو؟“
 سڌارٽ دستاويز نظر مان ڪڍيو جنهن تي وڪري جي قبوليت لکيل هئي ۽ اهو پڙهڻ لڳو.
 ”تمام نيڪ،“ ڪامسواميءَ چيو. ”تون هن ڪاغذ تي ڪجهه اکر لکندين؟“

هن کيس ڪاغذ ۽ قلم ڏنو ۽ سڌارٽ اُن تي ڪجهه لکي اهو کيس واپس ڪيو.
 ڪامسوامي پڙهڻ لڳو: ”لکڻ چڱو آهي، ويچار هلائي بهتر آهي. ڇا لاکي چڱي آهي، ڌيرج بهتر آهي.“
 ”تون نه ڏاڍو ٺاهوڪو لکي ٿو سگهين،“ سڌارٽ کي ساراهيندي چيائين. اسين گهڻي ڳالهين تي بامست چيبت ڪنداسين، پر اڄ آءٌ توکي نيند ٿو ڏيان ته منهنجو مهمان ٿي اچي منهنجي گهر ۾ ره.“

سڌارٽ سندس شڪر ادا ٿي ڪئي ۽ سندس مهماني قبول ڪئي. هاڻ هو سوداگر جي گهر ۾ رهڻ لڳو. وستر ۽ جتي وٽس آندا ويا ۽ نوڪر روزانو سندس لاءِ اُشنان جو پاڻي تيار رکندو هو. عاليشان ڪانو به پيرا ڪري ۾ وٽس ايندو هو، پر سڌارٽ

”تون ۾ ٿاڻو ٺاهڻڪو لکي ٿو سگهجن،“ ڪامسواڻيءَ سڌارت کي ساراهيندي چيو. [صفحہ ۶۴]

صرف هڪ دفعو ورتائيندو هو ۽ نڪي ماس کائيندو هو ۽
نڪي شراب پيئندو هو. ڪامسوامي ڏنڌي جي باري ۾ ساڻس
ڳالهه ٻوله ڪندو هو، کيس مال ۽ گدامن ۽ حساب ڪتاب
کان واقف ڪيائين. سڌارڪ گهڻيئي نيون ڳالهيون سکيو ۽ هو
گهڻو ٻڌندو هو، گهٽ ڳالهائيندو هو. ۽ ڪملا جا اکر ياد
ڪري، هو واپاريءَ جي ڪارڻ ڪانه ڪڍندو هو پر کيس
بر وريءَ جي درجي تي هلت چلت لاءِ مجبور ڪيائين، بلڪ
ان کان به وڌيڪ. ڪامسوامي پنهنجو ڏنڌو ڌاڙي بلڪل خبرداريءَ
سان ۽ اڪثر شوق ۽ خفت سان ڪندو هو، پر سڌارڪ ته
انکي راند مثل سمجهڻ لڳو، جنهنجي نيمن گرهڻ ڪرڻ لاءِ
هن چڱي ڪوشش ورتي، پر جنهن سندس دل کي مڃايو نه.
ڪامسواميءَ جي گهر ۾ کيس رهڻي آيا گهڻو وقت ٿيوئي
ڪونه هو ته هو پنهنجي مالڪ جي ڏنڌي ۾ بهرو وٺڻ لڳو.
روزانو جنهن وقت ئي ڪملا کيس ڪوٺ ڏيندي هئي، انهيءَ
وقت هو سهڻا وسٽريڪي ۽ زيبدار جتي ٻائي ساڻس مڪاميلو ڪرڻ
ويندو هو ۽ جلدئي هو وٽس سوکڙيون پاڪڙيون پڻ کڻي وڃڻ لڳو.
هو چالاڪ، سويياوان وڻڻ جي سنگ ۾ حيرت انگيز گهڙيون
ڪاٽڻ لڳو ۽ سندس شڪيڪ، پريمي ۽ متر بڻجي پيو. سندس
هاڻوڪي جيوٽ جو ملهه ۽ آرت هتي ڪملا منجهه ئي سمايل
هو ۽ نه ڪامسواميءَ جي ڏنڌي ۾.

واپاريءَ مکيه چئنين لڪڻ ۽ مال لاءِ لڪاوتن ڪرڻ جو
ڪم کيس سونهي ڇڏيو ۽ سڀني ڏنڌي ڌاڙي ۽ وهنوارڪ
ڳالهين ۾ ساڻس پهندو هو. هن جلدئي ڏٺو ته سڌارڪ کي
چانورن ۽ پشم، جهازن ۾ مال موڪلڻ ۽ واپار جي ڳالهين جي
بوجهه ڪانه هئي پر تڏهن به کيس سهڻو ڏاڻو ۽ ڀنگ هو
۽ ڌيرج ۽ تحمل ۾، ڌيان سان ٻڌڻ ۾ ۽ ڌارين تي سٺي اثر
وهارڻ ۾ واپاريءَ کان گهڻو سرس هو. ”هي برهمڻ“ هن هڪ

پنهنجي دوست کي چيو، ”سچو پڇو واپاري نه آهي ۽ نه وري
ٿيندو ٿي ۽ ڏنڌي ۾ سندس من اصل لڳي ٿي نه ٿو. پر هن وٽ
اهڙن ماڻهن جو راز موجود آهي جن وٽ سڦلٽا پاڻ مرادو اچي
ٿي سهڙي، پوءِ اهو سڃاڻن ڪرهن هيٺ جنم وٺڻ ڪري هجي
يا اهو جادو ڪري هجي يا هو سنڀالين وٽان ڪجهه سکيو
هجي. هو نه ڏنڌي سان راند ڪندو. ٻيو نظر ايندو آهي ۽ نه
ان ۾ چاهه ٿي ٿو وٺي، نه وري ناڪاميابي ۽ جوڊپ ٿئيس ٿو ۽
نه نقصان جي ڳڻتي ستائيس ٿي.“

انهيءَ دوست سوداگر کي صلاح ڏني ته ”جيڪو ڏنڌو
هو ڪري تنهن تي نفع جو ٿيون حصو ڪري ڏينس، پر
جي نقصان پوي ته ان جو نه اوڻو حصو هو ڀري. ڀائيوار
ڪرينس ته پوءِ هو وڌيڪ اُتساه ڏيکاريندو.“

ڪامسواميءَ سندس صلاح مڃي پر سڌارٽ پوءِ به چاهه ڪونه
ڏيکاريو. جيڪڏهن نفعو ٿي ڪڍيائين ته هن ماتحت مڃي ۾
سڳار ٿي ڪيو، وري جيڪڏهن نقصان ٿي پيس ته کلي
ٿي چيائين، ”خير، هيءُ سؤدو چڱو نه لڳو.“

سچ پچ ته هو ڏنڌي ۾ ئي پراهه ٿي لڳو. هڪ دفع ڪنهن
ڳوٺ ڏانهن هڪ وڏو چانورن جو فصل خرڇڻ لاءِ ويو.
جڏهن اُتي پهتو ته ڏٺائين ته چانور اڳيئي بڻي واپاريءَ کي
وڪرو ٿيل هئا. پر انهيءَ هوندي به سڌارٽ انهيءَ ڳوٺ ۾
ڪيترائي ڏينهن رهڻ پيو، ڪسانن کي ڪارايائين پيڙهائين،
ٻارن کي خرڇيون ڏنائين، هڪ شاديءَ ۾ شريڪ ٿيو ۽
مسافريءَ تان نهايت خوش ٿي واپس وريو. ڪامسواميءَ کيس
هڪدم نه موٽڻ لاءِ ۽ وقت ۽ پيسو ضايع ڪرڻ لاءِ چيڻيو.
سڌارٽ جواب ڏنس: ”چيڻپ نه، منهنجا پيارا دوست، چيڻپ
مان ڪجهه پئسو نه پوندو. جيڪڏهن ڪو نقصان پيو آهي ته اهو
آءٌ ڀريندس. آءٌ هن مسافريءَ مان خوش ٿي موٽيو آهيان. آءٌ

گهڻن سان ڄاڻ پڇاڻ ڪري آيو آهيان، هڪ ارهمن سان دوستي رکي آيو آهيان، ٻار منهنجي هنج ۾ اچي ٿي ويٺا، ڪسانن مونکي پنهنجا ڪيت ٿي ڏيکاريا. ڪنهن ڪونه ٿي ائين سمجهيو ته آءٌ ڪو سوداگر آهيان.“

”اهي نه ڳالهيون تنهنجون سڀ سهڻيون،“ ڪامسواميءَ لڄاڻ ٿي قبول ڪيو، ”پر حقيقت ۾ تون سوداگر ئي آهين. ڪين رڳو پنهنجي مزي لاءِ سفر ڪرڻ ويو هئين؟“

”بيشڪ مون پنهنجي مزي لاءِ ئي سفر ڪيو،“ سڌارت کلي چيو. ”پلا ڇو نه؟ مونکي ماڻهن ۽ نون هنڌن جي ڄاڻ سڃاڻپ ٿي آهي. مون ماڻهن جي مٿڙا ۽ وشواس هٿ ڪيو آهي. هاڻ جيڪڏهن آءٌ ڪامسوامي هجان ها ته پوءِ جي ڏسان ها ته خريداري نٿو ڪري سگهان ته ڄارڻ وڃان هڪدم واپس وٺان ها، نه ته پئسو ۽ وقت برابر ضايع ٿين ها. پر مون اُتي ڇڱا ڏينهن ڪاٺيا، گهڻوئي پراڻي، گهڻوئي مڙو ورتي ۽ نه ڪروڙ يا اُٻهراڻي ڪري پاڻڪي يا ٻين کي ڪا هاڃي رسايو. هاڻ جي ڪڏهن به منهنجو اُتي وري وڃڻ ٿيوسايد اڀڙ فصل جي خريداريءَ يا ٻئي ڪنهن ڪم لاءِ، ته اُهي منهنجا مهر بان دوست منهنجي آجيان ڪندا ۽ مونکي پوءِ خوشي ٿيندي جو اڳئين پيري مون اُٻهراڻي يا ناراضپو نه ڏيکاريو. پر ڪئن به هجي، هاڻي گذري سا گذري، منهنجا سڃڻ ۽ هاڻ مونکي ڇهينپڻ سان پاڻ کي اُڃاڻو ڏکي نه ڪر. جيڪڏهن اهڙو ڪو ڏينهن اچي جو تون سمجهين ته سڌارت توکي هرج ٻڙوڇهي نه پوءِ تنهنجو هڪڙوئي آکر ڪافي ٿيندو ۽ سڌارت پنهنجو رستو وٺندو. اوستائين بهتر آهي ته پاڻ ڇڱا مٿي رهون.“

واپاريءَ سڌارت کي خاطري ڪرائڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي ته هو سندس ئي، ڪامسواميءَ جو، نمڪ کائي رهيو هو، پر سڀ وڻڻ ويو. سڌارت پنهنجوئي ٿو کائي، تنهن

کان سواءِ سڀئي ٻين جو ٿا ڪائين، جنهن تنهن جو ٿا ڪائين. سڌارڻ ڪامسواميءَ جي مصيبتن ۽ چٽتائن سان ڪو به واسطو ڪونه رکندو هو ۽ ڪامسواميءَ کي گهڻي ٽڪليفون هيون. جيڪڏهن ڪنهن سؤدي جي نه بچڻ جو انديشو ٿيو، جيڪڏهن ڪو به مال گم ٿيو، جيڪڏهن قرضدار پئسا ڏيئي نه سگهيو، نه ڪامسوامي ڪڏهن به پنهنجي ناليءَ کي ذهن-نشين نه ڪرائي سگهندو هو ته ڪو خفي ٿيڻ يا ڪروڙ ڪرڻ، منهن گهنجاڻ ۽ ننڊ ڦٽائڻ مان ڪجهه به ورنڌو. جڏهن ڪامسواميءَ کيس هڪ دفع چيو ته ”تون سڀ ڪجهه مون کان سڳيو آهين،“ ته سڌارڻ جواب ڏنس: ”اهڙي مسخري نه ڪر. آءٌ توکان سڳيو آهيان ته مڇيءَ جي ٽوڪري ڪيترو لهي ۽ اڌارا پئسا ڏيڻ سان ڪيترو وياج ملندو. اهاڻي سڳيا مونکي ٿو وٺان ملي آهي. پر مان توکان اهو ڪونه سڳيو آهيان ته ويچار ڪئن ڪجي، منهنجا پيارا ڪامسوامي. بهتر ٿيندو جي اها سڳيا تون مونکان پرائين.“

هنجي دل ته برابر ٽنڌي به ڪانه هئي. ڪملا لاءِ ناڻو آڻڻ لاءِ ئي اهو کيس ڪارائتو هو ۽ انهيءَ واسطي جيترو کيس احتياج هو تنهن کان وڌيڪ ايندو هوس. تنهن کان سواءِ سڌارڻ جي دل جو چاهه ۽ همدردِي هئي ماڻهن سان، جن جي ڪمن ڪارين، ٽڪليفن، خوشين ۽ مورڪتائين جي ڄاڻ کيس چندرما جي ڄاڻ کان به گهٽ هئي ۽ اهي ڪائونسن ان کان به وڌيڪڏورانهان هئا. جيتوڻيڪ کيس ڪنهن سان به ڳالهائڻ بولهاڻڻ، رلڻ ملڻ، گڏ رهڻ، ڪنهن کان به ڪجهه سکڻ، سولو ۽ سٺو لڳندو هو ته به هو انهيءَ حقيقت کان چڱي طرح واقف هو ته ڪجهه مڙيوئي اهڙو آهي جو کيس انهن کان الڳ رکي ٿو. ۽ اهو انهيءَ ڪري هو جو هو سياسي ٿي رهيو هو. هن ڏٺو ته ماڻهو بي سمجهه بالڪن مثل يا پسن جيان پيا جيوت

ڪاٿين جنهن لاءِ کيس پيار به هوندو ڏڪار به هئي. هن کين سخت پورهيو ڪندو ڏٺو، پيڙا سهندو ڏٺو ۽ اهڙين ڳالهين لاءِ انتظار ڪيندي سندن مقبو آڇو ٿيندو ڏٺو، جي سندن لاءِ کيس ايتري ڳري بها ڏيڻ جي لائق ڏسڻ ۾ نٿي آيون - پئسي لاءِ، ٽچ خوشين لاءِ، ٽچ شان مان لاءِ. هن انهن کي هڪ ٻئي کي چيڀيندو ۽ هاڃي رسائيندو ڏٺو، هن انهن کي اهڙن ٽڪليفن لاءِ روئندو ڏٺو، جن تي سنڀاسي ڪلون ڪندا آهن ۽ اهڙين وستن جي ڪسجي وڃڻ تي ڏک جو ورن ڪندو ڏٺو جن ڏانهن سنڀاسين جو جيڪو خيال به نه وڃي. ماڻهو وٽس ڪي به آڻيندا هئا ته هو اهو سٽيڪار ڪندو هو. واپاري جو وڪري لاءِ ڪپڙو آڻيندو هو تنهنجو آڊر پاءُ ڪندو هو، قرضدار جو اوڌر آڇي گهرندو هو تنهنجي آجيان ڪندو هو، فقير جي به ڏيک پال ٿيندي هئي جو ڪلاڪ ڪن ويهي کيس پنهنجي غريبيءَ جي ڪهاڻي ٻڌائيندو هو، جيتوڻيڪ هو اهڙو غريب نه هو جهڙو ڪو به سنڀاسي. هو ڪنهن به ڌارڻي شاهوڪار واپاريءَ سان نيارو ورتاءُ نه ڪندو هو، پنهنجي نوڪر کان جو سندس سنوارت ڪندو هو ۽ گهوڙن کان جن کان هو ڪيلا خريد ڪندو هو ۽ ٻن ٽن آڻن ڦرائڻ ۾ ڪيڀائيندو ڪين هو. جيڪڏهن ڪامسوامي وٽس ايندو هو ۽ اچي پنهنجون ٽڪليفون ورن ڪندو هو يا ڪنهن سؤدي تان کيس ڏوراپو ڏيندو هو ته هو کيس شوق ۽ ڌيان سان ٻڌندو هو، مٿس عجب ڪائيندو هو، هنکي سمجهڻ جي ڪوشش ڪندو هو، جتي ضرورت پائيندو هو اتي سندس دل وٺندو هو، نه ته منهن موڙي ڪنهن ٻئي سان گفتگو ڪندو هو جو ساڻس ڳالهائڻ گهرندو هو. ۽ ڪيترائي ماڻهو وٽس ايندا هئا - ڪيترا ڌنڌي جي لحاظ کان، ڪيترا کيس ٺڳڻ جي ارادي سان، ڪيترا کيس ٻڌڻ جي شوق کان، ڪيترا سندس همدردي هٿ

ڪرڻ جي احتياج کان ۽ ڪيترا سندس صلاح وٺڻ جي ضرورت کان. هو صلاح ڏيندو هو، همدردِي ڏيکاري ٿو هو، سوکڙيون ڏيندو هو، ڪي قدر پاڻ ڦرائڻ به ڏيندو هو ۽ هن پنهنجن خيالن کي انهيءَ سموري ڪيل ۾ ۽ جنهن جوش سان ماڻهو ان منجهه ڀاڳ وٺندا هئا تنهن ۾ اهڙو ئي رڌل رکيو جهڙو هو. اڳي پنهنجي خيالن کي ديوتائن ۽ پرهه سان رڌل رکندو هو. وقتي هو پنهنجي اندر ۾ هڪ نرم، ڪومل آواز ٻڌندو هو جيڪو کيس اهڙي مات ميٺ ۾ يادگيري ڏياريندو هو ۽ اهڙيءَ شائتيءَ ۾ شڪايت ڪندو هو جو هو اُنکي ٻڌي خير ڪو سگهندو هو. تنهن کان پوءِ هن اڇاڱا اُٺڙ ڪيو ته هو هڪ عجيب قسم جي زندگي ڪاٽي رهيو هو ۽ هُو ڪينڙيون ڳالهيون ڪري رهيو هو جي صرف ڪيل هيون ۽ جيتوڻيڪ هو بلڪل خوش مزاج هو ۽ وقتي مزو به ايندو هوس، پر سڄي جيوت سندس اڳيان گذر ڪندي پئي وئي ۽ کيس سهرش به ڪونه پئي ڪيائين. جڏهن ڪيڏاري جو ڪينهڙو ۽ سان راند ڪندو آهي، تنهن هن به پنهنجي ڏنڌي سان، پنهنجي آس پاس ماڻهن سان، ڪيلو پئي، جن کي هو ڇاچيندو هو ۽ جن منجهان کيس وندر پئي ميسر ٿي ۽ پر پنهنجي دل ڪري، پنهنجي حقيقي سپاءَ جي لحاظ کان، هو اُتي نه هو. سندس ساکيات پاڻ ڪنهن پئي هنڌ رهي رهيو هو، دور دور، ڦرندو پئي هليو، اڳتي ۽ اڳتي، اُڻ ڏٺو، جنهن جو سنجڻ سندس جيون سان ڏرو به نه هو.

ڪڏهن ڪڏهن اهڙن خيالن کان پڻ ڪندو هو ۽ ڇاهيندو هو ته هُو به ماڻهن جي ٻاراڻن روزانن ڪمن ڪارين ۾ سرگرم بهرو وٺي ۽ سچ پچ ساڻن ڀاڳي ڀائي ٿئي، سندن زندگي رهي ۽ ماڻهي ۽ نه تماشئين جيان صرف ڪين ڏسندو رهي. هو سوپياوان ڪملا وقت نت نيم سان پيرو ڪندو رهيو ۽

پرست جي ڪلا گرھڻ ڪيائين جنهن ۾ سڀ کان وڌيڪ ڳالهه اها هئي ته سندس لاءِ ڏيڻ ۽ وٺڻ هڪ سمان ٿي پيا هئا. هو ساڻس باحت چيٽ ڪندو هو، ڪائونسل ڪندو هو، کيس صلاح مصلحت ڏيندو هو، ڪائونسل صلاح مصلحت وٺندو هو. گووند جيڪي ڪي ڪنهن وقت کيس سمجهيو ٿي تنهن کان وڌيڪ هو ڪيس سمجهندي هئي. هو ڪهڙو ٽو سندن جهڙي هئي. هڪ لڱا کيس چيائين: ”تون مون وانگر آهين، تون ٻين ماڻهن کان نيار ٿي آهين. تون ڪملا آهين ۽ نه ٻي ڪا، ۽ تنهنجي اندر منجهه آهي شائتي ۽ مندر، جنهن ۾ تون ڪنهن به وقت ايڪائٽ واسي ۽ پنهنجو پاڻ ٿي سگهين ٿي جڏهن آءٌ ٿي سگهان ٿو. ڪن ٿورن ماڻهن کي اهڙي شڪتي ۽ لياقت آهي جيتوڻيڪ هرڪو ماڻهو اهڙي شڪتي ۽ لياقت ڌاري سگهي ٿو.“

”سڀ ماڻهو نه اهڙا چالاڪ ۽ ٻڌيوان نه آهن، ڪملا چيو. هن ڳالهه جو واسطو نه ٻڌي ۽ چالاڪي سان آهي ئي ڪونه، ڪملا،“ سڌارڪ چيو. ”ڪامسوامي به اهڙو ئي چالاڪ آهي جهڙو آءٌ، پر ان هوندي به هن جي اندر منجهه آهون مندر، اها ايڪائٽ جي ڪوئڙي ميسر نه آهي. ٻين وٽ اها ڪوئڙي آهي جي ٻڌي ۽ صرف ٻارن جيان آهن. گهڻي ڳهڻا ماڻهو، ڪملا، هڪ ڪرندڙ پڻ مثل آهن جو پيو هوا ۾ اٿلي پٽلي ۽ ڦيرائون کائي، ڦڙڦڙ ڪندو گهلبو وڃي ۽ پٽ ٿي ڪري. پر ڪي ٿورا ٻيا آهن ٿارن مثل، جي مقرر ٿيل راه ٿي سفر ڪن ٿا. انهن کي هوا پهچي نٿي، انهن کي اندر ۾ ئي پنهنجو رهبر ۽ راه آهن. سڀني گيانين منجهه، جن مان گهڻن جي مونکي سڏ آهي، هڪڙو هو جو انهيءَ ڏس ۾ پورن هو. آءٌ هنکي ڪڏهن به پلجي ڪين ويندس. هو آهي گوتم، سرپرست پيش، جو آتمسڪيا جو پرچار ڪري ٿو. هزارين

جوان هر روز سندس سڪيائون ٻڌن ٿا ۽ هر هميشه سندس هدايتن جي پيروي پيا ڪن، پر اهي سڀ آهن ڪرندڙ ٻن؛ انهن کي پنهنجي اندر منجهن اها ٻڌي ۽ رهبر ڪونه آهي. ”ڪملا ڏانهنس ٺهاريو ۽ مشڪيو. ”وري به تون هنجي باري ۾ پيو ڳالهائين، هن چيس. ”وري به توکي سنڀالين جا خيال پيا اچن.“

سڌارڻ چپ رهيو ۽ هو محبت جي راند کيڏڻ لڳا. ”تون آهين وڏي ۾ وڏو عاشق جنهن سان منهنجي ڏيڻ ٿي آهي،“ ڪملا سوچ وڃي ڇڏيو. سان کيس چيو. تون منهنجي ڪلا چڱيءَ طرح سڳيو آهين، سڌارڻ. ڪنهن ڏينهن، سمي سارو تون منجهان موڪلي ٻار ٿيندو. ۽ انهيءَ هوندي به، منهنجا پيارا، تون سنڀالين ٿي رهيو آهين. توکي مون سان سڳي پريت آهي ئي ڪانه. تنهنجي ڪنهن سان به پريت نه آهي. اها حقيقت ڪيئن آهي؟“

”ٿي سگهي ٿو،“ سڌارڻ چيو. ”آءٌ ٿو جهڙو آهيان. تون پڻ پريم نٿي ڪري سگهين، نه ته ڪئن جيڪر تون پريم جو ساڌن ڪلا يا هنر جيان ڪرين؟ شايد اسان جهڙا انسان پريم ڪري نٿا سگهن. رواجي انسان ڪري سگهن ٿا. اهو آهي سندن راز، سندن ڳجهارڻ.“

سنسار

ٻڳ وقت سڌارڻ سنساري جيون رهيو، پر سنساري هجڻ بنا. سندس حواس جنڪي هن اٽساهي سنڀاس وارن سالن منجهه ماري مات ڪري ڇڏيو هو سڀ وري جاڳي اٿيا. هن دولت، ڪار ۽ بل جي ڇائي چڪي، پر دل اندر گهڻو وقت هي سنڀاسي ئي رهيو. سڀاڻي ۽ ڪملا اها ڳالهه ڄاڻي ٿي. ويچار ڪرڻ، ڌيرج ڌارڻ ۽ ورڻ رکڻ، اها ڪلا ئي سڌارڻ کي جيوت جي راهه ٿي هلائي رهي هئي. دنيا جا ماڻهو، رواجي انسان، سندس لاءِ اڃا به ڌاريا هئا جڏهن هو کانئن الڳ ۽ نيارو هو. سال گذرندا رهيا. سڀي حالتن ڪري سڌارڻ کي خير ڪا ڄاڻ رهي. هُو هاڻ ڏٺو ان هو. ٻڳ سڀي کان هنڪي پنهنجو گهر ۽ پنهنجا نوڪر ڇاڪر هئا، ۽ نڌي ۽ جي ڪپ ٿي شهر جي پسگردائيءَ ۾ باغ ۽ ڀڳ هوس. ماڻهو کيس پائيندا هئا، جيڪڏهن پئسو پئجي ۽ صلاح مصلحت ڪپندي هئن ٿر وٽس لينگهي ايندا هئا. انهيءَ هوندي به ڪملا کان سواءِ ٻيو ڪو به گهر و دوست ڪونه هوس.

اها شاندار، اوچ جاڳرتا، جا هن جوانيءَ منجهه گوتم جي پاشڻ کانپوءِ گوتم کان جدا ٿيڻ بعد اٽپو ڪئي هئي، اها چست ۽ لڪي آس، اهو بنا آچارين ۽ متن جي پاڻ تي اڪيلو پاڙڻ جو ناز، پنهنجي هردي اندر پنهنجو پاڻ ايشوري آواز سڻڻ جي گهري چاهنا، هي سڀ آهستي آهستي هڪ خواب ٿي ويو هو، گذر ڪري ويو. اهو ٻوٽو چشمو جو ڪنهن

لڳا سندس ويجهو هو ۽ جنهن سندس هردي اندر وڌي
 آواز سان ڳاتو هو، سو هاڻي دُوريءَ تان جهڪو ۽ جهيٽو
 آواز موڪلي رهيو هو. انهيءَ هوندي به ڪيتريون ڳالهيون چي
 هو سنڀالين کان سکيو هو، گوتم کان سکيو هو، پنهنجي پتا
 کان، برهمڻن کان، انهن کي هن ڳڻل وقت تائين سانڍيو؛
 سنڀيڳيءَ واري جيون، ويچار ڪرڻ جي مڃ، ڌيان ۾ لڳاتار
 وهڻ، ڳجهو ڳيان آتما جو، آبناسي آتما جو، چو نه آهي سرڀو،
 نه آهي چارڻ ۽ سرف. انهن مان گهڻيءَ هن پاڻ وٽ سانڍيون،
 ٻيون غرق ٿي ويئون ۽ ڌڙ سان ڍڪجي ويئون. جڏهن ڪنهن
 جو چڪر هڪواريءَ هلائڻ شروع ڪيو آهي ته پوءِ ڳڻ وقت
 پاڻي ڦرندو آهي ۽ تنهن کان پوءِ ڍرو ٿيندو ويندو آهي
 ۽ نيٺ بيجهي ويندو آهي؛ اهڙيءَ طرح تپشيا جو چڪر،
 ويچار جو چڪر، ووڳ جو چڪر ڳڻل مدت تائين سڌارٽ
 جي ٻڌيءَ اندر ڦري رهيا هئا؛ اهو آيا ڦريو پئي، پر ڍرو ۽
 هڪڙي هڪڙي ۽ اچي ٻنهي بيٺو ٿي هو. آهستي، جڏهن گهم
 مرڻينگ وڻ جي ٿڙ اندر پيهي، اُنکي ڪنو ڪندي آهي تڏهن
 سنساري هوا ۽ سستي سڌارٽ جي ٻڌيءَ اندر پيهي ويئون؛
 سندس ٻڌيءَ کي پري ڇڏيائون، اُنکي ڳرو ڪري ڇڏيائون،
 اُنکي ٽڪائي ڇڏيائون ۽ لپتائي ڇڏيائون. پر ٻئي پاسي وري
 سندس حواس وڌيڪ تيز ٿيا، گهڻو ڪجهه سکيا ۽ گهڻو ڪجهه
 آزمودو ورتائون.

سڌارٽ سکي ويو هو ته سؤدو ڪئن ڪجي، ماڻهن کي
 پنهنجي وس ڪئن آڻجي، استرين سان ڪئن پاڻ وندرائجي؛
 هو عمدا وستر ٻاهرڻ، نوڪرن تي حڪم هلائڻ، سرهي پاڻيءَ
 ۾ اُشان ڪرڻ سکيو هو. هو لذت، رس پريا ۽ خيال سان
 بنايل طعام کائڻ، پڻ ماس مڇي ۽ ٻڪري، مرچ مصالح، مال
 مٺايون ۽ شراب ورتائڻ سکيو، جنهن کيس آلسي ۽ ويسرو

بڙائي ڇڏيو. هو ڀاري ۽ شترنج راند ڪرڻ، ناچ ڏسڻ، ٽولين ۾ چڙهي گهمڻ، نرم بستري تي سمهڻ سڳيو. پر هو پاڻڪي هميشه ٻين کان نيارو ۽ اوج سمجهندو هو، هو انهن کي ذرا شرف جي نگاه سان، ٿوري ۽ ٽوڪبازي پريل حقارت سان، انهيءَ ڌڪار سان ڄا سنڀاسي هميشه سنساري ماڻهن ڏانهن محسوس ڪندو آهي، ڏسندو هو. جيڪڏهن ڪامسواميءَ کي ڪا آند مانڌ وٺندي هئي، جيڪڏهن هو سمجهندو هو ته سندس بي عزتي ڪئي ويئي آهي، يا جيڪڏهن ڌنڌي جي ڳالهين ۾ ڪا فڪرات وٺندي هيس ته سڌارڪ سڌائين مٿس ٺٺولي ڪندو هو. پر ڌيري ڌيري، بنا ڄاڻ جي، جڏهن مندوڻ پئي گذريون، تڏهن سندس ٺٺولبازي ۽ پاڻڪي اوج سمجهڻ وارو پاڻ به گهٽيا پئي ويا. ٿورو ٿورو ڪري، جڏهن سندس ڌن دولت وڌندا پئي ويا، تڏهن سڌارڪ پاڻ به معمولي ماڻهن جون خصلتون پرائڻ لڳو، سندن وانگر ڪي قدر باراڻي هلت هلت لڳو، ڪي قدر سندن جيان انتظار ڪيڏ لڳو. ۽ انهيءَ هوندي به هنن لاءِ کيس ايرڪا ٿيندي هئي ۽ جڏهن وڌيڪ وڌيڪ انهن جهڙو ٿيندو پئي ويو تڏهن وڌيڪ وڌيڪ منجهس ايرڪا جاڳندي پئي ويئي. هڪ ڳالهه ڄا انهن ۾ هئي ۽ ڄا هن ۾ نه هئي، تنهن لاءِ کيس ايرڪا ٿيندي هئي: جنهن نموني ۾ هو پنهنجي زندگي بسر ڪندا هئا تنهنجي اهميت جو احساس، خوشي ۽ غم جي اونهائي، ساندهه پريم ڪرڻ جي شڪت ۽ منجهان انهن ٿيل انتظار ۽ وارو پر ساڳئي وقت ميناڄ سان پريل آندو. اهي ماڻهو هميشه پاڻ سان پريم ۾ هئا، پنهنجن ٻارن سان، شان شوڪت ۽ دولت سان، پنهنجي تجويزن ۽ آميدن سان. پر اهي ڳالهيون هو انهن کان نه سڳيو، اهي باراڻيون خوشيون ۽ چربائون، هو صرف اڻ وڻندڙ ڳالهيون کائڻ سڳيو جن لاءِ کيس ڌڪار هو. اڪثر جلد جلد ائين ٿيندو هو جو شام

جو مڙج اُڏائڻ بعد هُو ٻئي صبح جو دير تائين بستري ۾ لپتيو پيو هوندو هو ۽ پاڻ کي موڳو ۽ ٽڪل پيو پاسندو هو. ڪامسوامي جيڪڏهن اچي کيس پنهنجين چئنائين ۽ انتظارين سان هلاڪ ۽ خفي ڪندو هو ته منيان لڳندي هيس ۽ بي صبر ٿي پوندو هو. جيڪڏهن ڀاري راند ڪندي هارائيندو هو ته وٺي زور سان ٽهڪ ڏيندو هو. سندس چهرې مان اڃا به بين ماڻهن جي چهرې کان وڌيڪ هوشيارِي ۽ دماغ جي جهاڪ پئي آئي پر هو ورلي ڪندو هو ۽ آهستي آهستي سندس چهرې تي به اهڙا ئي نشان ظاهر ٿيا جهڙا اڪثر شاهوڪار ماڻهن جي چهرن تي ڏسبا آهن — رنج جا، ناچاڪائيءَ جا، سستيءَ جا، ناراضگي جا ۽ رکائيءَ جا. شاهوڪارن واري مانسڪ بيماري منجهس پڻ پريش ڪري ويئي.

پڙدي مثل، سنهي ڪوهيڙي مثل، ٽڪاوت، بيزاري سڌارڻ مٿان ٿلهجي ويئي، آهستي، هر روز ڪجهه وڌيڪ گهڻي، هر مهيني ڪجهه وڌيڪ ڪاري، هر سال ڪجهه وڌيڪ ڀاري. جڏهن سمي ٻائي نئون لباس ڪهنو ٿئي ٿو، پنهنجو روشن رنگ وڃائي ٿو، منجهس داغ ۽ گهنج اچيو پون، ڪنار ڪسيو پوي ۽ ڪن هنڌ ڪمزور ۽ ڪٽل ٿي پوي، تنهن سڌارڻ جي نئين جيوت جا هن گوند کان جدا ٿيڻ بعد شروع ڪئي هئي سا جهوني پراڻي ٿي ويئي. ساڳئي نموني، جڏهن سال ويا نبرندا تنهن هن جي جيوت پنهنجو رنگ ۽ چمڪو وڃائي ڇڏيو: گهنج ۽ داغ منجهس ويا ڪنا ٿيندا، اونهائين ۾ ڇپندا، ڪٿي ڪٿي ظاهر ٿيندا، کيس غيرت ڏيارڻ لاءِ، نفرت وٺائڻ لاءِ، کيس سچ ٻڌائي سڃاڻ ڪرڻ لاءِ. سڌارڻ کي ڪم نه رهي. هن صرف معلوم ڪيو ته صاف ۽ روشن اندر جو آواز جو منجهس هڪ دفعو جاڳرت ٿيو هو ۽ جنهن سدائين سندس عمدن کان عمدن گهڙين ۾ رهبري پئي ڪئي سو خاموش

ٿي ويو هو.

سنسار کيس پڪڙي ويٺو هو. عيش عشرت، ايرڪا، آلس ۽ آخريڻ اهو عيب، جنهنکي هوسپ کان وڌي بيمعقلي سمجهي هميشه ڏڪاريندو هو — ماما جو موه. ڏن، دولت، سميتي، ۽ مال متاع جي ڪوڙڪي ۾ هو نيٺ قاسي پيو. هاڻي هو انهنکي راند يا کيڏوڻو ڪري ڪونه سمجهندو هو. هاڻي انهن زنجير ۽ بوجهي جي صورت ورتي هئي. سڌارت ڍاري جي راند رستي هن آخريڻ ۽ خراب ۾ خراب لاهي ۽ جي عجيب، ورن وڪڙن وارن پيڇرن تي پٽڪڻ لڳو. جنهن وقت کان وٺي هن دليءَ طرح سنياسپڻو تياڳ ڪيو هو تنهن وقت کان وٺي هو پٽس لاءِ، جواهرات لاءِ، وڌندڙ آساه سان ڍاري راند ڪرڻ لڳو — اها راند جنهن ۾ هو اڳي مشڪندي ۽ چاه سان، معمولي ماڻهن جي رسم ۽ رواج سمجهي بهرو وٺندو هو. هاڻي هو جبرو جڙاري هو، ڪي ٿورا ساڻس کيڏڻ جو ست ساريندا هئا ڇاڪاڻ ته سندس داء تمام ڳڙا ۽ بي پرواهي ۽ جا هوندا هئا. هو راند انهيءَ ڪري ڪرڻ لڳو ڇاڪاڻ ته سندس دل انجي ضرورت ئي محسوس ڪئي. هو جڙا رستي نگر و ڏن وڃائڻ ۾ خوشي وٺڻ لڳو. انهيءَ کان وڌيڪ صاف ۽ وڌيڪ چتر وارو نمونو کيس هوئي ڪونه جنهن ۾ هو ڏن دولت — واپارين جي ڪوڙي ديوتا — لاءِ حقارت ڏيکاري. انهيءَ ڪري هو وڏيون ۽ بي لغام شرطون رکڻ لڳو ۽ جوڪر کڻڻ لڳو ۽ ساڳئي وقت پاڻکي ڏڪارڻ لڳو، پاڻ تي نٺولماڙي ڪرڻ لڳو. هن هزار ڪتيا، هزار وڇايا، هزارن جي اچل ڏني، جواهرات هارائي، گانڙ وارو مڪان هارايو، وري ڪتيو، وري وڇايو. اها اُٺڻ کيس وٺندي هئي، اها پيانگ ۽ آزار ڏيندڙ چنتا جا هڙ ڍاري راند ڪرڻ وقت، ڳرن ڏانن رکڻ وقت محسوس ڪندو هو. انهيءَ احساس مان کيس مزو ايندو هو.

۽ هو انکي نت نئين رکڻ لاءِ، وڌائڻ لاءِ، جوش ۽ قوت ڏيڻ لاءِ پيو کوشش وٺندو هو، ڇاڪاڻ ته صرف انهيءَ احساس ۾ ئي هو ڪنهن قسم جو آئندو، ڪنهن قسم جو جوش، ڪنهن قسم جو سواڊي گذارو، ٽرپٽ ٿيل، ڦڪي، بي رس ۽ بي سواڊي زندگيءَ جي وچ ۾، ڏسڻ لڳو. ۽ سڀ ڪنهن پاري نقصان کان پوءِ هو پنهنجو وقت نئينءَ دولت جي حاصلات ۾ ڪاٽيندو هو. شوق منجهان هو ڌنڌو ڪندو هو، قرضدارن کي پئسن واپس ڪرڻ لاءِ زور ڀريندو هو، ڇاڪاڻ ته وري راند کيڏڻ تي سندس چاهيا ٿيندي هئي، وري پئسي وڃائڻ تي سڏ ٿيندي هيس، وري ڌن دولت جي لاءِ نفرت ڏيکارڻ تي سڏ ٿيندي هيس. نقصان پوندا هيس ته اڌ يڻ ٿي پوندو هو، قرضدار قرض آهستي آهستي موٽائيندا هيس ته هو صبر وڃائي وهندو هو، فقيرن ڏانهن هاڻي هو وڌيڪ ديا پاڻ ڪونه ڏيکاريندو هو، غريبن ۽ مسڪينن کي سوکڙيون يا قرض ڏيڻ تي دل ڪانه ورتندي هيس. هو جو ڀاري جي اڇل ٿي ڏهه هزار شرط رکي پيو هسندو هو سو ڌنڌي ۾ وڌيڪ ڀڳو ۽ نيچ ٿي پيو ۽ وقتي رات جو پئسي جي باري ۾ خواب لهڻ لڳو. ۽ جڏهن جڏهن انهيءَ نفرت لائق نشي مان سڃاڻ ٿيندو هو، ۽ پنهنجو منهن پنهنجي سمهڻ واري ڪمري جي ديوار تي ٽنگيل آرسيءَ منجهه ڏسندو هو، وڌيڪ عمر ڇڙهيل، وڌيڪ بدزبوءِ جڏهن جڏهن شرم ۽ نفرت اچي ويڙهيوندا هيس تڏهن هو وري ڀڄندو هو، ڀڄندو هو قسمت جي نئينءَ راند ڏانهن، ڀڄندو هو مونجهاري ۾ نفس پرستيءَ ڏانهن، شراب خوريءَ ڏانهن ۽ اتان وري واپس دولت حاصل ڪرڻ ۽ ڪٺي ڪرڻ جي ڪشش ڏانهن. انهيءَ بي تميز دؤري ۾ هن پاڻ کي ڳاري نستو ڪري ڇڏيو، پوڙ هو ۽ بيمار ٿي پيو. تنهن کان پوءِ هنکي هڪ خواب يادگيري ڏياري. شام

جي وقت، هو ڪملا سان گڏ سندس سندس راحت بخش باغيچي ۾ هو. وڻ هيٺان ويٺي ڳالهائون ڪيائون. ڪملا گنيپير ٿاڻي سان ٿي ڳالهائون، شوڪ ۽ بيزاري سندس اکرن پٺيان لڪل هئا. هو ڪيس گوتم جي باري ۾ ڪجهه ٻڌائڻ لاءِ چئي رهي هئي ۽ جڏهن ٻڌائين پئي ٿي ته وڌيڪ ٻڌڻ لاءِ هو منتظر ٿيندي ويئي: ڪيترو نه صاف هئا سرپشت پُرش جا نيترو. ڪيترو نه مانيٽو ۽ سندس هو سندس مڪاروند، ڪيتري نه ڪرپا پُريل هئي سندس مشڪ، ڪيترو نه شائست. ميه هو سندس هلت چلت جو سمورو نمونو. گهڻي وقت تائين هو سرپشت ٻُڌ جي باري ۾ ساڻس ڳالهائيندو رهيو ۽ ڪملا ٿڌا ساهه پئي پيا ۽ چيائين: ”ڪنهن ڏينهن شايد جلد ئي، آءٌ هن ٻُڌ جي شش ٿينديس. آءٌ ڪيس پنهنجو راحت بخش باغيچو آر پڻ ڪنديس ۽ سندس سکياڻن ۾ اُجهو وٺنديس.“ پر وري ڪملا ڪيس هرڪايو، ڏٺاڻو ۽ محبت جي راند ۾ اُڙايو. ڪملا جو منهن سندس منهن جي ٿڌيڪ هو ۽ سندس اکين هيٺان ۽ سندس مک جي ڪنڊن ٿڌيڪ هن ٻيرون ٿي دفع صاف صاف ڏکڻائي نشاني ڏني — نفيس گهاريون ۽ گهنڊ، اها نشاني جنهن خزان ۽ ٻڌائي جي ياد ٿي ڏياري. سڌارڪ پاڻ، جو اُچا چاليهن ۾ هو، تنهن پنهنجن ڪارن وارن ۾ کڻي کڻي اُچا وار ڏنا هئا. ڪملا جي سوييوان چاهي منجهه ٽڪاوت ۽ بيزاري نقش ٿيل هئا، بيزاري انهيءَ لمبي پيچري تي هلڻ کان جنهن کي ڪوبه سکڻائي اُدش اڳيان ڪونه هو، بيزاري ۽ ايندڙ پيري، ۽ لڪل ۽ اُچا ظاهر نه ٿيل، شايد اُچا محسوس نه ٿيل پڻ — زندگيءَ جي خزان جو پڻ، ٻڌائي جي پڻ، موص جو پڻ. ٿڌا ساهه پوريدي، ڏک ۽ گجهي پڻ ۾ پُريل دل سان، هن ڪملا کان موڪلايو.

سڌارڪ تنهن کان پوءِ راحت پنهنجي گهر ۾ نچڻين جي سنگ ۾،

شراب جي خمار ۾ ڪاٽي هئي، پنهنجن سنگتين کان پاڻ کي اوچ سمجهڻ جو مکر ڪيو هئائين، پر سچ پچ هو انهن کان اوچ نه هو. هن گهڻو شراب پيتو هو ۽ آڌ رافت جو دير سان وڃي سمهيو، ٽڪل ٽل ۽ آسانت، ڳوڙها ڳوڙ ٿي ۽ نا اميديءَ سان ڀرپور. نند لاءِ گهڻي ئي ڪوشش ڪيائين پر سڀ نسل. سندس دل ايترو نه دک سان ڀريل هئي جو هن محسوس ڪيو ته هاڻي کيس وڌيڪ سهن شڪتي ڪانه رهي هئي. نفرت سان ايتري قدر نه ڀرجي ويو جو اها مٿس غالب پئجي ويئي آڱري شراب مثل يا انهيءَ سنگيت مثل جو بيهڪ منوءِ هلڪو هو، يا نڪطين جي مٺيءَ مرڪ مثل يا سندن زلفن ۽ ڇائيءَ جي نهايت وڻندڙ عطر مثل. پر سڀ کان وڌيڪ نه هنکي نفرت پئي آئي پاڻ منجهان، پنهنجي سگند ڀريل وارن منجهان، وات ۾ شراب جي بانس منجهان، پنهنجي ضعيف ۽ قبيحيءَ چمڙيءَ منجهان. جڏهن ڪو ماڻهو حد کان وڌيڪ ڪاٺي پيئي سان پاڻ ڏلهي ڇڏيندو آهي ۽ پوءِ جڏهن درد کان آلتيون ڪڍندو آهي تڏهن وڃي پاڻ کي بهتر سمجهندو آهي، تنهن هجي به آرام شخص پڻ چاهي لڳو ته هڪڙي ئي ڏک سان هنن مزو ۽ مڙجن کان، هن سموريءَ ڳهه لائپ واري زندگيءَ ۾ پرايل عادتن کان جند آزاد ڪريان. صرف پرهه ڦٽي جو جڏهن سندس شهري گهر جي ٻاهران سرگرميءَ جون نشانيون ظاهر ٿين ٿيون، تڏهن مس مس سندس اک لڳي ۽ ڪن پلڪ، پاڻ کان غافل، نند جو نالو مس نصيب ٿيس. انهيءَ وقت اندر هن هڪ سڀنو لڌو.

ڪملا کي هڪ ننڍڙو ٺاڻند ڳاڙو پڪي هڪ ننڍڙي سونهري پڇري ۾ رکيل هو. هن سڀنو انهيءَ پڪيءَ جي باري ۾ لڌو. هي پڪي جو سڌاءِ صبح جو ڳائيندو هو، سو اوچتو ڇپ ٿي ويو ۽ جڏهن انهيءَ ڳالهه کيس ٿيس ۾ وڏو تن هو پڇري

ڏانهن وڌي ويو ۽ منجهس ليٽو پائين. اهو ننڍڙو ٻڪي مري ويو هو ۽ ٿري ۾ سڄيو پيو هو. هن کيس ٻاهر ڪڍيو، گهڙي ساعت هٿ ۾ جهليا ٿينس ۽ پوءِ رستي تي ڪري اڇليا ٿينس، ۽ ساڳئي وقت کيس هراس وٺي ويو ۽ سندس دل اندر درد ٿيو جڏا ته مٿل ٻڪيءَ کي اڇلائڻ سان پنهنجي اندر ۾ جيڪي نيڪ ۽ قيمتي هوس سو سڀ اڇلي ڇڏيو هئائين.

جڏهن هُو سهڻي مان جاڳيو، ٿڌن کيس اُٺي دک جو جذبو ويڙهي ويو. کيس ڏسڻ ۾ آيو ته هن پنهنجي جيون ناڪام ۽ بي سمجهه طرح گذاري هئي؛ هن وٽ ڪابه مکيه وسيلو، قيمتي يا يোগيه نه رهي هئي. هُو هاڻي اڪيلو، سمنڊ جي ڪناري تي پگل جهاز مان لڙهي آيل ماڻهو ۽ جيان هو.

اڏاس، سڌارو پنهنجي وندر ۽ ورونهن واري باغيچي ۾ ويو، دروازو بند ڪيائين، هڪ اُٺ جي وٽ هيٺ وڃي ويٺو ۽ پنهنجي دل اندر هراس ۽ موت محسوس ڪيائين. ڏيوي ڏيوي پنهنجي خيالن کي ڪنو ڪيائين ۽ پنهنجي سموريءَ جيوت تي، پنهنجي ننڍپڻ جي ڏينهن کان وٺي، جيتري قدر هُو ياد ڪري سگهيو، نظر ثاني ڪيائين. ڪڏهن هنڪي سڄو سڪ پراپت ٿيو هو؟ ڪڏهن هن آئند جو سڄو آزمودو ورتو هو؟ هاڻو، هنڪي گهڻيءَ دفعا اهڙو تجربو حاصل ٿيو هو. پنهنجي چوڪراڻي وهيءَ ۾ هن انجو آئند ورتو هو، جڏهن برهمڻ سندس ساراهه جا ڀڪ ڀوپندا هئا، جڏهن هُو پنهنجن سهيوگين کان گوءِ کڻي ويندو هو، جڏهن هُو پوتر سلوڪ اُچارڻ ۾ ڪسر ڪڍندو هو، وڏوانن سان واد وڌا ۾ پنهنجو جوهر ڏيکاريندو هو، جڏهن ڀوجا پرڻشتا ۾ ٻين جي سهايتا ڪندو هو. تڏهن هن پنهنجي دل اندر اُٺو ڪيو هو: ”مارڳ آهي تنهنجي اڳيان جنهن تي توکي سفر ڪرڻو آهي. ديوتائون آهن تنهنجي واسطي ترسيل.“ ۽ وري جوانيءَ

۾، جڏهن سندس سڌاءِ اوچ ويندڙ منزل کيس هڪجهڙن جڳياسن جي اُنڀوه منجهه ۽ ان کان ٻاهر چڪي ويندي هئي، جڏهن هو ٻرهمڻ جي سڪيانن کي سمجهڻ جو سخت ڀتن ڪندو هو، جڏهن هرڪا تازي پرايل سڪيا منجهس نت نئين پياس جاڳائيندي هئي، ۽ وري پوءِ انهيءَ پياس جي وچ ۾ انهن ڪوششن جي وچ ۾ کيس ويچار ايندو هو: اڳ ۾ ڇڏو، اڃا اڳ ۾ ڇڏو، اهو آهي تهنجو مارڳ. هن اهو آواز ٻڌو هو جڏهن هن پنهنجو گهر ڇڏيو هو ۽ سنڀال جي چيون پسند ڪئي هئائين ۽ وري جڏهن سنڀالين کي ڇڏيو هئائين ۽ پورن پرش وٽ ويو هو، ۽ پڻ جڏهن نامعلوم منزل لاءِ هنکي ڇڏي هليو ويو. ڪيترو وقت هاڻ ٿي ويو هو جڏهن هن هي آواز ٻڌو هو، ڪيترو وقت هاڻ ٿي ويو هو جڏهن هو ڪن به اوچاين تي اُڏاميو هو؟ ڪيتري قدر نه سندس هاڻوڪو رستو ويڙهه ۽ نراسائيءَ سان ڀريل هو! ڪيترا سارا سال ڪنهن به اوچ اُڏيس کان سواءِ هن ضايع ڪيا هئا، بنا پياس جي، بنا آندڙ پاڻي جي، ٽچ خوشين ۽ ٽچ مزن ۾ پوسن ۽ انهيءَ هوندي به سڄي پڇي، حقيقي ٽپتي ڪانه! بنا ڄاڻ جي، هي سڀ سال هن ڪوشش پئي ورتي هئي ۽ اُبلالا پئي رکي هئي انهن سڀني ٻين ماڻهن وانگر ٿيڻ جي، انهن ٻارن وانگر ٿيڻ جي، ۽ انهيءَ هوندي به سندس زندگي هنن جي زندگيءَ کان وڌيڪ ڊگهي ۽ وڌيڪ اُٻالي پئي رهي هئي، ڇاڪاڻ ته انهن جا مقصد ۽ مرادون ساڳيون سندس جهڙيون نه هيون، نه وري انهن جا غم ۽ گونڊ ڪو سندس جهڙا ساڳيا هئا. ڪاموامي جهڙن ماڻهن جي هيءَ سموري دنيا هئي سندس لاءِ راند مٿل، ناچ مٿل، ناٽڪ مٿل، جنهن جي ڏسڻ لاءِ ماڻهو شائق ٿو رهي. صرف ڪملا کيس پياري هئي. سندس لاءِ ملهه واري هئي. اڃا به وٽس سندس ملهه هو؟ اڃا به کيس ڪملا جي گهرج هئي.

ڪملا ڪي به اڃا سندس گهرج هئي؟ هيءَ صرف راند نه هئي جا هو بنا مقصد جي ڪيڏي رهيا هئا؟ ڇا اهوئي جيوٽ جو مقصد هو؟ نه، انهيءَ راند کي سڏجي ٿو سنسار، ٻارن جي راند، راند جنهن جو هڪ دفعو، ٻه دفعو، ڏهه دفعو ڪيڏڻ منجهان شايد مزو اچي به — پر انکي سانده ڪيڏڻ يوگيه هو؟ سڌارو کي سڏ هئي نه راند پوري ٿي چڪي هئي، اها وڌيڪ ڪيڏڻ بيڪار هئي. سندس لڳن مان ڏڪڻي لنگهي ويئي. هن محسوس ڪيو ڇڻ نه ڪي ڪجهه مري چڪو هو.

هو اهو سارو ڏينهن اُٺ جي وٺ هيٺان ويٺو رهيو، پنهنجي پٽا جي ويچار ۾، گووند جي ويچار ۾، گوتم جي ويچار ۾. ڇا هن انهن سڀني کي ٿياڳ ڪيو هو ڪامسوامي بڻجي واسطي؟ هو اُٺي ويٺو رهيو جيسين رات ٿي. جڏهن هن مٿي نهاريو ۽ تارا ڏٺا، تڏهن هن ويچار ڪيو: آءٌ ويٺو آهيان پنهنجي اُٺ جي وٺ هيٺان پنهنجي دلپسند باغيچي ۾. هو ذرا مشڪيو. اهو ضروري هو، اهو نڪ هو، اها مورڪتا نه هئي جو هن وٽ اُٺ جو وٺ ۽ باغيچو هجي؟

سندس واسطو اُن سان ختم ٿي چڪو هو. اهو به منجهس مري چڪو هو. هو اُٺيو، اُٺ جي وٺ ۽ وروڻهن واري باغيچي کي اُلوداع ڪيائين. جڏهن ته هن سارو ڏهاڙو ڪجهه به نه ڪاڌو هو، هن ڏاڍي بکر محسوس ڪئي ۽ شهر ۾ پنهنجي گهر جو، پنهنجي ڪمري ۽ بستري جو، کائي پيريل ميز جو ويچار آيس. هن بيمزاريءَ منجهان مشڪيو، ڪنڌ ڏوٽيائين ۽ انهن سڀني شين کي اُلوداع ڪيائين.

انهيءَ ساڳيءَ رات سڌارو پنهنجو باغيچو ۽ شهر ڇڏيو ۽ وري نه موٽيو. گهڻي وقت تائين ڪامسواميءَ کيس ڳولي لهڻ جي ڪوشش ڪئي، کيس اهوئي خيال هو ته هو ڪن ڦورن

جي ور چڙهيو هوندو. ڪملا کيس ڳولي لهڻ جي ڪا به ڪوشش ڪانه ورتي. کيس ڪنهن به قسم جو تعجب ڪونه لڳو جڏهن کيس سڌ پيئي ته ستارٽ گم ٿي ويو آهي. هن هميشه ڪين ٿي سمجهيو ته ائين ٿيندو؟ هو سنڀاسي ڪين هو، بنا گهرگاهت جي، صرف هڪ يادري؟ سندس پڇاڙي جي گڏجاڻي وقت هن هونئن کان وڌيڪ اها ڳالهه محسوس ڪئي هئي ۽ پنهنجي وچوڙي جي شوڪ ۾ هن کي انهي ڳالهه خوشي ڏني ته انهي ۽ پوئين موقع تي هن کيس پنهنجي ڇاڻي لڳايو هو.

جڏهن هن ستارٽ جي گم ٿي وڃڻ جي پهرين خبر ٻڌي تڏهن هوءَ دريءَ وٽ ويئي جتي سونهري پڇري ۾ سندس اُڻ لپ ڳاڙو پڪي رکيل هو. هن ان پڇري جو دروازو پٽيو، پڪي کي ٻاهر ڪڍيائين ۽ اُنکي اڏائي ڇڏيائين. ڳپل وقت هوءَ گم ٿي ويندڙ پڪيءَ ڏانهن نهاريندي رهي. انهيءَ ڏينهن کان وٺي هن ڪنهن به ملاقيءَ کي پاڻ وٽ اچڻ ڪونه ڏٺو ۽ پنهنجو گهر بند رکيو. ڪجهه وقت کان پوءِ هن کي ڄاڻ پيئي ته ستارٽ سان سندس آخرين گڏجاڻيءَ ڪري هوءَ گريوئي ٿيل هئي.

نديءَ ڪناري

ستارڪ شهر کان اڳيئي گهڻو دور، گهمندو ڦرندو اچي
ٻن ۾ نڪتو، صرف هڪ ڳالهه جي سڏ هيس - نه هو واپس
ڪونه ورنديو، جنهن نموني جي جيون هو هيتون سالن تائين
رهيو هو سا گذر ڪري چڪي، ماڻجي چڪي ۽ نفرت جي
حد تائين خالي ٿي چڪي. ڳاڻڻو پڪي مري ويو، اهو موت
جنهن باري ۾ هن خواب لڌو هو، سو سندس هردي اندر
پڪيءَ جو هو. هو سنسار ۾ اونهو لپيڻجي ويو هو، هن سڀني
طرفن کان نفرت ۽ موت کي پاڻ ڏانهن ڪشش ڪئي هئي،
جئن ڪڪر پاڻي چوسيندو آهي جيستائين صفا ڀرجي وڃي.
هو بيزاريءَ سان، درگتيءَ سان، موت سان ڀريل هو؛ دنيا
اندر ڪجهه به نه رهيو هو جو کيس ڪشش ڪري، کيس سڪه
۽ آلت ڏئي.

هن دل ۽ جان سان نيسي چاهي، شائتي چاهي، موت
چاهيو. جيڪر صرف بجليءَ جو چمڪات اچي مٽائڻس
ڪڙڪي! جيڪر صرف چيتو اچي کيس ڳرڪائي! جيڪر
صرف ڪجهه شراب، ڪجهه زهر، موجود هجي جو کيس نيسيءَ
ڏانهن نٽي، پاڻ وسارائي ڇڏي، ننڊ ڏيئي ڇڏي ۽ وري نه
جاڳائي! ڪا اهڙي بدڪاري ڪانه وڃي رهي هئي جنهن
سان هن پاڻ کي نه رنگيو هجي ۽ ڪو اهڙو پاپ ۽ مورڪتا
ڪانه وڃي رهي هئي جو هن کان نه ٿي هجي ۽ سندس
اندر جو ڪو به داغ ڪونه وڃي رهيو هو جنهن لاءِ هوئي

تلاهي نه هون؟ انهن حالتن هيٺ هن لاءِ جيئڻ سٺو هو؟ هن لاءِ اهو هائ ممڪن هو وري ساهه اندر کڻڻ، ساهه ٻاهر ڪڍڻ، بڪ محسوس ڪرڻ، وري کائڻ پيئڻ، وري نندون ڪرڻ، وري پوڻ ۽ ولس ڪرڻ؟ هي ڇڪر سندس لاءِ ختم ۽ پورو نه ٿي چڪو هو؟

سڌارٽ بن منجهه شاهي نڌيءَ وٽ اچي پهتو، اها ساڳي نڌي جنهن جي پار پاڻي کيس وٺي ويو هو جڏهن هُو اُچا نوجوان هو ۽ گوتم جي شهر مان ٿي آيو هو. هُو نڌيءَ وٽ ترسيو ۽ ڪپ ٽي ٻه - چتر ٿي پيئو. ٿڪ ۽ بڪ کيس ڪمزور ڪيو هو. هُو ڇو اڳتي وڌي، ڪٿي ۽ ڪهڙيءَ مراد سان؟ وڌيڪ اديش نه هو ٿي ڪونه سواءِ اونهيءَ درد ڀريل آرزوءَ جي نه هن سموري منجهيل خواب کان آزاد ٿجي، هي بي سولائي، بالسي شراب ٽوڪي ڪڍجي ۽ هن ڪڙيءَ، دڪي جيوت جي پڄاڻي آڻجي.

نڌيءَ جي ڪپ ٽي هڪ ٽاريل جو وڻ هو. سڌارٽ اُتي ٽيڪ ڏئي، ٿڙ کي بڪ وڌو ۽ سائي پاڻيءَ منجهه ٺهاريائين جو سندس هيٺان وهي رهيو هو. هن هيٺ ٺهاريو ۽ سندس دل اندر انهيءَ چاهنا زور پڪڙيو ته پاڻ کي هيٺ ڇڏي ڏيان ۽ پاڻيءَ منجهه غرق ٿي وڃان. جل جو سياحت ۽ وجهندڙ خال سندس جيون جي خوفناڪ خال جو اظهار هو، پاڇو هو. هائو، هُو آنت ٽاهه اچي پهتو هو. هنڪي ٻيو چارو هو ٿي ڪونه سواءِ پاڻ کي ميٽڻ جي، ميسارڻ جي، پنهنجي جيون جي ناکامياب اڏاوت کي ناس ڪرڻ جي، اُنڪي اڇلائي ڇڏڻ جي، جا ديوتائن جي ننوليءَ جو باعث هئڻي. اهوئي ڪم هو جو هن ڪرڻ ٿي گهريو، انهيءَ روپ جو خاتمو آڻڻ جنهنڪري هن ڌڪاريو ٿي! شل مڇيون هنڪي ڳرڪائي وڃن، هن ڪٿي جهڙي سڌارٽ کي، هن ديواني کي، هن گندي دراجاري

سريءَ کي، هن سسٽ، اُٿي راه هلندڙ جيو کي! شل مڃ ۽
واڳهو کيس کائي ڪپائي ڇڏين، شل راکس کيس ڌاري ڦاڙي
ٽڪريون ٽڪريون ڪري ڇڏين!

گھنجيل منهن سان هن پاڻيءَ منجهه گهور ڪري نهاريو. هن
پنهنجي شڪل جو پاڇو منجهس ڏٺو ۽ اُٿس ٽڪيائين. هن پنهنجي
بانهن وٽ جي ٿڙ کان الڳ ڪئي ۽ ٿورو ور کاڌائين جڏهن مٿي
پر وڃي ڪري ۽ هيٺ غرق ٿي وڃي. هو ٽٽريو، اڪيون
پوري — موت ڏانهن.

انهيءَ وقت سندس اندر جي ڪنهن ڏورانهين ڀاڱي منجهان،
سندس ٽڪل جيون جي پورب ڪال منجهان، هن هڪ آواز
ٻڌو. اهو هو هڪ شبد، هڪ پڊ، جو هن بنا ويچار جي چوڻ
۾ اُچارڻ ڪيو — سڀني برهمڻن جي پرائن آءِ ۽ انٽ، پوٽر اوم،
جنهن جو ارت آهي ”پورن پرش“ يا ”پورنٽا“. انهيءَ پل
۾، جڏهن اوم جو آواز سندس ڪنن تائين پهتو، سندس
سٽل جيءُ جاڳي اٿيو ۽ هن پنهنجي ڪرتوت جي چسپائي
مڪسوس ڪئي.

سڌارٽ پي حد دهلجي ويو. هو انهيءَ منزل تائين اچي
پهتو هو، ايتري قدر ته هو ڪريل هو، ايتري قدر ته هو
منجهيل هو، ايتري قدر ته سندس دماغ ڪمزور ٿي ويو هو،
جو هن موت جي چاهنا ٿي رکي. اها چاهنا، اها پاراڻي چاهنا
منجهس زور وٺي ويئي هئي: سريءَ کي ناس ڪرڻ سان شائني
پراپت ڪرڻ جي. هنن ويجهرائي وارين سمورين پيٽائن، حقيقتن
جي سموريءَ شناس، سموري نراسائيءَ مٿس اڳي ايترو اثر
پيدا نه ڪيو هو جيترو هيئن جڏهن اوم سندس سرٻ اندر
پرويش ڪيو ۽ هن پنهنجي گراوت ۽ پاپ مڪسوس ڪيو.

”اوم“ هن اندر منجهه اُچارايو، ۽ کيس برهم جي سرم
پيئي، جيوت جي امر پٽي جي بوجهه پيئي، جيڪي ڪي هن

وساري ڇڏيو هو، جيڪي ڪي ايشوري هو، سو کيس ياد آيو.
 پر اهو سڀ هڪ کن لاءِ ٿي هو، هڪ بجليءَ جو چمڪاءُ.
 ستارٽ، لڳ جي غالب پوڻ ڪري، ناريل جي وچ هيٺ
 جهڪي ويهي رهيو. اوم جو چنن ۾ اچارڻ ڪندو، هن پنهنجو
 مٿو وچ جي پاڙن تي رکيو ۽ گهري نند ڪئي ويس.
 سندس نند هئي گهري ۽ بي خواب ۽ هنڪي ڳچ وقت
 کان اهڙي نند ڪڏهن ڪانه آئي هئي. جڏهن گهڻن ڪلاڪن
 بعد جاڳيو، تڏهن کيس ائين نظر آيو ڇو ته ڏهاڪو سال گذري
 چڪا هئا. هن پاڻيءَ جي ڪومل چولين جو آواز ٻڌو ۽ هنڪي
 سڏ نه رهي ته هو ڪٿي اچي نڪتو هو ۽ ڪهڙيءَ منشا سان
 اتي آيو هو. هن مٿي نهاريو ۽ وچ ٿڌ ۽ مٿان آسمان ڏسي
 عجب ۾ پيو. کيس ياد آيو ته هو ڪٿي هو ۽ ڪٿن هتي آيو
 هو. گهڻي وقت تائين اتي ترسي وهڻ لاءِ کيس چاهيا ٿي.
 سندس گذريل جيوت هاڻي کيس هڪ پردي سان ڍڪيل
 نظر آئي، تمام دور ۽ ڪنهن به اهميت کان سواءِ. کيس صرف
 اها سڏ رهي ته سندس اڳوڻي جيوت (سجاڳيءَ ۾ واپس اچڻ
 جي پهرين گهڙين ۾ سندس اڳوڻي جيوت کيس هڪ ڏورانهين
 سمي ۾ جنم ورتل مثل نظر آئي، هاڻوڪي جيون جي اڳوڻي
 جنم مثل) ختم ٿي چڪي، اها ايترو ته ڊڪ ۽ ڪراحت سان
 پرپور هئي جو هن انکي ناس ڪرڻ ٿي چاهيو، پر نديءَ
 جي ڪپ تي، ناريل جي وچ هيٺ، چنن تي اوم جي پوڻ
 شيد سان هن پنهنجو پاڻ سنڀاري ورتو هو. تنهن کان پوءِ کيس
 نند ڪڇي ويئي هئي ۽ سجاڳي ٿيڻ وقت هو دنيا کي هڪ
 نئين انسان جيان ڏسڻ لڳو. ڪوملتا سان هن اوم جو شيد
 اچارڻ ڪيو، جنهن جي اچارڻ ڪندي کيس نند ڪئي ويئي
 هئي ۽ کيس ائين پاسڻ ۾ آيو ڇو ته سندس سموري نند
 هئي اوم شيد جو ڳهو ۽ اونهو اچارڻ، اوم جو ويچارڻ، اوم

اندر، بي نام اندر، برهم اندر ۽ پريش ڪرڻ ۽ سماڻجي وڃڻ. ڪهڙي نه اها وڃيتر نند هئي! ڪڏهين به اڳي نند کيس اهڙو تازو تازو نه ڪيو هو، نئون سنئون نه بڻايو هو، نئين جواني نه بخشي هئي! شايد هو سچ پچ مري ويو هو، شايد هو ٻڏي ويو هو، ۽ نئين روپ ۾ جنميو هو. نه، هن پاڻ کي سڃاتو، هن پنهنجا هٿ پير سڃاتا، هن جڳهه سڃاتي جتي هو سمهيل هو، هن پنهنجي سيني اندر پاڻ سڃاتو، سڌارڻ، خود خيالي، پنهنجي وات وٺندڙ. پر هاڻوڪو سڌارڻ ڪي قدر بدليل، ڪي قدر تازو تازو ٿيل هو. هن حيوت جهڙي نند ڪئي هئي. هو بلڪل سڃاڳ هو، پُرسن هو ۽ عجيب هو.

سڌارڻ آئي وينوءَ ڏنائين ته هڪ بڪشو جنهن کي گهڙوءَ رڻو چيو بيل هو، جنهن جي مٿي جا وار ڪوڙيل هئا، سندس سامهون، هڪ خيالي پُرس جيان ويٺو هو. هن انهيءَ ماڻهوءَ ڏانهن نهاريو، جنهن کي نه هئا وار مٿي ٿي، نه هئي سونهاري، ۽ هن کي اڃا گهڻو وقت نهاريندي ٿي وئي ڪونه هو ته هن سڃاتو ته هي بڪشو، سندس ننڍپڻ جو دوست، گورند هو جنهن سرشت ٻڌ جي شرن ورتي هئي. گورند به هاڻي اوستا جو وڏو ٿي ٿيو هو، پر سندس چهره ۾ اڃا به ساڳيون صفون پڌريون هيون — اڀلاڪا، صداقت، اُڻ ٽٽ، انتظار. پر جڏهن گورند سندس نگاهه محسوس ڪئي، پنهنجون اکيون مٿي کنڀيون ۽ ڏانهس نهاريو، تڏهن سڌارڻ سهي ڪيو ته گورند کيس نه سڃاتو هو. گورند کيس سڃاڳ ٿيندو ڏسي خوش ٿيو. ائين ڏٺو پئي ته هن کي اتي ئي ڪونهي گهڻو وقت ٿيو هو جيستائين هو جاڳيو، پر هن کيس سڃاتو ڪونه هو.

”مون کي نند هئي،“ سڌارڻ چيو. ”تون هتي ڪئن آئين؟“
 ”تون نند ۾ هئين،“ گورند جواب ڏنو، ”۽ اهڙين جڳهين تي سمهڻ ٿيڪ نه آهي، جتي اڪثر بيبي منجهان نانگ بلائون

”موڱي نڀڻ هڱي، سڌار ڦڙ ”تون هتي ڪن آئين؟“ [صفءِ ۸۹]

۽ جانور اچي پيا شڪار لاءِ ڦرن. آءٌ سريشت ڳوٺ، ساڪير مني
 ٻڌ جي شش مان هڪ آهيان ۽ پنهنجي ڪن ڳر پائين سان
 گڏجي پاڻا تي وڃي رهيو آهيان. مون توکي خوفائتي هنڌ
 سمهيل ڏٺو، انهيءَ ڪري مون توکي جاڳائڻ جي ڪوشش
 ڪئي پر جڏهن ڏٺو ته تون گهريءَ ۾ نڊ ۾ آهين تڏهن آءٌ
 پنهنجن پائون کان پٺتي رهجي پيس ۽ پنهنجي ڀرسان ويهي
 رهيس. تنهن کان پوءِ ائين ٿو ڏسڻ ۾ اچي ته خود مونکي،
 جنهن پنهنجي مٿان پهرو ڏيڻ تي چاهيو، نڊ کڻي وٺي.
 لڳ منهنجي مٿان غالب پئجي ويو ۽ مون پنهنجو پهرو سالم
 نه رکيو. پر هينئر تون سڃاڻه آهين، تنهن ڪري هاڻ آءٌ وڃان
 ٿو ۽ وڃي ٿو پنهنجن پائون کي سان.“

”آءٌ تنهنجا شڪرانا ٿو مڃان، سنڀاسي، جو ٿو منهنجي
 نڊ ۾ رکشا ڪئي آهي. سريشت پرش جا شش ڏيپالو آهن،
 پر هاڻ تون پل پنهنجي وات وٺ.“

”آءٌ هاڻ وڃان ٿو. شل تون سڪي رهين.“

”آءٌ تنهنجو ٿورائتو آهيان، سنڀاسي.“

ڳوٺند نميو ۽ ”نمستي“ چئي.

”نمستي، ڳوٺند، سڌارڻ چيو.“

بکشو ڇپ چاپ بيهي رهيو.

”مونکي معاف ڪج، سائين، توکي منهنجي نالي جي ڪئن

خبر پيئي؟“

سڌارڻ انهيءَ تي کلي ڏنو.

”آءٌ نه توکي، ڳوٺند، تنهنجي پٽا جي گهر کان ۽ برهمڻن جي

پاڻيالا کان ۽ پاٽ پوڄائڻ جي وقت کان ۽ سنڀاسين سان اسان

جي سنگ ۾ رهڻ ۽ جيتاؤن بن ۾ جنهن وقت تو سريشت

پرش جي شرن وٺڻ جي پرڳيا ڪئي — انهيءَ سموري وقت

کان وٺي توکي سڃاڻان.“

”تون سڌارٽ آهين؟“ ڳوٺ ڏاڍيان پڪاري چيو.
 ”هاڻي آءٌ توکي سڃاڻان ٿو ۽ مونکي سمجهه ۾ نٿو اچي ته
 مون توکي هڪدم ڇو ڪين سڃاڻو. نمستي، سڌارٽ، توکي
 وري ڏسي مونکي ڏاڍي خوشي ٿي آهي.“

”آءٌ پڻ توکي وري ڏسي نهايت خوش ٿيو آهيان. تو
 منهنجي نند وقت مون مٿان نگهباني ڪئي آهي. آءٌ وري
 به منهنجي شڪر ادا ٿي ٿو ڪريان، جيتوڻيڪ مونکي پھري جي
 ضرورت ڪانه هئي. تون ڪيڏانهن وڃي رهيو آهين، منهنجا مٽر؟“
 ”آءٌ ته ڪيڏانهن ڪونه ٿو وڃان. اسين بکڻو ته سدائين
 راهگير آهيون، سواءِ برسات جي موسوم ۾. اسين هميشه هڪڙي
 جڳهه کان ٻي ۽ جڳهه ٽئين پيا هلون، نيم اٺو سار جيوت گذاريون،
 ٻڌ مٽي جو پوچار ڪريون، بيڪ ڪريون، ۽ اڳتي وڌون. سدائين
 ساڳيو نمونو آهي. پر تون ڪيڏانهن ٿو وڃين، سڌارٽ؟“

سڌارٽ چيو: ”مون سان به ساڳي حالت آهي جيڪا
 تون سان، منهنجا دوست، آءٌ ڪيڏانهن ڪونه وڃي رهيو آهيان.
 آءٌ پڻ راهگير آهيان. آءٌ ياترا ڪرڻ ٿو وڃان.“

ڳوٺ چيو: ”تون چئين ٿو ته تون ياترا ڪرڻ نڪتو آهين
 ۽ آءٌ ٿوئي ويسه ڪريان ٿو. پر مونکي ڪميا ڪجهه سڌارٽ،
 تون ياترين وانگر ڏسڻ ۾ نه ڪونه ٿو اچين. تو ڪهڙا پھريا
 آهن شاهوڪارن جهڙا، پيرن ۾ پائو اڻيئي شوثينس وارو
 جوڻو، ۽ منهنجا سڳند پوئل وار ته ڪنهن ياتريءَ جا نه آهن،
 نڪي وري سنڀاسيءَ جا آهن.“

”تو ايشڪ مونکي چڱيءَ طرح ٿپاسيو آهي، منهنجا پريتم؛
 تون پنهنجن تيز نيترن سان سڀ ڪجهه ڏسي رهيو آهين.
 پر مون ته توکي ائين ڪونه چيو ته آءٌ سنڀاسي آهيان. مون
 چيو ته آءٌ ياترا ڪرڻ هليو آهيان ۽ اها حقيقت آهي.“

”تون هليو آهين ياترا ڪرڻ،“ ڳوٺ چيو. ”پر ٿو جهڙن

وسترن سان، تو جهڙيءَ جتيءَ ۽ وارن سان نه ڪي جزوي ماڻهو ياترا تي ويندا آهن. آءٌ ڪيترن سالن کان رڻ ڪندو رهيو آهيان پر مون ڪڏهن به اهڙو ياتري ڪونه ڏٺو آهي.“

”منهنجو ٽوئي ويسه آهي، ڪو نٿو ڇڏي. پر اڄ تنهنجو مڪاميلو

اهڙي ياتريءَ سان، اهڙيءَ جتيءَ پيل ۽ اهڙن وسترن پهريل سان ٿيو آهي. ياد رک، منهنجا پريه مٿي نه هيءُ ڏيک ويڪو جو سنسار آهي چئن ڏينهن جو چٽڪو، اسانجي وسترن ۽ وارن جو ڀنگ آهي ڦرندڙ گهرندڙ، بلڪل ڪڍينگ. اسان جا وار ۽ اسان جا سر پر خود آهن فاني. تو ڇا چيو نيڪ آهي. مونکي شاهوڪار ماڻهن وارا وستر اوڍيل آهن ۽ مون آهي پهريو آهن ڇاڪاڻ ته آءٌ شاهوڪار ٿي رهيو آهيان، ۽ منهنجا وار پٺ ڏنڍي نئون وانگر رکيل آهن ڇاڪاڻ ته آءٌ انهن مان هڪ ٿي رهيو آهيان.“

”پلا، هاڻي ٿڌن ڇا آهين، سڌارڻ؟“

”اها سڌ نه آئي، اها سڌ جيتري ٿوڪي، اوتري مونکي. آءٌ آهيان واڻهڙو. آءٌ دولتمند هوس، پر هاڻ ڪونه آهيان ۽ سڀاڻي ڇا هوندس، اها سڌ نه آئي.“

”پنهجي دولت گنوائِي ڇڏي اٿئي ڇا؟“

”مون دولت وڃائي آهي يا ان مونکي وڃايو آهي - مونکي پڪ نه آهي. دنيا جي پساري جو چگر ٽڪيو ٿو ٿري، ڪو نٿو ڇڏي. ڪٿي آهي سڌارڻ برهمڻ، ڪٿي آهي سڌارڻ سياسي، ڪٿي آهي سڌارڻ ڏنڻ؟ بي بقا وستو جلد ٿري گهري ٿي، ڪو نٿو ڇڏي. اها سڌ آهي.“

ڳڻل وقت ٿاين ڪو نٿو ڇڏي نڍپڻ واري دوست ڏانهن گمان ڀريءَ نگاه سان ٺهاري ڇڏي رهيو. پوءِ هن کيس اهڙي نموني پر نام ڪيو جئن ڪو ڪنهن پڌويءَ واري منش کي ڪندو هجي ۽ رمندو رهيو.

سڌارڻ، مشڪندي کيس ويندو ڏٺو. هُو اُڃا تائين کيس
 پيار ڪندو هو، پنهنجي شردالوءَ ۽ اون ڪندڙ مٿر کي. ۽
 انهيءَ وقت، انهيءَ مهان گهڙيءَ اندر، پنهنجي حيرت انگيز
 نندرا بعد، اوم سان واپيل، هُو ڪئن ٿي رهي سگهيو سواءِ
 ڪنهن نه ڪنهن منش کي، سواءِ ڪنهن نه ڪنهن وستوءَ کي
 پيار ڪرڻ جي؟ اهوئي مٿس جادو ٿيل هو نندرا جي سميه
 ۾ ۽ اوم سان پُرور هٿ جي سميه ۾ — هر وستوءَ کي هن
 پُرور ٿي ڪيو، جيڪا به وستو هن ڏني پئي تنهن لاءِ هو
 آندو. ميه سنيهه ۾ مگهن ٿي رهيو. ۽ هنکي ڏسڻ ۾ آيو ته اهوئي
 سبب هو جو اڳي اهڙو ناچاڪ ٿي گذاريائين ڇاڪاڻ ته هو ڪنهن
 به وستوءَ ۽ ڪنهن به منش کي پيار نه ٿي ڪري سگهيو.
 مشڪندي، سڌارڻ ۽ مندڙ بڪشو کي ڏسندو رهيو.
 ننڊ هنکي بل ڏنو هو، پر اک کيس وياڪل ڪرڻ لڳي ڇاڪاڻ
 ته هن ڏينهن کان هن ڪجهه به نه ورتايو هو ۽ اهو وقت گذري
 ويو جڏهن هو بک کي ٿاري ٿي سگهيو. هلاڪ هوندي به،
 هن ڪندي اهو وقت ياد ڪيو. هن ياد ڪيو ته ٽن ڳالهين
 بابت هن ڪملا سان ڊاڙ هڻي هئي، ٽن اُتر ۽ اُچيت ڪلائڻ
 جي: ورت رکڻ، ڌيرج ڌارڻ ۽ ويچار ڪرڻ. اها هئي سندس
 سمجهڻي، سندس بل ۽ شڪتي، سندس پڪي لٽ، سندس
 اڏول آڌار. پنهنجي جوانيءَ وارن هڏڙو کي ۽ اُپيوڪ وارن
 سالن ۾، هو صرف اهي ٽي ڪلائون سکيو هو ۽ ٻيو ڪجهه
 به نه. هاڻي هُو اهي گنواني چڪو هو، ۽ منجهائن ڪنهن
 هڪ ڪلا جو به هُو ڏٺي نه هو، نه ورت رکڻ جو، نه
 ڌيرج ڌارڻ جو، نه ويچار ڪرڻ جو. انهن جي بدران هن
 نهايت بيڪار وستو، ڪپ پنگر چيزون، ترشنائون، عيش عشرت
 ۽ ڌن دولت هٿ ڪيون هيون. هُو هڪ اوڙجهڙ راه ٿي
 وڃي پيو هو. ۽ هاڻ، کيس ڏسڻ ۾ آيو ته هُو سچ پچ هڪ

معمولي انسان هو.

سڌارڻ پنهنجي حال تي ويچار ڪرڻ لڳو. کيس ويچار ڪرڻ ڪنن لڳو؛ هنجي سڄي ڀڄي اهڙي مرضي ۾ ڪانه هئي پر لاچار ڪرڻو ئي پيس.

هاڻ، هن سوچيو، ته هي سڀ ڪٿي پنگر وستر وري مون کان ڪسڪي ويٺون آهن، آڻ وري به سورج هيٺ بيٺو آهيان، جڏهن جڏهن ننڍو بالڪ هوس تڏهن بيهندو هوس. ڪجهه به منهنجو ڪين آهي، نه ڪجهه ڄاڻان ٿو، نه ڪجهه پلٽي اٿم، نه ڪجهه پرايو اٿم. ڪهڙي نه حيرت جي وارثا چٽي! هاڻ جڏهن جواني موڪلائي ويئي، جڏهن منهنجا وار تڪڙ واپس ٿيندا ٿا وڃن، جڏهن طاقت گهٽي ٿي وڃي، تڏهن وري بالڪ وانگر ٿو شروعات ڪريان. هنڪي وري مشڪو ڀيو. هاڻو، هنجي پراڻو عجيب هئي! هو پٺتي پوندو پٺتي ويو، هاڻ هو سنسار ۾ وري نٿو، ننگو ۽ اڃا بيٺو هو. پر کيس ان بابت دڪ ڪونه ٿيو، نه، کيس نه اٿلڻو ڪلڻ جي گهڻي خواهش ٿي، پاڻ ئي ڪلڻ جي، هن وچتر مورڪ سنسار ئي ڪلڻ جي!

تنهنجي جيوت جي ڌارا نه پٽ ٿي موت کائي رهي آهي، پاڻ کي چيائين ۽ ڪلياڻين، ۽ جڏهن هن اهي اکر چيا، تنهن سندن نظر وڃي نديءَ تي پيئي ۽ هن ڏٺو ته ندي پٺ ڇوڄ مان ڳائيندي، ساندهه پٽ ٿي وهي رهي هئي. انهي ڳالهه مان کيس ڏاڍي پرسنتا ملي، هو نديءَ تي خوش ٿي مشڪو لڳو. اها ساڳي ندي ڪين هئي، جنهن ۾ هن هڪواريءَ ٻڌڻ ٿي چاهيو—سوئين سال اڳي—يا هن ڪو خواب ٿيو هو؟

ڪهڙي نه عجيب نموني ۾ هن پنهنجي جيون کائي هئي، هن سوچيو. هو عجيب پيچرن تي پئڪيو هو. بالهڻ ۾ ديوتاڻن سان ۽ پاٽ پوڄائن ۾ رڌل هوس، ننڍپڻ ۾ تپشيا، ويچار ۽

ٿي ان ۾ مڱهن رهيس. آءُ هوس ٻرهم جي ڪوچ ۾ ۽ آتما اندر
 جيڪي اناڊي ۽ ابناسي آهي تنهنجي پوڄا پئي ڪيم. جواني
 ۾ مونکي پراشچت جي ڪشش ٿي. بن وسائيم، گرمي ۽ سردي
 ستم. ورت رکڻ سکيس، سرير تي سوپ پائڻ سکيس. تنهن
 کان پوءِ سريشت ٻڌ جي اچرج جهڙي سکيا مان واقف ٿيس.
 مون انيڙو ڪيو ته ڄاڻ ۽ جڳت جي ايڪتا مون منجهه
 منهنجي رت مثل دڙو ڪري رهيون آهن، پر ٻڌ ۽ سريشت
 وڌيا ڪي ڇڏي ڏيڻ جي لاچار ٻڌ محسوس ڪيم. آءُ
 ويس ۽ وڃي ڪملا کان پريت جا پوڇ ۽ ولاس ۽ ڪامسواميءَ کان
 وڻج واپار سکيس، ٽن ميٽر، خوب اڏايم، لڏيندڙ ۽ سوادي پوڄن
 کائڻ سکيس، اندرين کي آپارڻ سکيس. اهڙيءَ ريت گهڻي
 ورهيه ضايع ڪيم پنهنجي سد ٻڌ وڃائڻ ڪارڻ، ويچار شڪتي
 ورت ڪرڻ ڪارڻ ۽ وستن جي ايڪتا وسارڻ ڪارڻ. اهو
 سچ نه آهي، ته ٿوري ٿوري ۽ گهڻين ئي گمراهين کان پوءِ،
 آءُ مرد مان ٿري بالڪ ٿي پيو آهيان؟ ويچاروان مان ٿري
 رواجي منش؟ ۽ انهي هوندي به هي پيڇرو ڪارائتو ٿيو آهي
 ۽ منهنجي سيني اندر پڪي مري ڪونه ويو آهي. پر ڪهڙو
 نه عجيب هيءُ پيڇرو! ڪيتريءَ نه مورڪنا جو، ڪيترين نه
 مدلين جو، ڪيترين نه ڀلن جو، ڪيڏي نه ڌڪار جو، اکين
 تان ٻردي هٽڻ جو، ۽ ڌڪ جو آزمودو پرائڻو پيم صرف وري
 بالڪ ٿيڻ ۽ جيوت نئين سر چالو ڪرڻ ڪارڻ. پر اهو ٺيڪ
 هو، ته ائين ٿئي. منهنجا ٽيتر ۽ منهنجو هر دو انجو سٽڪار
 ٿا ڪن. مونکي نرآشا جي آزمودي مان لنگهڻو هو، مونکي
 من جي نيچ اونهاين ۾، ۽ آپگهاٽ جي ويچارن ۾ غرق ٿيڻو
 هو، انهيءَ لاءِ ته رحم جي درشتي پايان، وري اوم شبد
 سڻان، وري گهري نند ماڻيان، ۽ تازو تازو ٿي اٿان.
 مونکي وري مورڪ بچڻو پيو انهيءَ لاءِ ته آتما پاڻ منجهه

ڏسان. مونکي پاپ ڪرڻو پيو انهي لاءِ ته وري زندهه رهان. اڃا منهنجو پيڇرو ڪيڏانهن مونکي وٺي هلندو؟ اهو پيڇرو آهي مورڪتا جو، اهو وڃي ٿو ورن وڪڙن ۾، شايد گول چڪرن ۾، پر اهو ڪهڙي به طرف هلي، آءٌ انجي ڪڍ ويندس.

هن پاڻ منجهه مها آندو پرويش ڪندو اٿڻو ڪيو.

اهو ڪٿان ٿو اچي؟ هن پاڻ کان پڇيو. هن آندو پاڻ جو ڪارڻ ڪهڙو؟ انجو ڪارڻ منهنجي عمدي ڊگهي نند آهي ڇا جنهن مونکي هيٽرو لاپ رسايو آهي؟ يا ان جو ڪارڻ آهي اوم جو شبد جو مون اچارن ڪيو؟ يا ڇاڪاڻ ته آءٌ پڇي نڪتو آهيان، ڇاڪاڻ ته منهنجي پاڇ ڪامياب ٿي آهي، ڇاڪاڻ ته آءٌ نيٺ وري چٽل آهيان ۽ آڪاس هيٺ بالڪ جيان بيٺو آهيان؟ آها، هي پاڇ ڪهڙي نه ڪارائتي ٿي آهي، هي چوٽڪارو! جنهن هنڌان آءٌ پڇي نڪتو آهيان، اتي وايو هئي ڇهه ڪي جي، سڳند جي، گهڙ جي، سستيءَ جي. مون ڪيڏو نه ڌڪاريو ٿي انهيءَ دولت پريءَ دنيا کي، شراب خوريءَ ۾ مضمور ۽ جؤبازي ۾ سرگرم! ڪيترو نه پاڻکي ڌڪاريو ٿي انهيءَ هيبتناڪ دنيا اندر ايترو وقت گهارڻ لاءِ! ڪيترو نه پاڻکي ڌڪاريو، پنهنجي آڏو آيس، پاڻکي ڏهر پياريم، ڪشت ڏنم، پاڻکي ڪراڙو ۽ ڪوجهو ڪير. وري ڪڏهن به اهڙو ويچار نه ڪندس ته سڌارڻ سياڻو آهي جئين اڳي ڇوڄ منجهان پاڻکي پيو سمجهندو هوس. پر هڪڙي ڳالهه مون چڱي ڪئي آهي، جا مونکي خوشي ٿي ڏئي ۽ جنهنکي آءٌ ساراهيان ٿو— ته انهيءَ پاڻ ڌڪاريندڙ، مورڪتا واريءَ، سڪڙيءَ جيون جو انٽ آندو اٿم. آءٌ توکي، ڌنيوڏ ٿو ڏيان، سڌارڻ، جو هيٽرن سالن جي گمراهين کان پوءِ، توکي هڪ نيڪ ۽ ڪارائتو ويچار آيو آهي، ته توکجهه مڙيو ٿي پرايٽ ڪيو آهي، ته تو پنهنجي سڀني اندر پڪيڙي

جي لاءِ ٻڌي آهي ۽ انجي پيروي ڪئي آهي.

اهڙيءَ طرح هن پاڻ کي ساراهيو، پاڻسان پرسن ٿيو ۽ سندس پيٽ جو بک وڃان ڪڙ ڪڙ ڪري رهيو هو تنهنجي گهرجن ڏانهن عجب وڃان ڏيان ڏٺو. هو سمجهڻ لڳو ته هن گذريل وقت ۾ پنهنجي دڪ ۽ درگتيءَ مان ڪي ڪجهه پورن ريت چڪي ٿو ڪارڻ هو، جنهن هن کي ڏري گهٽ نراسائيءَ ۽ موت جي حد لاءِ رسايو هو. پر جيڪي ٿيو سو سڀ ٺيڪ هو. هو ڪامسواميءَ سان اڃا به وڌيڪ وقت رهي سگهي ها، ناٿو ڪنو ڪري ۽ وڃائي سگهي ها، پنهنجي سرير کي ڪارائي ۽ پنهنجي آتما ڏانهن بي پرواه ٿي سگهي ها، هو اڃا به ڳول سمونهيءَ ڪومل، چڱي طرح سينگاريل نرڪ اندر رهي سگهي ها، جيڪڏهن هيءَ ڳالهه نه بڻجي ها، هيءَ پورن نااميديءَ نراسائيءَ جي گهڙي نه اچي ها، اها انتظار واري گهڙي، جڏهن هو وهندڙ پاڻيءَ مٿان نٿڙي بيٺو هو، آهنگاهت ڪرڻ لاءِ تيار. هيءَ نراسائيءَ هيءَ حد نفرت جا هن محسوس ڪئي هئي سا مٿس غالب پئجي نه سگهي هئي. پڪيٽڙو، صاف چشمو ۽ سندس اندر جو آواز اڃا زندهه هئا — اهوئي سندس خوشيءَ جو ڪارڻ هو، اهوئي سندس کلڻ جو ڪارڻ هو، اهوئي ڪارڻ هو جو سندس چهر و سفيدوارن هيٺان پئي بهڪيو. سڀ ڪنهن ڳالهه جو از خود آزمود و پرائڻ نيڪ آهي، هن سوچيو. بالڀڻ ۾ سڪيس ته دنيا جا سڪ ۽ پڌارٽ نيڪ نه آهن. اها سڌ ته مون کي گهڻي وقت کان هئي پر اُنجو آزمود و مون کي اڃا هاڻ مليو. اُنجي هاڻ مون کي نه صرف ٻڌيءَ دواران خبر پيئي پر پنهنجن ليٽرن دواران، پنهنجي هردي دواران، پنهنجي پيٽ دواران. اهو نيڪ آهي جو مون کي از خود اها ڄاڻ پيئي. هن پاڻ منجهه آيل ڦيري تي ڳول وقت ويچار ڪيو، اندرئين پڪيٽڙي کي خوشيءَ ۾ ڳائيندو ٻڌائين. جيڪڏهن

سندس اندر وارو پڪيٽڙو مري وڃي ها ته ڇا هُو ناس ٿي وڃي ها؟ نه، ڪجهه ٻيو منجهس مري چڪو هو، اهو ڪجهه جو هن پاڻ گهڻي وقت کان پئي چاهيو ته جيڪر ناس ٿي وڃي ڇا، هي اهو ساڳيو نه هو، جو هن سنڀالڻي جي اُتساه واري وقت ۾ ناس ڪرڻ ٿي چاهيو؟ اهو سندس آيو، اهم پاڻ نه هو، سندس ننڍڙو، خوفناڪ، هٽيلو 'پاڻ'، جنهن سان هو هيتن سالن تائين ڪشتي لڙي رهيو هو، جنهن مٿس سڌائين پئي جيٽ پائي، جو هر ويل وري وري پئي ظاهر ٿيو، جنهن سندس آئند لٽي ڇڏيو هو ۽ کيس پوسان پري ڇڏيو هو؟ ڇا، هي اهوئي نه هو جو اڄ اڳوڻو هن دل بهار ٺڌيءَ جي ڪپ تي بن اندر مري چڪو هو؟ اهو الهي ناس ٿيڻ ڪري ڪين هو جو هو هاڻ بالڪ مثل هو، ايتري وشواس ۽ آئند سان پرپور، بنا ڪنهن به پوڄي؟

سڌارڻ هاڻ ايترو به محسوس ڪيو ته جڏهين هُو برهمڻ ۽ سنڀالڻي هو تڏهين ڇو سندس سڀ ڪوششون 'پاڻ' کي فنا ڪرڻ لاءِ وڻڻ وڃن هيون. حد کان وڌيڪ وڌيا سندس راهه ۾ رڪاوٽ هئي ۽ حد کان وڌيڪ پوڻ سلوڪ، حد کان وڌيڪ ترميمي ڪريائون، حد کان وڌيڪ ٽن جا ٽسا، حد کان وڌيڪ هڻ هڻ ۽ پاڻ پڇاڙڻ — اهي سندس آڏو پئي آيا. هُو گهمند سان پيريل هو، هن پاڻ کي هميشه سڀني کان وڌيڪ هوشيار ٿي ڄاتو، سڌائين وڌيڪ اُتساه رکندڙ، سڌائين ٻين کان هڪ قدم اڳرو، سڌائين وڌوان ۽ ٻڌوان، سڌائين پروهت يا گيانِي. سندس پروهتڻي، سندس ايمان، سندس ٻڌوانهڻي منجهس سندس آڀر وڙهي ويو. هُو اتي ٺهي ٺڪي ويٺو ۽ اُسرنڌو رهيو جيتوڻيڪ کيس اهوئي خيال پئي رهيو ته هُو اُپواس ۽ پُراشچت دوان اُن کي نابود ڪندو ٿي ويو. هاڻي هن سمجهيو ۽ اُنڀڙ ڪيو ته سندس اندر جو آواز ٺيڪ

هو، ڪنهن به آچار به دواران کيس مڪتي پراپت ٿيڻي ڪانهي. اهوئي ڪارڻ هو جو کيس دنيا ۾ گهرڻو پيو، ۽ طاقت ۾، استرڻ ۾، ٺاڻي ۾ کيس پاڻ گنوائڻو پيو. اهوئي ڪارڻ هو جو کيس واپاري، چڪائي، شرابي ۽ پدارٿي بڻجڻو پيو، جيستائين ڪه منجهس پروهتڻو ۽ سنڀالڻو مري مانت ٿيا. اهوئي ڪارڻ هو جو کيس اهي خوفناڪ ورهيه ڪاٽڻا پيا، اڀتا سهڻا پيا، اُنٽ ٽائين ٺلهي وڻرڻ جيوت جي پاڳلڻي جو سبق سکڻو پيو، جيستائين ڪه هو ڪڙي نراسائي جي اوستا کي بهتو، انهيءَ لاءِ نه پوڄهه وڌائي سڌارڻ ۽ ڀريو ڀاڳيو سڌارڻ مري سگهي. هُو مري چڪو هو ۽ نئون سڌارڻ پنهنجي نديءَ مان سڃاڻه ٿيو هو. هي به نيڪ پيرس ٿيندو ۽ مري ويندو. سڌارڻ ڪن پندڻ آهي، سڀ روپ چئن ڏينهن جو چڪو آهن، پر اڄ هُو جوان هو، هُو بالڪ هو — نئون ڪورو سڌارڻ — ۽ هُو اُتي پيرس هو.

اهي ويچار سندس من ۾ پئي اُٿن ٿيا. مشڪندي، هن پنهنجي پيت پوڄا جو خيال ڪيو، پون پون ڪندڙ ماڪيءَ جي مڪڙي هن شڪرگذاريءَ منجهان ڪن ڏٺو. آندو وڃان هن وهندڙ نديءَ ۾ ٺهاريو. ڪنهن به ٻيءَ نديءَ کيس ايترو موهيت نه ڪيو هو جهڙو هن. ڪڏهن به اڳي کيس وهندڙ پاڻيءَ جو آواز ۽ روپ اهڙو سهڻو ۽ سندر نه لڳو هو. کيس ائين ڏسڻ ۾ آيو جڻ ته نديءَ کي ڪجهه شيش بولڻو هو، اهو ڪجهه جنهن جي کيس لک نه هئي، اهو ڪجهه جو سندس لاءِ اڃا تائين ٿيڻ وارو هو. سڌارڻ پاڻ کي هن نديءَ ۾ ٻوڙڻ جي چاهيا رهي، اهو پراڻو، ٽڪل ٿيل، نراس ٿيل سڌارڻ اڄ منجهس ٻڌي چڪو هو. هي نئون سڌارڻ هن وهندڙ پاڻيءَ لاءِ اُتي پيرس محسوس ڪرڻ لڳو ۽ نشيپ ڪيائين ته هو اهڙو ٽڪرو وري کيس ڇڏي ڪونه ويندو.

پاتڻي

آءُ هن نديءَ جي ڀر ۾ ٿي رهندس، سڌارڻ وڃار ڪيو.
هيءُ اُهاڻي ندي آهي جا شهر ڏانهن ويندي ٻار ڪٽي هيم.
هڪ ڀريه پاتڻي مونکي ٻار وٺي هليو هو. آءُ وٽس ويندس.
هڪ ڀيرو منهنجو مارڳ مونکي سندس جهوپڙيءَ وٽان اُهيءَ
نئينءَ جيوٽ ڏانهن وٺي هليو جا هاڻ گئي گذري، مري
چڪي آهي. شل منهنجي هاڻوڪي راه، منهنجي نئين جيوٽ،
اتان شروع ٿئي!

هن وهندڙ پاڻيءَ منجهه ڀر ۾ وڃان نهار ٻو، صاف ساواڻ
منجهه، سندس وچتر روپ جي بلوري رڳائن منجهه. نديءَ
جي اونهاين منجهان اُڀرندا ڏٺائين چمڪندڙ موٽي، ٽوٽا،
بد بڌا، درسيءَ تي ترندا جن ۾ آسماني نيلاڻ جو ڀر ٿورو پئي
پيو. ندي نهارڻ لڳي، ڏانهنس، هزار نيترن سان — ساون، سفيد،
نرمل، نيلن نيترن سان. نديءَ لاءِ ڪيتر وٺ ڀر ۾ هوس، ڪيڏي
نه ڏانهنس ڪشش هئس، ڪيڏو نه سندس ٿورائتو هو!
پنهنجي هردي اندر هن نئين سر جاڳيل آواز کي ٻوليندو
ٻڌو، ۽ الهيءَ کيس چيو: ”نديءَ سان ڀر ۾ رک، انجي ڀر
۾ ٿي ره، ان کان سکيا پراءِ.“ هاڻو، هن کانئس سکڻ ٿي چاهيو،
هن کيس ٻڌڻ ٿي چاهيو. کيس ڏسڻ ۾ آيو ته جيڪو به نديءَ
۽ انجي رازن ۽ ڳجهن کي ڀروڙ ڀندو سو گهڻيءَ ڳجهه، سڀئي
ڳجهه سمجهي سگهندو.

پر اڄ هن نديءَ جي ڳجهن مان صرف هڪ ڳجهه سمجهيو،

اهو ڳجهه جنهن سندس آتما کي سوڳهو جهليو. هن ڏٺو ته پاڻي سائده پئي وهيو، پئي وهيو ته به اهو سدائين اُٺي ئي هو. اهو سدائين ساڳيو ئي هو ۽ انهيءَ هوندي به پل پل ۾ نٺ نئون هو. ڪير اهو پڙ وڙي سگهندو، ڪير اهو ويڇاري سگهندو؟ هو اها ڳالهه سمجهي ڪين سگهيو، کيس صرف ڄاڻ هئي اُن لکي شڪا جي، جهڪيءَ ياد جي، ايشوري آوازن جي.

سڌارڪ اُٿيو، بڪ جا وٽ سهڻ کان ٻاهر هئس. هو نديءَ جو ڪپ ڏيئي ڏکيائيءَ سان پنڌ ڪندو هليو، پاڻيءَ جي چولين کي ڪن ڏيندو هليو، پيٽ ۾ بڪ جي ولوڙن کي ڪن ڏيندو هليو.

پسڻ وٽ پهتو ته بيڙي اڳيئي اُٺي بيٺي هئي ۽ پاڻي جڏهن هڪ دفعو نوجوان سنڀاسيءَ کي پار ٺيون هوسو بيڙيءَ ۾ بيٺو هو. سڌارڪ وري کيس سڃاڻو. هو به گهڻو پير سن تي ويو هو.

”نون مونکي پار وٺي هلندين؟“ هن پڇيو.
پاڻي اهڙي معتبر ماڻهوءَ کي اُڪيلو ۽ پيرين پنڌ ڏسي وسيم ۾ پيو، کيس بيڙيءَ ۾ ڇاڙهيائين ۽ روانو ٿيو.
”نو ته پنهنجي لاءِ شاندار جيوٽ چونڊي آهي،“ سڌارڪ چيو. ”هن نديءَ جي ڀر ۾ رهڻ ۽ هر روز ان ئي ستر ڪرڻ وڻندڙ ئي هوندو.“

بيڙيءَ واري هلڪيءَ لوڏ سان ڏانهن منهن ورائي مشڪيو.
”بيشڪ وڻندڙ آهي، سائين. جڏهن تون چوڻ ٿو، ٻو هرڪا زندگي ۽ هرڪو ڪاري وڻندڙ نه آهي؟“

”هجي به، پر آءٌ ته تنهنجي سان ٿوريس ڪريان.“
”پر ان لاءِ تنهنجي پسندي جلد ئي غائب ٿي ويندي.“
هي ڪم عمدن و سترن پهريل ماڻهن جي ڏاڏو جو نه آهي.“

ستارٽ ڪلي ڏنو. ”اڄ انهن ڪپڙن جي ڪري اڳيئي پاڻ بابت رايو ملي چڪو آٿم ۽ شڪي نگاه سان ڏٺو ويو آهيان. تون هي ڪپڙا مون کان وٺيندين، جن کي آءٌ هڪ آزار ٿو سمجهان؟ ڇاڪاڻ ته آءٌ توکي ٻڌائڻ ٿو گهران ته نديءَ جي پار اُڪارڻ لاءِ توکي اجوري ڏيڻ لاءِ مون وٽ پئسو ئي ڪونهي.“

”پلومانس شايد چرچو ٿو ڪري،“ پاڻي ۽ ڪلي چيو. ”آءٌ پوءِ ڪونه ٿو ڪريان، منهنجا متر. هڪ ڀيرو اڳي تون مون کي بنا اجوري نديءَ جي پار لنگهائيو هو، اڄ به ديا ڪري لائين ڪر ۽ انهي بجاءِ مون کان ڪپڙا وٺ.“

”۽ ڇا، پلومانس بنا وسٽرن پيو هلندو؟“

”آءٌ اڳڀرو وڃڻ ڪونه ٿو چاهيان. آءٌ نه لائين چاهيندس ته تون مون کي ڪي پراڻا ڪپڙا ڏين ۽ هتي پنهنجو ساٿي ڪري رکين يا بهتر ته پنهنجو سيڪرات، ڇاڪاڻ ته آءٌ سڪڻ ٿو چاهيان ته ڪشتي ڪٿن هلائي.“

پاڻي ڳچ وقت تائين هن مسافر کي گھور ڪري ٺهاري بندوڙهيو. ”آءٌ توکي سڃاڻان ٿو.“ آخر هن چيو. هڪ ڀيري تون منهنجي جهوپڙيءَ ۾ سمهيو هئين. انهيءَ کي گھڻو وقت ٿيو، شايد ويهارو سالن کان به مٿي ٿي ويا هجن. آءٌ توکي نديءَ پار وٺي هليو هوس ۽ پاڻي مٿي ڀاڙ سان جدا ٿيا هئاسين. تڏهن تون سنياسي ڪين هئين؟ مون کي تنهنجو نالو سو ياد نه آهي.“

”منهنجو نالو آهي ستارٽ ۽ آءٌ هوس سنياسي جڏهن تون مون کي انهيءَ ڀيري ڏٺو هو.“

”تون ڀلي آئين، ستارٽ. منهنجو نالو آهي واسديو. آئيد ته تون اڄ منهنجو مهمان ٿي رهندين ۽ منهنجي جهوپڙيءَ ۾ آرام ڪندين ۽ ٻڌائيندين ته تون ڪٿان ٿو اچين ۽ ڇو تون

پنهنجن اوچ وسترن مان اهڙو ڪڪ ٿيو آهين.“
 هُو نديءَ جي وچ سڃڙ ۾ اچي پهتا هئا ۽ زبردست وهڪڙي
 جي ڪري واسديو کي وڌيڪ زور سان ونجهه هلاڻو پيو.
 هُو پنهنجين چيرين ٻانهن سان، ٻيڙيءَ جي چيڙي کي نظر ۾
 رکندو، ڏيرج سان ٻيڙي هاڪاريندو هليو.

سڌارڪ ويهي رهيو ۽ هنڪي جاچيندو رهيو ۽ ياد پيس
 تہ ڪٿن هڪ ڀيرو گذري ويل سنڀاسڻي جي ڏينهن ۾ هن
 انهيءَ ماڻهوءَ لاءِ پريم محسوس ڪيو هو. هن واسديو جي
 ڪوٺ شڪرانن سان انگيڪار ڪئي. جڏهن هُو نديءَ جي
 ڪپ تي پهتا، تڏهن هن ٻيڙيءَ کي ٿاڻينڪي ڪرڻ ۾ کيس
 واهر ڪئي. تنهن کان پوءِ واسديو هنڪي جهوڙيءَ منجهه وٺي
 ويو، روئي ۽ پاڻيءَ جي آڇ ڪيائينس جا سڌارڪ مڙي
 سان کاڌي ۽ اُن پٺ کاڌائين جو واسديو کيس ڏنو.

ڏير ڀرو، جڏهن سڄ لهڻ ٿي هو، هُو نديءَ ڀر وٽ جي
 ٿڙ تي ويهي رهيا ۽ سڌارڪ کيس پنهنجي اصل نسل ۽
 پنهنجي زندگيءَ جي وارتا ٻڌائي ۽ اهو به ڄاڻايائينس تہ ڪٿن
 نراسائيءَ جي گهڙيءَ کان پوءِ اڄ کيس ڏٺو هئائين. اها ڪهاڻي
 رانف جو ڏير ٿاڻين هلي پوري ٿي.

واسديو ڏاڍي ڌيان سان ٻڌندو رهيو، سندس اصل نسل
 ۽ ٻالڪ اوستا بابت، سندس آڀياس بابت، سندس آڻائڻ،
 سندس عيشن ۽ گهرجن بابت هن سڀ ڪجهه ٻڌو. پاڻڻيءَ جو
 سڀ کان سنو گڻ، جو ڪن ٿورن ۾ هوندو، سو اهو هو تہ
 ڪٿن ڌيان سان ٻڌجي. ڳالهائيندڙ محسوس ڪيو تہ واسديو
 ڪجهه به ڪڇڻ بنا، سندس اکر اکر مات ميٺ ۾ چاهه منجهان
 ٻڌي رهيو هو ۽ ڪجهه به کانئس گڻو نه هو. هُو ڪنهن به
 ڳالهه لاءِ اڌ ڀر نه ٿيو ۽ نه ساراهه ڪيائين، نه ڏوهه ڏنائين —
 هُو صرف ٻڌندو ئي رهيو. سڌارڪ محسوس ڪيو تہ اهڙو

ٻڌندڙ هٿ ڪهڙي نه خوش قسمتيءَ جي ڳالهه هئي، جو سندس جيون منجهه، سندس جتنن منجهه، سندس ڏکڻ منجهه، لين ٿي ٿي سگهيو.

ڪهاڻي اچي پوري ٿيڻ تي هئي جو سڌارڻ ٻڌايس، نديءَ جي ڀر واري وٺ بابت، پنهنجي ٿار لراسائيءَ بابت، پوٽر اوم بابت، ۽ ننڊ کان پوءِ نديءَ لاءِ ڪهڙو نه آئي پريم آئيڙو ڪيو هئائين تنهن بابت. اهو سڀ پاڻي هڪاري پيٽي ڏيان سان ٻڌڻ لڳو، پورن ڏيان سان، پوٽيل نيٽن سان.

سڌارڻ جڏهن پنهنجي ڪهاڻي ٻڌائي پوري ڪئي ۽ چڱوئي عرصو وچ ۾ مات تي ويٺي، تڏهن واسديو چيو: ”اهاو لائين ٿي آهي جڏهن مون سمجهيو ٿي، نديءَ نوسان ڳالهايو آهي. ان توڏانهن پڻ مٽرياوُ ڏيکاريو آهي، اها نوسان بابت چيٽ ڪري ٿي. اهوئيڪ آهي، بلڪل ٺيڪ. تون مون وٽ رهي پوءِ، سڌارڻ، منهنجا مٽر. ڪنهن وقت استري هيم، سندس بسترو منهنجي ڀر ۾ هو، پوءِ منهنجي مڙيوءَ کي گهڻو وقت ٿي ويو آهي. گهڻوئي وقت اڪيلو گذريو اٿم. تون اچي مون سان ره، جاءِ ۽ کاڌو اسان ٻنهي لاءِ ڪافي آهي.“

”آءٌ تنهنجا شڪرانا ٿو مڃان، سڌارڻ چيو. ”آءٌ تنهنجو ٿورائتو آهيان ۽ تنهنجي دعوت قبول ٿو ڪريان. آءٌ پڻ تنهنجا شڪرانا ٿو مڃان، واسديو، جو تون مون کي اهڙي ڏيان سان ٻڌو آهي. ڪي جزوي انسان آهن جن کي ڄاڻ آهي ته ڪنهن ٻڌجي ۽ مون کي ڪو به اهڙو ماڻهو ڪونه ڳڏيو آهي جو تون وانگر ٻڌي سگهي. انهيءَ ڏس ۾ پڻ آءٌ ٿوکان سڪندس.“

”تون سڪي ويندين،“ واسديو چيو، ”پر مون کان نه. مون کي ٻڌڻ سڀڪارو آهي نديءَ، تون به ان کان ٿي سڪندين. نديءَ کي سڀ ڪا ڄاڻ آهي، سڀ ڪجهه کانئس سڪي سگهجي ٿو. تون اڳيئي نديءَ کان سڪيو آهين ته هيٺائين ۽ ڏانهن آدم

ڪرڻ نڪ آهي، ٿرو وٺڻ نڪ آهي، پاڻال جي تلاش ڪرڻ
 نڪ آهي. ڏٺوان ۽ نامور سڌارڪ وانجهي ٿيندو ۽ ودوان
 برهمڻ، سڌارڪ پاڻي ٿيندو. اهو به تون نديءَ کان سڃاڻ
 آهين. ٻي ڳالھ پڻ سڃاڻ وٺيندو.

ڪجهه سائنڪ کان پوءِ سڌارڪ چيو: ”ٻي ڪهڙي ڳالھ،
 واسديو؟“

واسديو اٿيو. ”ڊير ٿي ويئي آهي،“ هن چيو. ”هاڻي
 هل ته هلي سمهون. آءٌ توکي ٻڌائي نٿو سگهان ته ٻي ڳالھ
 ڪهڙي آهي، منهنجا دوست. توکي پتو پئجي ويندو، شايد
 توکي اڳيئي سڏ هجي. آءٌ ودوان ڪونه آهيان، مونکي سڏ
 نه آهي ته ڪن ڳالهائين يا ويچار ڪجي. مونکي رڳو سڏ
 آهي ته ڪن ٻڌجي ۽ ايشور ڏانهن لاڙو رکجي. نه ته آءٌ ڪجهه
 ڪونه سڃاڻيان. جيڪڏهن آءٌ ڳالهائي يا سيکاري سگهان ته آءٌ
 شايد آچار به هجان، پر چئن آهي نٿن، آءٌ نه صرف هڪ پاڻي
 آهيان ۽ منهنجو ڏندو آهي ماڻهن کي نديءَ ٻار پهچائڻ.
 آءٌ هزارين آدمي ٻار وٺي ويو آهيان پر انهن مڙني لاءِ
 منهنجي ندي سندن ستر ۾ سواءِ رڪاوٽ جي ٻيو ڪجهه به
 نه آهي. هنن ستر ڪيو آهي ڏن ۽ ڏنڌي لاءِ، شادين مرادين
 ۽ تيرت ياترائن لاءِ، ندي سندن رستي ۾ پئي آئي آه ۽ پاڻي
 کين جلد رڪاوٽ ٻار ڪرائڻ لاءِ هڪيو تڪيو حاضر پئي
 رهيو آه. انهيءَ هوندي به هزارن منجهه اهڙا ڪي ٿورا چار
 يا پنج آهن جن لاءِ ندي رڪاوٽ نه پئي ٿي آه. انهن انجو
 آواز ٻڌو آه ۽ ان تي ڌيان ڏنو آه، ۽ ندي انهن لاءِ اهڙي
 پوتر آه، جهڙي مون لاءِ. هل ته هاڻ هلي سمهون، سڌارڪ.“
 سڌارڪ پاڻي ۽ وٽ رهي پيو ۽ ٻيڙيءَ جي سنڀال ڪرڻ
 کائڻس سڃاڻو، ۽ جڏهن پٽ وٽ ڪم نه هوندو هو تڏهن
 واسديو سان گڏ سارين جي ڪيٽ ۾ ڪم ڪندو هو،

ڪاٺيون ڪري ايندو هو، ۽ ڪيوڙن مان ڪيلا ڇڻندو هو. هُو ونجهه ٺاهڻ، پيڙي ۽ ڪي سنوارڻ سڌارڻ ۽ ٽوڪريون ٺاهڻ سکيو. هن جيڪي ڪيو پئي، سڪيو پئي، تنهن مان کيس مزو پئي آيو ۽ ڏينهن ۽ مهينا تڪڙا گذرندا پئي ويا. پر جيڪي واسديو کيس سيکاري ٿي سگهيو تنهن کان وڌيڪ هُو نديءَ کان ٿي سکيو. هُو سڌيو ٿي ان کان سکندو رهيو. سڀ کان وڌيڪ هُو ان کان سکيو ته ڪئن ٻڌجي، ڪئن شانت هڙدي سان ڪئن ڏجي، ڌيرج سان، ڪٿي من سان، موه بنا، ترشنا بنا، فتوئي بنا، رايٰ بنا.

هُو واسديو سان خوش لڳو ويٺو هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن هُو ڪي اکر پاڻ ۾ ڳالهائيندا هئا، ٿورا ۽ سوچ وڃي ڪيل. واسديو اکرن جو يار هو ٿي ڪونه. سڌارٽ کيس ڳالهائڻ لاءِ هر ڪاٺ ۾ ورلي سڦلڻا پائيندو هو.

هڪ دفع ڪانٽس پڇيائين، ”اهو راز به تون نديءَ کان سکيو آهين؟ ته اهڙي چيز جنهن کي سمو يا ڪال ٿو چئجي سا آهين ڪانه؟“

واسديو جي چهر تي ٿي روشن مشڪ چانچي ويئي. ”هائو، سڌارٽ“ هن چيو. ”تنهنجو مطلب هي آهي ڇا؟ ته ندي ساڳئي وقت هر هنڌ موجود آهي، منهن وٽ، ڇوڙ وٽ، جهڙڻي وٽ، پٽڻ وٽ، سير وٽ، ساگر منجهه، ٻهاڙن منجهه، هر هنڌ ۽ سندس لاءِ صرف ورتمان ڪال ٿي آهي، نه پوءِ ڪال جو پاڇو ۽ نه پوشيه ڪال جو اوڙو — حال ٿي سندس لاءِ هستيءَ ۾ آهي، ۽ نه ماضي، نه مستقبل؟“ ”اهو نيڪ چيو آهي،“ سڌارٽ چيو. ”۽ جڏهن آءٌ اها ڳالهه سکيس، تڏهن مون پنهنجي جيوت تي نظر ڊوڙائي ۽ ڏٺم ته اها به نديءَ جيان هئي، ۽ سڌارٽ بالڪل سڌارٽ ساماڻيل، سڌارٽ ٻيڙين، هڪ ٻئي کان صرف پاڇن ڪري

اڳ ٿيل هو ۽ نه صحيح معنيٰ ۾. سڌارت جا اڳيان جنم به گذري ويل ڪونه هئا، ۽ نه وري هنجو مريو ۽ برهم ڏانهن موت ڪا ايندڙ وسيلو ٿي هئي. نه ڪجهه هو، نه ڪجهه ٿيندو، هر چيز آهي حقيقي، حال ۾ سمايل.“

سڌارت چوڄ منجهان ڳالهائيندو. هن ڪوڄ کيس آئي آندڙو هو. سڀ دڪ، سڀ پيڙا ۽ پڙ، ڪال جي پريڙو، سمڙي جي پريڙو ڪري پاسو ۾ نٿي آيا؟ سنسار جا سڀ جنجال ۽ مدليون از خود جيتجي نٿي ويئون جيئن ڪال ٿي، سمڙي ٿي، جيئن پاتي ٿي ويئي، جيئن ڪال جو خيال، سمڙي جو خيال مٽجي ٿي ويو؟ هو ڏاڍي آندڙو منجهان ڳالهائي رهيو هو، پر واسديو ڏانهن صرف آندڙو ۽ جهلڪ سان مرڪيو ۽ ڪنڌ ڏوٽي پنهنجي پسندي ڏيکاري. هن سڌارت جي پٺي ٺهري ۽ پوءِ وڃي پنهنجي ڪم کي لڳو.

۽ هڪ دفع وري جڏهن چؤماسي ۾ نديءَ ڇڙهه کاڌو ۽ زور سان گجگوڙ ڪرڻ لڳي تڏهن سڌارت چيو: ”اهاو سڄ نه آهي، منهنجا مٿر، نه نديءَ کي تمام گهڻا آواز آهن؟ مهاراجا جو، جوڌي جوان جو، بيل جو، رٿن پڪيءَ جو، گريڙي اسٽريءَ جو، ٿڌا ساهه پويندڙو مرد جو ۽ هزارين ٻيا آواز ڪين اٿس؟“

”ائين برابر آهي،“ واسديو ڪنڌ ڏوٽي چيو. ”سڀني جيون جا آواز سندس آواز ۾ ئي سمايل آهن.“

”۽ توکي سڌ آهي،“ سڌارت چونڊو هليو، ”نه ڪهڙي شبد جو اچار ٿو ٿئي جڏهن ڪو سندس سڀيئي ڏهاڪو هزار آواز هڪ ئي وقت ٻڌڻ ۾ ڪامياب ٿو ٿئي؟“

واسديو خوب خوشيءَ منجهان ڪلڻ لڳو. هو سڌارت پاسي نٿڙو ۽ پوئو اوم سندس ڪن ۾ چيائين. ۽ اهوئي اکر هو جو سڌارت ٻڌو هو.

جڏهن وقت گذرندو ٿي ويو تڏهن سندس مرڪ اهڙي ئي
 ٿيڻ لڳي جهڙي پاڻي جي، گهڻو ڪري اهڙي پاڻي روشن،
 اهڙي پاڻي آندسان ڀريل، هزارين ننڍن گهٽڻن منجهان اهڙي پاڻي
 ڇمڪندڙ، اهڙي پاڻي ٻارائي، اهڙي پاڻي پيريءَ جي، گهڻيئي
 مسافر، جڏهن هنن ٻنهي پاڻين کي گڏ ڏسندا هئا، تڏهن
 کين ڀاڙ ڪري سمجهندا هئا. اڪثر ڀي شام جو نديءَ جي
 ڀر ۾ وڻ جي ٿڙ ٿي گڏجي وهندا هئا. ڇمپ ڇاپ جل کي ڏيان
 سان ٻڌندا هئا، جو سندن لاءِ رڳو جل نه هو، پر جيوٽ جو
 آواز، اندر جو آواز، دائمي رچنا جو آواز هو. ۽ وقتي ائين ٿيندو
 هو جو جنهن وقت هو نديءَ کي ڪن ڏيئي ٻڌندا هئا تنهن
 وقت ٻنهي جي اندر ساڳيا ويچار اُڀرندا هئا، شايد اڳئين
 ڏينهن تي ڪيل ڳالهه ٻولهيءَ جا، يا مسافرن مان ڪنهن هڪ
 جا جنهن جي پرابند ۽ حالت سندن من کي رڌل رکيو هو،
 يا مڙيو جا، يا سندن ٻالهيءَ جا ۽ جڏهن ندي انهيءَ ساڳيءَ
 گهڙيءَ کين ڪجهه ڪارائتو ٻڌائيندي هئي ته هو ٻئي هڪ ٻئي
 ڏانهن نهاريندا هئا، ٻنهي جا ويچار ساڳيا، ٻئي ساڳئي پرشن
 جي ساڳئي اثر تي نهال.

اهڙو ڪجهه پٽ منجهان ۽ هن ٻنهي پاڻين منجهان پرڪاش
 ٿيندو هو جو گهڻيئي مسافر اهو محسوس ڪندا هئا. ڪڏهن
 ڪڏهن ائين ٿيندو هو جو مسافر پاڻين مان هڪ جي منهن ۾
 نهاريندي، پنهنجي زندگيءَ ۽ مشڪلاتن جو حال اورڻ شروع
 ڪندو هو، پنهنجا گناهه باسڻيندو هو، آئت ۽ صلاح گهرندو هو.
 ڪڏهن ائين ٿيندو هو جو ڪو نديءَ کي ٻڌڻ لاءِ
 ساڻن سنجها جي ويٺي گڏ گذارڻ جي موڪل گهرندو هو.
 ائين پڻ ٿيندو هو جو ڪڏهن ڪڏهن ڪي ماڻهو جن کي
 اڻ ٿي هوندي هئي، جن کي ائين ٻڌايل هو ته به گيان، جادو
 منتر ڄاڻندڙ، يا ساڌو پٽ ٿي رهيل آهن سي اچي اُتي

نڪرندا هئا. اهي ٻچ ٻچ ڪندڙ گهڻي سوال پڇندا هئا پر
کين جواب ڪو ڪونه ملندو هو ۽ اها ڀڪ ٿيندي هين ته
هو ته نڪي جادو ڦيٽا ڄاڻندڙ هئا، نڪي وري گيانوان.
کين رڳو به پيرسن دوست اُٺي گڏ ٻا هئا جي ڏسڻ ۾ پئي
آيا گونگا، ڪي ڪجهه عجيب ۽ ابوجهه. اهي ٻچ ٻچ ڪندڙ
کلي ڏيندا هئا ۽ چوندا هئا ته ماڻهو ڪهڙا نه ڳهيلا ۽ پورڙا
آهن جو اهڙا واهياف آفواه ٿا پکيڙين.

سال گذرندا ويا ۽ ڪنهن کي ياد به نه هئا. پوءِ هڪ
ڏهاڙي، ڪي بڪشو، گوتم جا شش اچي نڪتا، ۽ ندي پار
اُڪارڻ لاءِ ڇپائون. پاڻين کي منجهان سنڌ پيئي ته هو
پهندي اُٺم گروءَ ڏانهن نڪڙو وڃي رهيا هئا جو خبر
ڦهلي هئي ته سرپشت پرش سخت ناچاڪ هو ۽ باقي دنياوي
چولي ڇڏڻ ۾ ڪي گهڙيون وڃي بچيون هيس، جنهن کان
پوءِ نروان پڌ پائيندو—موڪش پراپت ڪندو. جلدئي وري
بيو بڪشن جو جڻو اچي سهڙيو ۽ وري ٿيون ۽ بڪشن ٿوڙي پهن
مسافرن صرف گوتم ۽ سندس ايندڙ مرنپوءِ جي ٿي چرچا ڪئي.
۽ جڻ ماڻهو سڀني پاسن کان اچي ڪنا ٿيندا آهن ڪنهن فوجي
چڙهائي وقت يا ڪنهن مهاراجا جي راج سنگهاسن ويل، ٿڻ
هٿ به ماڪي جي مڪين جيان، چڻمڻ جي ڪشش سان،
اچي ڳاهت ٿيا هئا، اتي وڃڻ لاءِ جتي سرپشت پڌ سڪرامت
۾ پيل هو، جتي هيءَ مها گهٽنا رچجي رهي هئي ۽ جتي
جڳ، جو اوتار نروان ۾ سمائجي رهيو هو.

ستارڪ هاڻ هن پرلوڪ پڌار بندڙ مهاپرش بابست گهڻو سوچ
و بچار ڪرڻ لڳو جنهن جي آواز هزارين هرڊن کي آڀار يو
هو، جنهن جو آواز هن پاڻ هڪ پيرو پڌو هو، جنهن جي
پوئر ڇهري ڏانهن هن به هڪ وار ڏڪندي نهاريو هو. هو
سندس پريم سهت و بچار ڪرڻ لڳو، سندس بتايل مڪتيءَ

جي راه ياد ڪرڻ لڳو، ۽ مشڪندي، اهي اکر ياد ڪيائين
 جي هن جوانيءَ جي اوستا ۾ سر پشت پرش کي چڱي ڏنا هئا.
 کيس ائين ئي ڏسڻ ۾ آيو ته اهي هن ۽ ايمان سان پريل
 هئا. گهڻي وقت کان کيس سڌ هڻي نه هو گوتم کان جدا ٿيل
 نه هو، جيتوڻيڪ هو سندس سکيائون يا مول سڌانت سڻيڪار
 نٿي ڪري سگهيو. نه سڄو جڳياسو ڪن به سکياڻن جو پائمنڊ
 نٿو رهي سگهي، ٻه نه، جيڪڏهن هو سڄائيءَ سان ڪجهه
 ڳولي لهڻ ٿو چاهي. پر اهو جنهن ڳولي لڌو هو، سو هرڪنهن
 مارڳ لاءِ، هرڪنهن منزل مقصود لاءِ پنهنجي پسندي ڏيئي ٿي
 سگهيو. ڪنهن به کيس انهن ٻين سڀني هزارن کان الڳ نٿي ڪيو
 جي اڳيئي اٽل پڌ تي رسيل هئا، جي ايشور ۾ لڻ ٿيل هئا.
 هڪ ڏهاڙي، جڏهين تمام گهڻا لوڪ، ساس ڇڏيندڙ
 ٻڌ جي ياترا لاءِ وڃي رهيا هئا، تڏهن ڪملا جا ڪن ڏينهن
 سندس ۾ سندس وٽس هئي، اها پڻ ياترا لاءِ وڃي رهي هئي.
 هن جيوت جي اڳئين ڪمارڪ کي گهڻي وقت کان تيار ڪري
 ڇڏيو هو، پنهنجو باغ گوتم جي شش کي ڏيئي ڇڏيو هو،
 ٻڌ جي سکياڻن ۾ شرڻ ورتي هئي ۽ اهي ناريون ۽ هڪڪار ٻيون
 جيڪي ياترين جي شيوا ٺهل ۾ لڳل هيون تن سان وڃي
 شامل ٿي هئي. گوتم جي اٽل سمي جو ٻڌي هوءَ پنهنجي
 پٽ سان، سادا وستر ڀڪي، پيرين پند نڪتي هئي. سفر
 ڪندي هو نديءَ تائين اچي پهتا هئا، پر چوڪر جلد ئي
 ٽڪڙي. پيو هن گهر موٽڻ تي چاهيو، هن آرام ڪرڻ تي
 چاهيو، هن کائڻ پيئڻ تي چاهيو. هو اڪثر تيسر ۽ روڻو هو.
 ڪملا کي وقت به وقت ساڻس گڏ سمهڻو پوندو هو. هو
 هميشه ساڻس کپڻ ڪرڻ تي هريل هو. هوءَ کيس ڪارائيندي
 هئي، پرچائيندي هئي، ۽ ڇينپيندي هئي. هو سمجهي نٿي
 سگهيو ته ڇو سندس ماما هيءَ ٽڪائيندڙ ۽ ستائيندڙ ياترا

ڪري رهي هئي ڪنهن نامعلوم هنڌ ڏانهن، هڪ اديت برش جي ديدار لاءِ جو سنت مهاڻا هوءَ هاڻ سر ڀر ڇڏڻ وارو هو. پل مري وڃي — ڇوڪر جو ان ۾ ڇا؟

يا تڙي واسديو جي پٽ کان دور نه هئا جڏهن ننڍڙي سڌارت پنهنجي ماما کي چيو ته مان ننڍ ڪرڻ ٿو چاهيان. ڪملا پاڻ خود ٽڪل هئي، ۽ جنهن وقت ڇوڪرو هڪ ڪيلو ڪاٺ لڳو، تنهن پاڻ به زمين تي ڪروندڙي ٿي سهي. اکيون اڌ وگاڙيون پوري پئجي رهي. پر اڃانڪ هن هڪ درد ڀري ڪيڪ ڪئي. لينگر دهلجي ويو، ڏانهنس ٺهاريائين ۽ ڏٺائين ته سندس ماما جو چهرو ڊپ ۾ ڌمڪجي ويو هو. سندس ويترن هيٺان هڪ ننڍڙو ڪارو ٺاڻڪ جنهن ڪملا کي ڪڪيو هو، سڙڪو پاڻي هليو ويو.

بئي ٽڪڙو ڪن ماڻهن پيرو ٿيڻ لاءِ ڊوڙ ٿيندا ويا. جڏهن پٽ جي ويجهو آيا تڏهن ڪملا ڀرڪي ويئي ۽ وڌيڪ چري نه سگهي. ڇوڪري مدد لاءِ پڪاريو، ۽ انهيءَ وچ ۾ ماما کي چمندو ۽ پاڪيون پائيندو رهيو. هوءَ به ساڻس زوردار رڙين ڪرڻ ۾ شامل ٿي، جيستائين سندن آواز واسديو جي ڪنن تائين پهتو جو پٽ وقت بينو هو. هو اُمالڪ ٻڪي آيو، مائيءَ کي پنهنجي بازن ۾ کڻي اچي بيٺي ۽ منجهه لاٿائين. ڇوڪرو به گڏيو آيو ۽ هو جلدي اچي جهوپڙيءَ وٽ پهتا، جتي سڌارت بينو هوءَ باهه ٻاري رهيو هو. هن منهن مٽي ڪري ٺهاريو ۽ ٻهرين ڇوڪري جي شڪل تي نظر پيس، جنهن کيس عجيب نموني ۾ ڪنهن ڳالهه جي يادگيري ڏياري. تنهن کان پوءِ هن ڪملا ڏانهن ٺهاريو جنهن کي هڪدم سڃاڻائين، چيتوٺيڪ هوءَ پاڻي جي ٻانهن ۾ بيهوش پئي هئي. تڏهن کيس ڄاڻ ٿي ته اهو خود سندس پٽ هو، جنهن جي شڪل ڪنهن ڳالهه جي کيس يادگيري ڏياري هئي ۽ سندس دل ٽڪري

ڪملا پڙ ڪي ويٽي، وڌ اڳ ڇري نه سگهي ۽ ڇوڪري مڏ لاءِ ٻڪار پيو. [صفحو ۱۱۱]

دڪ دڪ ڪرڻ لڳي.

ڪملا جو ڌڻو وريو، پر اهو اڳيئي ڪارو ٿي ويو هو ۽ سندس بدن سڄي پيو هو. کيس سرجيت ڪرڻ واري دوا ڏني وئي ۽ هوءَ هوش ۾ آئي. هوءَ سڌارڻ جي بستري تي سندس جهوپڙي ۽ منجهه ليٽيل هئي ۽ سڌارڻ، جنهن سان ڪنهن وقت سندس آئي پريم هو، مٿانئس نٿڙي بيٺو هو. ڪملا سمجهيو ته هوءَ خواب لهي رهي آهي، ۽ مشڪندي، پنهنجي پريمي ۽ جي منهن ۾ نهارائين. ڏيڙي ڏيڙي، هن پنهنجي حالت محسوس ڪئي، ٽانگ جو ڇڪ ياد ڪيو ۽ انتظار منجهان پٽ کي سڏ ڪيائين.

”ڇنڌا نه ڪر،“ سڌارڻ چيو. ”اڄهو همت بيٺو آهي.“ ڪملا سندس اکين منجهه نهاريو. سندس بدن ۾ زهر چڙهي وڃڻ ڪري کيس ڳالهائڻ ۾ ڏکيائي ٿي ٿي. نون پهرس ٿي ويو آهين، منهنجا پيارا،“ هن چيو، ”نهنجا وار اڇا ٿي ويا آهن، پر تون انهيءَ نوجوان سنڀاسيءَ جهڙو ٿي ٿو ڏسجين جو ڪنهن وقت منهنجي باغ ۾ آيو هو، بنا وسٽرن جي ۽ مٽيءَ پيريل پيرن سان. تون هينئر گهڻو انهيءَ وانگر آهين، بنسبت تنهن وقت جي جڏهن تون ڪامواميءَ ۽ مونکي ڇڏي ويو هئين. نهنجا نيتر انهيءَ وانگر آهن، سڌارڻ. آءٌ پڻ پوڙهي ٿي آهيان، ڪراڙي — تو مونکي سڃاڻو؟“ سڌارڻ مشڪيو. ”مون توکي هڪدم سڃاڻو، ڪملا، منهنجي مٺڙي.“

ڪملا پنهنجي پٽ ڏانهن اشارو ڪيو ۽ چيو: ”تو هن کي پڻ سڃاڻو؟ هو تنهنجو پٽر آهي.“ سندس اکين ڦڙڪو کاڌو ۽ ٻوٽجي ويٺو. چوڪر روئڻ لڳو. سڌارڻ کيس گود ۾ وهاريو. چوڪري بس ڪانه ڪئي ۽ هو سندس وار ٽپڻ لڳو. بالڪ جي منهن ڏانهن نهاريندي

کيس هڪ برهمٲن واري ٻرار ٿنا ياد آئي جا هو هڪ دفع
سکيو هو جڏهن هو ٻار ٺنڊو ٻار هو. ڏيري ڏيري ۽ سريلي
آواز ۾ هو اها ڳائڻ لڳو، اهي شيد کيس گذريل سمي مان،
ٻالوٻ مان واپس آيا. جئن هو اچار بندو رهيو تن ٻالڪ ڇپ
ٺيندو ويو، رکي رکي ٿورا سڏڪا پئي پريائين ۽ نيٺ ٺنڊ
ڪٽي ويس. سڌارڪ کيس واسديو جي بستري تي ڪري
سمهاريو. واسديو ڇلهو وٽ ڇانور رڌي رهيو هو. سڌارڪ ڏانهنس
نهاريو ۽ واسديو مشڪيو.

”هو ٻويان ٻساهه ڪٽي رهي آهي،“ سڌارڪ ڪوملنا
سان چيو.

واسديو ڪنڌ ڌوٻيو. ڇلهو منجهان اڳتي ۽ جي روشنيءَ
جو ڊهو سندس سٻاجهي منهن تي پئي پيو.
ڪملا وري به هوش ۾ آئي. سندس چھري تي پيڙا هئي؛
سڌارڪ سندس مک تي، سندس ڙڙي چھري تي پيڙا
ڏني. هن ڇپ چاپ، ڏيان لائي اها ڏني، ترسيو ۽ سندس
پيڙا ٻار به ونڊڻ لڳو. ڪملا سمجهي ويئي؛ پنهنجي نظر
هنجي نظر سان ملائڻ چاهيائين.

ڏانهنس نهاري هن چيو: ”هاڻي، آءٌ ڏسان تي نه تنهنجن
اکين منجهه پڻ ڦيرو آيل آهي. اهي اصل نيار يون ٿي ويئون
آهن. آءٌ ڪئن ٿي سڃاڻان ته تون اڃا به سڌارڪ آهين؟ تون
آهين سڌارڪ ۽ تنهن هوندي به هن وانگر نه آهين.“
سڌارڪ ڪجهه ڪڇيو ڪين؛ ڇپ چاپ سندس اکين
۾ نهاري بندو رهيو.

”تو اها پراڻت ڪئي آهي؟“ هن پڇيس. ”تو شانتي
ٻائي آهي؟“

هن مشڪيو ۽ پنهنجو هٿ سندس هٿ مٿان رکيائين.
”هان،“ هن چيو، ”آءٌ ڏسان پيئي. مونکي پڻ شانتي

پراپت ٿيندي.“

”لوڪي ملي ويئي آهي،“ سڌارت پڻ ڪيو.

ڪملا رسترتا سان ڏانهنس نهاريو. سندس ابلاڪا هئي
گوتم ڏانهن ياترا ڪرڻ جي، سرپشت پرش جي درشن ڪرڻ
جي، سندس شائتيءَ مان ڪجهه ذرو پراپت ڪرڻ جي، ۽
انجي بجاءِ هوءَ سڌارت کي ڏسي رهي هئي، ۽ ائين نيڪ
هو، اهڙو ئي نيڪ جهڙو جيڪر هوءَ گوتم جو درشن پائي
هاءِ هن اها ڳالهه کيس چوڻ ٿي چاهي، پر سندس زبان وس
کان ٻاهر ٿي ويئي هئي. ڇپ چاپ هوءَ ڏانهنس نهاريندي
رهي ۽ هن سندس اکين منجهان جوت جهڪي ٿيندي ڏٺي.
جڏهن آخرين ڀيڙا سندس نيترون مان لنگهي آلوپ ٿي ويئي
۽ آخرين ڏکڻي سندس سرور منجهان وهامي ويئي، تڏهن
سڌارت پنهنجن آڱرين سان سندس چهر ٻوڏيا.

هُو اُتي ڳڀل وقت ويٺو رهيو ۽ سندس مرڱ منهن ڏانهن
نهاريندو رهيو. ڳڀل وقت تائين هُو سندس منهن، سندس
جهوڙ لڪل مڪ ۽ سندس گهنجیل چهن ڏانهن نهاريندو
رهيو، ۽ يادگيري آيس ته ڪٿن، هڪ دفع، پنهنجي ڦوھ
جوانيءَ ۾ سندس چهن جي پيمت تازي ڪپيل انجیر سان ڪٽي
هڻائين. ڳڀل وقت تائين سندس زردِي منهن ڏانهن، سندس
لڪل گهنجن ڏانهن سوچ سان نهارائين ۽ خود پنهنجو منهن
ان جهڙو ڏٺائين، اهڙو ئي زرد، پٺ مٿل، ۽ وري ساڳئي وقت
هن ڏٺو پنهنجو منهن ۽ هنجو منهن، جوان، لعل لبڻ سان،
اڪير ڀريل اکين سان ۽ مٿس ڪملا ۽ پنهنجي ورتمان ۽ سهيوگي
جيون جو پاڻ غالب پئجي ويو. هن ويل وڌيڪ چٽائيءَ سان
هر جيون جي آمرا ۽ پل پل جو آنتڻڻو اُٺو ڪيائين.

جڏهن هُو اُٿيو، واسديو سندس لاءِ ڪجهه چانور رڌي
تيار ڪيا هئا، پر سڌارت کاڌو ئي ڪين. واڙ منجهي، جتي

ٻڪري بيٺل هئي، اُتي ٻنهي پير مردن گاهه وڇايو ۽ واسديو سمهي پيو. پر سڌارڪ ٻاهر ويو ۽ ساري رات جهوپڙيءَ جي اڳيان ويٺو رهيو ۽ نديءَ کي ٻڌندو رهيو، گذريل سمي جي يادگيريءَ ۾ ٺهيل جا هئي ساڳئي وقت سندس جهوت جي سڀني سمن جي يادگيريءَ سان پريل ۽ وڪوڙيل. وقت به وقت هو ٻئي اُٿيو ۽ جهوپڙيءَ جي دروازي ڏانهن ٿي ويو ۽ ڪن ڏيئي ٿي ٻڌائين ته ڇوڪرو جاڳيو ته نه آهي. سويل صبح جو، سورج اُڀرڻ کان اڳ، واسديو واڙ مان ٻاهر نڪتو ۽ پنهنجي متر وٽ آيو.

”تو نند ٿي ڪانه ڪئي آهي،“ هن چيو.
 ”نه، واسديو، آءٌ هٿ ويٺو هوس ۽ نديءَ کي ٻڌي رهيو هوس. ان مونکي گهڻوئي ڪجهه ٻڌايو آهي، ان مونکي گهڻن ئي اُتم وڇارن سان، ايڪتا جي وڇارن سان پوي ڇڏيو آهي.“
 ”تو گهڻو ڪجهه سٺو آهي، سڌارڪ، تنهن هوندي به آءٌ ڏسان پيو ته شوڪ تنهنجي هردي اندر نه پيو آهي.“
 ”نه، منهنجا پريتم آءٌ شوڪ ڇوڪريان؟ آءٌ جو هوس ڏٺوان ۽ سڪي، سو ٿيو آهيان پاڻ وڌيڪ ڏٺوان ۽ وڌيڪ سڪي. مونکي منهنجو پتر ڏنو ويو آه.“

”آءٌ پڻ تنهنجي پتر جي آجيان ٿو ڪريان. پر هاڻ، سڌارڪ، هل ته هلي ڪم کي لڳون، گهڻوئي ڪجهه ڪرڻو پيو آه. ڪملا انهيءَ ساڳئي بستري تي گذاري ويئي جتي منهنجي زال جو مرن ٿيو هو. اسين ساڳئي دڙي تي ڪملا جو آگني سنسڪار ڪنداسين جتي اڳي منهنجي زال جو ٿيو هو.“
 جيستائين ڇوڪرو سمهيل هو تيستائين هنن چڪيا ٺاهي ورتي.

پتر

ڏهڪايل ۽ روئندي، چوڪر پنهنجي ماڻا جي اگني سنسڪار وقت حاضر رهيو. ڏهڪايل ۽ مايوس، هن سڌارتي کي کيس پت ڪري سڏيندو ٻڌو ۽ واسديو جي جهوپڙي ۽ ڀر رهڻ لاءِ سندس آڏو ڪنڊو ڏنو. ڏينهن جا ڏينهن سانده هُو زردِي جهري سان مڻن جي دڙي تي ويٺو هوندو هو. منهن ڪٽي ڦيرائيندو هو، دل جو دروازو ٻوڙي ڇڏيائين، پنهنجي پراڻي سان لڙندو، جڏ جو ٿيندو رهيو.

سڌارتي کيس گهڻو گهرندو هو ۽ کيس پنهنجي وات هلڻ ڏيندو هو ڇو جو کيس سندس شوڪ جو قدر هو. سڌارتي سمجهي ويو ته سندس پتر کيس ڪونه سڃاتو هو، ۽ هُو کيس پٽا سمان پيار ٿئي ڪري سگهيو. ڌيري ڌيري هن پڻ ڏٺو ۽ هُو محسوس ڪرڻ لڳو ته هي يارهين سالين جو نينگر ماءُ جو ڪاريل ٻالڪو هو ۽ شاهوڪاري جيوت جي نموني ۾ پليل هو، عمدن پوڄن ۽ نرم بستري تي هريل هو ۽ نوڪرن تي حڪم هلائڻ جي عادت هئس. سڌارتي سمجهيو ته ڪريل ۽ ڊڪي چوڪر هڪ ڌار ٿي ۽ غريباطي هنڌ هڪدم راضي ٿي ويهي ڪين سگهندو. مٿس ڪنهن به ڳالهه جو زور ڪين پريائين؛ هُو سندس لاءِ گهڻوئي ڪجهه ڪندو هو، ۽ سدائين سندس لاءِ سٺي ۾ سٺا پوڄن بچائي رکندو هو. آهستي، دوستاڻي ڌيرج سان هن کيس پاڻ ڏانهن ڇڪي وٺڻ جي آس رکي. جڏهن چوڪر وٽس اول آيو هو تڏهن هن پاڻ کي ڏٺو

۽ خوش ٿي سمجھيو، پر جڏهن وقت ويو گذرندو تڏهن چوڪر
وڌو ۽ ٿيسر ٿي رهيو ۽ جڏهن هن پاڻ کي هوڏي، هنيو ۽
نافرماندار ثابت ڪيو، جڏهن هن ڪم ڪرڻ کان نابري
واري، جڏهن هن پير مردن جي ڪابه عزت ڪانه رکي ۽
واسديو جي وطن مان ميون جي ڇن پٽ لڳائي ڏني، تڏهن
سڌارڪ محسوس ڪرڻ لڳو ته کيس پتر ملڻ ڪري ڪا شائتي
يا سڪ حاصل ڪونه ٿيو آهي، اٽلو دڪ ۽ هلاڪي. پر هو کيس
پيار ڪندو هو ۽ پنهنجي پيار جو دڪ ۽ ڪشت سهن ڪرڻ
وڌيڪ پسند ڪيائين بنسبت چوڪري بنا سڪ ۽ خوشي
ماڻڻ جي.

جنهن ڏينهن کان ننڍي سڌارڪ جهوڙي ۽ اندر پير پاتو،
تنهن ڏينهن کان ٻئي پير مرد ڪم ڪار ۾ پاڻي پائي هئا.
واسديو پتر جو سمورو ڪاروبار سنڀاليندو هو ۽ سڌارڪ،
پنهنجي پٽ سان گڏ هجڻ سبب، جهوڙي ۽ ٻين منجهه
ڪم ڪندو هو.

گهڻي ئي مهينا سڌارڪ صبر ۽ ڌورج سان اها آشا رکي
ويٺو ته سندس پتر ٿيسر ساڻس هري ويندو، سندس پيار
سڻيڪار ڪندو، ۽ شايد موت ۾ کيس پيار ڏيکاريندو. گهڻن ئي
مهنن تائين واسديو اها روئداد ڄاڻيندو رهيو، ترسيو ۽ مات
۾ رهيو. هڪڙي ڏينهن جڏهن ننڍو سڌارڪ پنهنجي پٽ
کي پنهنجي ڪروڙ سان ۽ پنهنجي ٽڪي سپاء سان ستائي
رهيو هو ۽ ڇانورن جا ٻئي پيالا پيئي ڇڏيا هئا، تڏهن، شام
جي وقت، پنهنجي مٿي پاسيرو وٺي ساڻس ڳالهائڻ ٿيو.

”مون کي ڪميا ڪج،“ هن چيو، ”آءٌ ٽوسان پنهنجي مٿي
جي حيثيت ۾ ڳالهائي رهيو آهيان. آءٌ ڏسان ٿو ته ٽون ڪيترو
نه پریشان ۽ ڊڪي آهين. تنهنجو پتر، منهنجا پتر، توکي
تنگ ڪري رهيو آهي ۽ مون کي پٺا. هي ننڍڙو پکي ڪنهن

نياريءَ جيوت، نياري آکيري ٿي هريل آهي. هي دولت
۽ شهر کان ٿو وانگر نه ڪو ڌڪار جي پاڙ يا ورچي نه
ڪونه ڀڳو آهي ۽ اهي پڌارٽ کيس لاچارِيءَ کان، سندس
اڃا جي ورت چڏڻا پيا. مون نڌيءَ کان پڇيو آهي، منهنجا
دوست، مون گهڻي دفعا کانئس پڇيو آهي، ۽ نڌيءَ کليو
پئي آهي، مونتي پئي کليو آئس ۽ ٺولي پئي کليو آئس؛ اسانجي
مورڪتا ٿي کلي کلي ڪيري ٿي پيئي آهي. پاڻي پاڻيءَ سان
ملندو، جواني جوانيءَ سان. تنهنجو پٽ هن هنڌ خوش رهي
نه سگهندو. تون پل نڌيءَ کان پڇ ۽ جيڪي چويئي سو ٻڌو.
چنتا منجه ٻڌل، سڌارٽ، هنجي سباجهڙي چهرِي ڏانهن
نهاريو، جنهن منجه گهڻي شپ سيل گهنج پيل هئا.

”آءٌ هن کان جدا ڪئن ٿي سگهندس؟“ هن ڪولتا
سان چيو، ”ڪجهه مهلت اڃا ڏينم، منهنجا پيارا متر. آءٌ
هن لاءِ لڙي رهيو آهيان، آءٌ سندس دل وٽ پهچڻ جي
ڪوشش ڪري رهيو آهيان. آءٌ کيس پريم ۽ ڏورج سان باز
آڻيندس. نڌي پڻ ڪنهن وقت ساڻس ڳالهائونيندي. هن
کي پڻ نڌيءَ جو سڏ ٿيل آهي.“

واسديو جي مشڪ وڌيڪ حباڻي ٿي. ”هاڻو، بيمڪ،“
هن چيو، ”هن کي پڻ سڏ ٿيل آهي ۽ هو پڻ آمر جيوت جو
جزو آهي. پر توکي ۽ مونکي اها ڄاڻ آهي ته هنکي ڇا جي
لاءِ سڏ ٿيل آهي، ڪهڙي مارڻ لاءِ، ڪهڙين ڪارين لاءِ،
ڪهڙن دڪن لاءِ؟ هنجا دڪ ڪو ٽچ ڪونه ٿيندا. هو هنيلا
۽ پٿر دل آهي. هنکي شايد گهڻو ڪجهه سهڻو پوندو، گهڻي
غلطيون ڪندو، گهڻائي آڻرت ڪندو، گهڻائي پاپ ڪندو.
مونکي ٻڌاءِ، منهنجا دوست، تون پنهنجي پٽ کي سبڪاري
رهيو آهين ڇا؟ تنهنجي مڃتا ۾ آهي ڇا؟ تون کيس ماري
يا سزا ڏيندو آهين ڇا؟“

”نه، واسديو، آءُ ڪجهه به ڪونه ڪندو آهيان.“

”مون کي سڏ آهي. تون پنهنجي پٽ سان ڪابه سختي ڪانه ٿو ڪرين، تون هن کي ڪابه سزا ڪونه ٿو ڏين. تون هن تي ڪوبه حڪم ڪونه ٿو هلائين — ڇاڪاڻ ته توکي سڏ آهي ته ٽرمي سختيءَ کان وڌيڪ پر بل آهي، پاڻي پهاڙ کان وڌيڪ پر بل آهي، پر ٻي زبردستيءَ کان وڌيڪ پر بل آهي. بلڪل نيڪ، توکي انهيءَ لاءِ ڏنيو آهي. پر اها پنهنجي پل ته نه آهي جو تون ساڻس ڪابه سختي ڪانه ٿو ڪرين، کيس ڪابه سزا ڪانه ٿو ڏين؟ تون کيس پنهنجي پر ٻي سان ڏنڊ ٻڌ ٻڌ ڪونه ٿو جڳڙين؟ تون کيس پنهنجي پل مانسيءَ ۽ ڏيرج سان روڙ ٻروڙ شرمسار نه ڪونه ٿو ڪرين ۽ هن لاءِ اڃا به وڌيڪ ڪنڌائي ته ٿي وڃي ٿو؟ تون هن هوڏيءَ، هنيپيءَ ۽ ڪريل چوڪر کي جهوپڙيءَ اندر ٻن ٻوڙهن، ڪيلن ڪاٺين ڏن سان گڏ رهڻ لاءِ لاچار نه ڪونه ٿو ڪرين، جن لاءِ چانور به آهن هڪ سواڊي پوڄن، جن جا خيال هنجي خيالن سان ڪڏهن به نهگي ڪونه سگهندا، جن جون دليون آهن پراڻيون، ۽ شانت-ميه ۽ هنجي دل کان ڪن ٿيون نياري ڊڪ ڊڪ؟ اهي سڀ ڳالهون هن کي مجبور نه ڪونه ٿيون ڪن، سيڪت نه ڪونه ٿيون ڏين؟“

سڌارڪ ويا ڪلٽا منجهان زمين ڏانهن ٺهاري لڳو. ”تون ڇا ٿو سمجهين ته مون کي ڪرڻ گهرجي؟“ سڌارڪ سر لٽا سان پڇيو.

واسديو چيو، ”شهر ڏانهن وٺي وڃينس، سندس ماما جي گهر ڏانهن وٺي وڃينس. اڃا تائين به اُتي ٽوڪر چاڪر هوندا، انهن وٽ وٺي وڃينس. پر جيڪڏهن هاڻي نه هجن، ته ڪنهن آچاري وٽ وٺي وڃينس، ته وڌيڪ جي خيال کان پر انهيءَ درستيءَ کان ته اُتي هو ٻين چوڪرن ۽ چوڪرين سان رلي

ملي سگهي ۽ انهيءَ دنيا ۾ رهي جنهن جو هو جزو آهي. توکي
ڪڏهن اهڙو ويچار نه آيو آهي ڇا؟

”تون منهنجي دل اندر پيهي سگهين ٿو،“ سڌارٽ غمگين
ٿي چيو. ”مونکي اڪثر اهو ويچار پئي آيو آهي. پر هي
جو اهڙو سنگدل آهي سو دنيا منجهه هلي ڪٿن سگهندو؟
هو پاڻکي ٻين کان اوچ ڪونه سمجهندو، هو پنهنجو پاڻ
عيش عشرت ۽ طاقت جي گهمند ۾ ڪين گنوائيندو، هو پنهنجي
پتا جون غلطيون ڪين دهرائيندو، هو سموري ئي سنسار
اندر غرق ڪونه ٿي ويندو؟“

پاڻڻي وري مشڪيو. هن سڌارٽ جي ٻانهن کي ڪولتا
سان سپر ش ڪيو ۽ چيو: ”انهيءَ بابت نديءَ کان پڇ،
منهنجا مٿر! ڪن ڏيئي ٻڌ، ۽ ويهي ڪل انهيءَ باري ۾!
سچ پچ تنهنجو خيال اهو آهي ڇا ته توجيڪي غلطيون ڪيون
سي صرف انهيءَ لاءِ ته تنهنجي پٽ جو انهن کان بچاءُ ٿئي؟
ٿڌهن ٿون سنسار کان انهيءَ رڪيا ڪري سگهندين؟ ڪٿن؟
سڪيا دواران، ڀرڻا دواران، ڀرڻو دواران؟ منهنجا پيارا
دوست، ڇا، تو اها اڀريشڪ ڪهاڻي وساري ڇڏي آهي
جا تومونکي هڪ دفع هتي سڌارٽ، برهمڻ جي پٽر بابت
ٻڌائي هئي؟ ڪنهن سڌارٽ سنڀاسيءَ کي سنسار کان، پاپ،
ترشنا ۽ مورڪتا کان بچايو؟ سندس پتا جو ڀڳتي پاڻ، سندس
آچاريه جو ڀرڻو، سندس وڊيا، سندس پنهنجي تلاش، اهي
سڀ سندس رڪيا ڪري سگهيا؟ ڪهڙو پتا، ڪهڙو آچاريه،
ڪيس پنهنجي نموني جيوت رهڻ کان، ٻريءَ جيوت سان پاڻکي ملين
گهرڻ کان، پاپ جو بوجھو سر تي کڻڻ کان، زهري پيالو ڳيت
گهرڻ کان، پنهنجو رستو پاڻ وڃي ڳولھڻ کان روڪي سگهيو؟
تون سمجهين ٿو، منهنجا ڀرو مٿر، ته ڪير به انهيءَ پيچري
کان بچي سگهي ٿو؟ شايد تنهنجو پٽ بچي سگهي، ڇاڪاڻ

ته تون کيس انهيءَ دڪ، پيڙا ۽ پراشچت کان بچيل ڏسڻ چاهين
 ٿو پر جيڪڏهن تون هن لاءِ ڪري ڏهه گهمرا مري ساهه
 ڇڏيندين، ته به تون هنجي پراڻي پٿر مٿي نه ڦيرو آڻي نه سگهندين.“
 واسديو ڪڏهن به اڳي ايترو نه ڳالهايو هو. سڌارو سندس
 دوستاڻي نموني پر سندس شڪر ادا ٿي ڪئي، پر پشانيءَ ۽
 وياڪلتا منجهه جهوپڙيءَ ڏانهن وريو، پر کيس نند کان آئي.
 واسديو کيس ڪا به اهڙي ڳالهه ڪانه چئي هئي جا کيس
 اڳيئي ويچار ۾ نه هئي يا جنهن جي کيس اڳيئي ڄاڻ نه هئي.
 پر انهيءَ ڄاڻ کان وڌيڪ هو سندس چوڪري لاءِ پيار،
 موه، ڪائناتس وڇوڙ جو ڀڄ. ڪنهن کي به ڪڏهن به، هن
 اهڙي پورن نموني پنهنجي دل سڙهي ڇڏي هئي، ڪنهن
 کي به ڪڏهن به هن ايترو پيار ڪيو هو، اهڙو آندو آئي، اهڙي
 پيڙا سهندي، اهڙو نراس رهندي ۽ ندين هوندي به اهڙي
 آند سان پور؟

سڌارو پنهنجي دوست جي صلاح تي هلا لاءِ اُسرو
 هو، هو پنهنجي پٽ کان وڇوڙي لٽي سگهيو، هن چوڪري
 کي مٿس ڪم هلائڻ لاءِ ۽ سندس نافرمان ڪرڻ لاءِ چوڻ
 ڇڏي ڏنو. هو چپ چاپ رهيو ۽ ترسيو، هو مٿي ۽ ڏيرج
 جي گونگي ٻڌ روزانو جوئيندو رهيو. واسديو پڻ چپ
 رهيو ۽ ترسي ويٺو، مٿي جي پاڻ ۾ ويچار وان ۽ ڪميا روپ.
 هو ٻئي نعل ۽ ڏيرج ۾ پيو هئا.

هڪ ڀيري جڏهن چوڪري جي چهر ي کيس ڪملا جي
 يادگيري ڏياري، تڏهن اڃانڪ هن اهو ڪجهه ياد ڪيو جو
 ڪملا کيس گهڻو وقت اڳ چيو هو. ”تو ۾ پريم ڪرڻ جي
 شڪتي ڪانه آهي.“ هن کيس چيو هو ۽ هو ساڻس شامل راءِ
 هو. هن پنهنجي پٽ تاري سان ڪئي هئي ۽ ٻين ماڻهن
 جي ڪرندڙ پن سان، ۽ انهيءَ هوندي به هن سندس اکرن

۾ ڪجهه مهڻو محسوس ڪيو. اها حقيقت هئي ته هن ڪڏهن به پاڻ کي ڪنهن به جيو ۾ ايتري قدر وڃائي نه ڇڏيو هوندو هو پاڻ وساري ڇڏي؟ هن کان ڪڏهن به باقي شخص کي پريم ڪرڻ واريون غلطيون ڪونه ٿيون هيون. هو ڪڏهن به لائين ڪري نه سگهيو هو، ۽ کيس ڏسڻ ۾ آيو هو ته اهو ئي هو سڌو، وڏي ۾ وڏو فرق سندس ۽ رواجي انسانن جي وچ ۾. پر هاڻ، جنهن وقت کان سندس پٽر آئي آيل هو، تنهن وقت کان وٺي هو به رواجي انسانن منجهان پورن ريت هڪ جيان هو. دڪ جي خيال کان، محبت جي لحاظ کان. هو پريم ۾ مڱهن هو. پريم ڪارڻ پاڳل هو. هاڻي گهٽ ۾ گهٽ هڪ دفع زندگيءَ منجهه، جيتوڻيڪ دير ٿيو، هن زبردست ۾ زبردست ۽ عجيب ۾ عجيب جذبي جو آزمودو ٻڌو. انهيءَ ڪري کيس تمام گهڻي قدر سهڻو پيو پر انهيءَ هوندي به هن پاڻ کي اوج ٿيل ۽ ڪنهن نموني وڌيڪ نئون ٿيل ۽ وڌيڪ پُر پور ٿيل ٿي سمجهو.

هن سچ پچ ٿي ڀانيو ته پنهنجي پٽ لاءِ پيار، هي آندو پيار بلڪل انساني جذبو آهي، انهيءَ کي چئبو آهي سنسار — اونهي پاڻيءَ جو ڪوڙ ڪندڙ چشمو. ساڳئي وقت هن لائين به اُٺو ڪيو ته اهو ڪو نڪو يا بيڪار نه هو، پر ضروري هو، ۽ سندس سپاءُ يا پرڪرني منجهان ٿي پيدا ٿيل هو. هي جذبو، هيءَ پٽ، هي مورڪتا يون پٽ ڏسڻيون ئي هيون. انهيءَ وچ ۾ سندس پٽر کيس پنهنجين مورڪتاين ڪرڻ، پنهنجو پاڻ گهڻو، سندس بد مزاجيءَ ڪري شرمسار ٿيڻ جو موقع ڏيندو رهيو. هن پتا منجهه ڪجهه اهڙو ڪونه ڏنو جو هنکي ڏانهن ڇڪي، ۽ نڪي ڪجهه اهڙو جنهن کان هو ڊڄي. سندس پتا هڪ نيڪ انسان هو، هڪ حلیم رحمدل انسان، شايد هڪ ڀڳت، هڪ سادو جن انسان — پر اهي گڻ اهڙا

نه هئا جن دواران هو چوڪر پنهنجو ڪري ٿي سگهيو. هو هن پتا منجهان، جنهن کيس هن نياڳي جهوڙي ۽ ۾ رکيو هو، ڪڪ ۽ خفي ٿي پيو ۽ جڏهن هو سندس بد فضيلتي جو جواب مرڪ سان ڏيندو هو، هر ڪنهن اڳيان جو مترن ڀاڙ سان، هر ڪنهن کيڏائيءَ جو رحمدليءَ سان، ٽڏهن هو لائين سمجهندو هو ته اها آهي هن بڊي لومڙ جي نفرت لائق چالاڪي ۽ حرفت. جيڪڏهن سندس پتا کيس ڌمالي ۽ دٻاڙي ها ۽ ساڻس ٻرو ورتاءُ ڪري ها ته چوڪر هوند آهو وڌيڪ پسند ڪري ها.

هڪڙو ڏينهن اهڙو آيو جو ننڍي سڌار ڪي جيڪي دل ۾ هو سو چڱي ڏٺائين ۽ کليو ڪلايو پيءُ جي ورڌ ٿي بيٺو. پطس کيس ڪجهه ڪانيون ميڙي اچڻ لاء چيو هو. پر چوڪري پونگيءَ جي بمبي کان پير ٻاهر ٿي ڪونه ڪڍيو، اُتي ئي بيٺو رهيو، بي پرواه ۽ ڏمريل، زمين تي دڙها هڻڻ لڳو، نونشا اولارڻ لڳو ۽ پنهنجي پتا جي منهن سامهون زور سان پنهنجي ڌڪار ۽ نفرت ظاهر ڪرڻ لڳو.

”تون نه ٿو وڃين پنهنجون ڪانيون ميڙي اچين،“ واپ ۾ گجي آئي هن رڙ ڪري چيو، ”آءٌ ڪونه پنهنجو نوڪر ڪونه آهيان. مون کي سڌ آهي ته تون مون کي مارين ڪين ٿو، توکي اهڙي مجال ٿي ڪانه ٿيندي! پر آءٌ ڄاڻان ٿو ته تون مون کي پنهنجي ايشور پڳتيءَ ۽ چڙواڳيءَ سان پيو سزا ڏين ۽ شرمسار ڪرين. تون چاهين ٿو ته آءٌ به ٿو جهڙو ٿي ٿيان، اهڙو ڌرمشت، اهڙو نرم دل، اهڙو گيانوان ٿيان، پر صرف توکي خار ڏيارڻ لاءِ آءٌ نه اٿل جيڪر چور، خوني ٿيان ۽ نرڪ وڃڻ پسند ڪريان، انهيءَ کان جو ٿو جهڙو ٿيان. مون کي ٿو لاء ڌڪار آهي. تون منهنجو پتا ڪونه آهين توڙي ڪري ٻارهن دفعا تون منهنجي مالا جو پريمي ٿيو هجي!“

ڪروڙ ۽ دڪ سان پرڃي، هن پنهنجي پتا تي ايڏنگن ۽ ڪاوڙ ڀريلن وچنن جو خوب ڏوڙيو وسايو. تنهن کان پوءِ چوڪر ڀڄي ويو ۽ سڄها جو چر ڪو واپس آيو.

بقي ڏينهن صبح جو هو رفوچگر ٿي ويو. هڪ ننڍي به رنگي بيد واري ٽوڪري جنهن ۾ پاڻي ٺامي ۽ چانديءَ جا سڪا رکندو هو، جي کين اجوري طور ملندا هئا، سا پڻ گم هئي. بيڙي به پنهنجي جاءِ تي ڪانه هئي. سڌارڻ کي اها نديءَ جي هن ڀر ٻيٺل نظر آئي. چوڪر ڀڄي ويو هو. ”مونکي هن جي ڪي وڃڻ گهرجي،“ سڌارڻ چيو، جو چوڪر جي اڳين ڏهاڙي وارن ڪنور وچن سبب گهڻو پاڪل هو. ”چوڪر اڪيلو بن مان ڪٿن وڃي سگهندو؟ هن کي ڪونه ڪوهاجو رسندو. اسان کي ندي پار ڪرڻ لاءِ، واسديو، ٿر هو ٻڌڻ گهرجي.“

”اسان کي ٿر هو ٻڌڻو ئي پوندو،“ واسديو چيو، ”بيڙيءَ کي هن ڀر آڻڻ لاءِ، جا چوڪرو ڪاهي هليو ويو. پر هو پل هليو وڃي، منهنجا دوست، هو ڪوهاڻي ٻار ڪونه آهي، هو هاڻ پنهنجي سنڀال پاڻ ڪري سگهي ٿو. هو شهر جو رستو ڳولي رهيو آهي ۽ هو انهي ۾ صحيح آهي. اها ڳالهه تون وسار نه. هو اهو ڪم ڪري رهيو آهي جنهن جي ڪرڻ ۾ توکان غفلت ٿي آهي. هو پنهنجي سنڀال پاڻ ڪري رهيو آهي، هو پنهنجي پاڻواري وات وٺي رهيو آهي. اي سڌارڻ، آءٌ ڏسي سگهان ٿو ته تون دڪي آهين، تون اها پيڙا سهي رهيو آهين جنهن تي کلڻ کپي ۽ جنهن تي تون پاڻ جلد ڪلين.“

سڌارڻ جواب ڪونه ڏنو. هو اڳيئي هٿن ۾ ڪهاڙي جهليو بيٺو هو ۽ بمبو لڪڙن مان ٿرهي ٺاهڻ کي لڳي ويو هو ۽ واسديو کيس واجهه سان لڪڙن کي گڏي ٻڌڻ ۾ مدد ڪئي.

ٻوٽ نه هو ٻار هاڪاري هليا ۽ اول نه گهڻو پري گهلاجي ويا،
 پر ٻوٽ ٿرهي کي اوڀارو هلائي هن پر پهتا.
 ”تو پاڻ سان ڪهاڙي ڇو آندي آهي؟ سڌارٽ پڇيو.“
 واسديو چيو: ”ممڪن آهي ته اسان جي بيڙيءَ جو ونجهه
 گرم ٿي ويو هجي.“

پر سڌارٽ کي سڌ هئي ته سندس متر کي ڪهڙي ڳالهه
 خيال ۾ هئي — شايد اها نه چوڪري ويڙ پاڙڻ جي خيال کان
 يا پنهنجو پڇيو روڪڻ جي خيال کان ونجهه اچي ڇڏيو هجي
 يا پڇي ڇڏيو هجي. سڄي ٻيڙيءَ ۾ ونجهه هڻائي ڪونه.
 واسديو بيڙيءَ جي ٿري ڏي اشارو ڪيو ۽ پنهنجي دوست ڏانهن
 نھاري مشڪيو ڄڻ ته ائين چوڻ لاءِ: تون ڏسین نه ٿو ته
 تهنجو پٽ ڇا ٿو چوڻ چاهي؟ تون ڏسین نه ٿو ته هو ٿو
 چاهي ته سندس پڇيو ڪيو وڃي؟ پر هن اهو سڀ وافت مان
 ڪونه ڪڍيو ۽ ونجهه ٺاهڻ کي لڳي ويو. سڌارٽ چوڪري
 کي ڳولي لهڻ لاءِ ڪائنس موڪلائي هليو. واسديو کيس روڪ
 ڪانه ڪئي.

سڌارٽ کي ٻن ۾ چوڪريون ڏيندي ڳول وقت ٿي ويو
 هو. نيٺ کيس خيال آيو ته سندس ڳولا اڃائي هئي. يا نه،
 هن سوچيو، چوڪري کي ٻن مان نڪتي ۽ شهر ۾ پهتي گهڻو
 ئي وقت ٿي ويو هوندو، يا ته جيڪڏهن هورستي ۾ هوندو
 ته پڇي ڪندڙ کان ضرور چئي ويندو. ۽ جڏهن اڃا وڌيڪ
 سوچ ڪرڻ لڳو، تڏهن هن معلوم ڪيو ته هو پٽ جي ڪري
 پریشان ڪونه هو، اندر ۾ کيس سجهيو پئي ته ٻن ۾ نه کيس
 ڪو چيهو رسيو هوندو ۽ نه کيس ڪو خوف خطر وڻي هوندو.
 انهيءَ هوندي به هو هلندو هليو، هاڻ نه سندس ڪيا ڪرڻ
 واسطي، پر انهيءَ منشا سان ته من سندس ملاقات ٿي وڃي
 ۽ ائين هو شهر جي ٻاهران اچي پهتو.

جڏهن هو شهر جي نزديڪ ڪشادي رستي تي پهتو،
 تڏهن انهيءَ سندس راحه بخش باغيچي جي لنگهه وٽ اچي
 بيٺي رهيو جو ڪملا جي ملڪيت هو، جتي کيس ڪجهه وقت
 ٿيو ته پهريون ئي دفعو ڏوليءَ ۾ لنگهندو ڏٺو هئائين. گذريل
 سمون سندس اکين آڏو اچي ڪڙو ٿيو. وري به هن پاڻ کي
 اتي بيٺل ڄاتو، نوجوان، سونهاريءَ سان، ٺنڀي سنڀاليءَ جي
 روپ ۾، وار سندس دڙ سان ڀريل. سڌارڻ اتي ڳچل وقت
 ٻين رهيو ۽ کليل دروازي مان باغيچي اندر نهارڻ لڳو.
 هن بڪشن کي سوينيڪ وٽن هيٺان پٿار ڪندو ڏٺو.

هو ڳچ وقت اتي بيٺو هيو، ويچارڻ ۾، درسيه ڏسڻ ۾،
 پنهنجي جيوت جي ڪهاڻي تي نظر ڦيرائڻ ۾ لڳل هو. بڪشن ڏي
 نهاريندو اتي ڳچ وقت بيٺو رهيو، سندن بدران کيس نوجوان
 سڌارڻ ۽ ڪملا ڊگهن وٽن جي ڇاپا هيٺ گهمندا نظر آيا.
 هن چڱيءَ طرح ڪملا کي پنهنجي سنگ ۾ کيس پهرين مٺي
 ڏيندو ڏٺو. هن ڏٺو ته ڪٿن تڏهن هن ايمان ۽ ڌڪار سان
 پنهنجي سنڀالڻي جي سمي کي ڏٺو هو ۽ ڪٿن هن هٿ ۽
 چوچ منجهان پنهنجي سنڀالڻي جيوت جي شروعات ڪئي
 هئي. سندس اکين اڳيان ڪامسوامي، نوڪر ڇاڪر، محفلون،
 ڀاري راند ڪندڙ جاري، ڦرڻ لڳا. ڪملا جو ڳاڙهو پڪي
 پڇري اندر اکين اڳيان ٿري آيس ۽ هو وري پنهنجي جيون
 دهرائي رهيو هو ۽ سنڀالڻي پٿر ڪٽي رهيو هو، وري
 پيرس ٿيو، وري ٽڪل، وري ڌڪار ۽ مرن جي ٽمنا
 جاڳيس، وري پوٽر اوم جو شبد سڻائين.

باغيچي جي در وٽ گهڻي وقت بيٺل کانپوءِ سڌارڻ
 اٿيو ڪيو ته جا منشا کيس هن هنڌ ڇڪي آئي هئي سا
 مورڪتا جي هئي، هو پنهنجي پٽ کي ڪنهن به ڀرڪار جي
 سهائتا نه ٿي ڪري سگهيو، سندس ڪم نه هو پاڻ کي

زوري ۽ مٿس مڙهڻ. انهيءَ هوندي به هن پڇي ويل چوڪري لاءِ اُتي پريم محسوس ڪيو، جڏهن ڪو وقت محسوس ڪجي ۽ ساڳئي وقت ايترو به پانيائين نه اهو وقت وڌائڻ ڪونه ڪندو پر چٽو ئي هو.

اهو وقت انهيءَ گهڙيءَ ڪونه چٽو ۽ هو اداس رهيو. جنهن مراد ۽ منزل کيس هت پنهنجي پٽ جي تلاش ۾ آندو هو، انجي جاءِ تي کيس صرف خال ئي خال نظر آيو. وياڪل ٿي، هو ويهي رهيو. هن پنهنجي دل اندر ڪجهه موندو معلوم ڪيو، هن ڪوبه وڌيڪ آندو، ڪوبه وڌيڪ اُدش ڪونه ڏنو. هو دلگير ٿي ويهي رهيو ۽ ترسيو. اها ڳالهه هو نديءَ کان سڪيو هو؛ ترسڻ، ڌرج ڌارڻ، ڌيان سان ٻڌڻ. هو ڌڙ واري رستي تي ويهي رهيو ۽ ٻڌڻ لڳو، دل کي ڌيان سان ٻڌڻ لڳو جا بيزاريءَ ۽ وياڪلتا سان ڊڪ ڊڪ ڪري رهي هئي ۽ هڪ آواز لاءِ ترسيو. هو اُتي ڪروندڙو ٿي ويهي رهيو ۽ گهڻي مدد تائين ڌيان سان ڪن ڏيندو رهيو، ڪي به وڌيڪ درشيه هن ڪونه ڏنا، خال منجهه ڍرڪي ويو، ۽ بنا ڪنهن راءِ ڏسڻ جي هن پاڻکي ڍرڪڻ ڏنو. ۽ هن جڏهن وقت پوسر ٿيو محسوس ڪيو، تڏهن اوم اڪثر ڇهن ۾ چورائين، پاڻکي اوم شبد سان پري ڇڏيائين. باغ ۾ جي بکشو هئا، تن کيس ڏٺو ۽ جڏهن نه هو گهڻي مدد تائين ڪروندڙو ٿيو ويٺو هو ۽ سندس سفيد وارن تي مٽي چڙهي ويئي هئي، بکشن مان هڪڙو وٽس آيو، ۽ به ڪيلا سندس اڳيان رکي ويو. پير مرد کيس ڏٺو به ڪونه.

هڪ هفت سندس ڪلهي تي سپرڻ ٿيو جنهن کيس بي سرتيءَ مان سجاڳ ڪيو. هن اهو ڪومل، لڄاڻمان سپرڻ سهي ڪيو ۽ پاڻ سنڀاليائين. هو اُتيو ۽ واسڊيو کي ڪيڪارائين جو سندس پٺيان آيل هو. جڏهن هن واسڊيو جو سباجهو منهن

هڪ هٿ سندن ڪاٺي تي سڙش ٿيو جنهن کيس ٽي سڙئيءَ مان سڃاڻ ڪيو. [صفء ۱۲۷]

ڏٺو، سندس مشڪو سبب ٿيل گھنڊن ڏانهن ٺهاريو، سندس روشن نيترون منجهه ليو پاتو، تڏهن هن ڀڻ مشڪي ڏٺو. هن هاڻ به ڪيلا پاسي ۾ رکيل ڏٺا. اهي ڪنڀائين، هڪڙو پاڻي ۽ ڪي ڏٺائين ۽ ٻيو پاڻ کڏائين. تنهن کان پوءِ هو ڇپ ڇپ واسديو سان گڏجي وري هن مان لنگهي پٽ تي واپس آيو. جيڪي به ٿي گذريو هو تنهن بابت ڪنهن ڪچيو ڪين، نڪي ڪنهن به چوڪري جو نالو ئي ڪنئون، نڪي سندس پاڇ بدمب، نڪي قمت بابت ٿي ڪنهن ڳالهه چوري. سڌارٽ جهوپڙي ۾ وڃي بستري تي سمهيو ۽ جڏهن واسديو ڪجهه وقت رڪي ناريل جو پاڻي پيارڻ لاءِ وٽس ڪٿي ويو، تڏهن ڏٺائين ته کيس ننڊ ڪٽي ويٺي هئي.

۱۰م

ڳچ وقت لائين ڦٽ پوسرائيندو رهيو. سڌارو ڳهڻ ئي مسافرن کي ٺڌي ۽ جي هن ڀر پهچائيندو رهيو، جن کي پٽ يا ڌيءُ ساڻ هوندي هئي ۽ ڪنهن کي نه لائين ڏسندو هو نه اندر منجهه اڀرڪا جاڳندي هئس ۽ اهوئي خيال ايندو هوس ته هيترن ماڻهن کي هيءُ تمام وڏي خوشي آهي — مون کي ڇو نه؟ خود دشتن، چورن ۽ قورن کي به ٻار آهن، سڀ کين پيار ڪن ٿا ۽ سڀ انهن جو پيار ماڻهن ٿا، صرف آءُ نه. اهڙي ٻاراڻي ۽ واهياڪ نموني هُو هار ٻار سان وادو واد ڪرڻ لڳو، ايتريءَ حد تاءُ هُو رواجي ماڻهن جهڙو ٿي ويو هو.

هار هُو ماڻهن کي اڳي کان نياريءَ درستيءَ سان ڏسڻ لڳو. نه تمام هوشيار، نه تمام مغرور ٿي لڳا، ۽ انهيءَ ڪري ئي هُو هيڪاري وڌيڪ حباڻا، جاڳڻ لاءِ وڌيڪ آڻا ۽ همدرديءَ سان وڌيڪ ڀريل ٿي ڏنا.

هار جڏهن هُو هميشه جهڙن مسافرن کي، واپارين، سپاهين ۽ استرلين کي ڀار وٺي ويندو هو تڏهن کيس هُو ڌاريا ڪونه لڳندا هئا جڏهن ڪنهن وقت لڳندا هئس. هُو سندن خيال ۽ رايو ڪونه سمجهندو هو ۽ نه انهن ۾ شامل ٿيندو هو، پر هُو سندن جيوت جي جذبن ۽ تمنائن ۾ ضرور شريڪ هو. جيتوڻيڪ هُو پاڻ کي ضابطي رکڻ جي اوچيءَ ڪڙيءَ تي پهتل هو ۽ پنهنجو آخرين وقت چڱيءَ طرح سهن ڪري رهيو هو، ته به هار کيس احساس ٿيو ته اهي رواجي ماڻهو سندس ڀائر ئي

هئا. سندن ايمان، ترشنائون ۽ هاڪڙايون هاڻ کيس بي واجبي يا بيهوديون ڪونه ٿي لڳيون؛ هُو سمجھ ۾ اچڻ جهڙا، پيار ڪرڻ جهڙا ۽ خود عزت جي لائق هئا. ڪنهن مانا کي پنهنجي ٻار لاءِ اُٺو پيار هو، ڪنهن موه سان ڀريل پٽ کي پنهنجي هاڪڙي ٿي سڪيلڌي پٽ لاءِ اُٺو مورڪ ناز هو، ڪنهن هٽيليءَ ٺاريءَ کي زر زبور ۽ پنهنجي واکاڻ لاءِ اُٺي چاهيا هئي؛ اهي سڀ ٽچ، معمولي بي عقل، پر بلڪل زوردار، اهم ۽ جوشيلآ امنگ ۽ ترشنائون هاڻ سڌارٽ جي نظر ۾ واهيائون نه هئا. انهن ڪري ٿي هن ڏٺو ته ماڻهو زندهه رهي وڏا ڪاريه ڪن ٿا، وڏا سفر ڪن ٿا، لڙايون جوئين ٿا، گهڻا دڪ پوئجن ٿا، گهڻا ڪشت سهن ٿا، ۽ انهيءَ لاءِ هُو کين پريم جي نظر سان ڏسڻ لڳو. هن سندن سڀني ڪامنائن ۽ گهرجن ۾ جان، جيون شڪتي، آبناسي وستو ۽ برهم ڏٺو. اهي ماڻهو پنهنجي اُٺيءَ وفائيءَ ۾، پنهنجي اُٺيءَ طاقت ۽ همٿ ۾، پريم ۽ ساراه جا لائق هئا. سواءِ هڪ ننڍڙيءَ ڳالهه جي، هڪ ٽچ رواجيءَ ڳالهه جي، منجهن ٻيءَ ڪنهن به ڳالهه جي ڪمي ڪانه هئي، جا گيانيءَ ۽ ويچاروان ۾ موجود هئي، ۽ اها هئي ساري چڱيت اندر سڀني جيون جي ميلاپ جي، سڀني پراڻين جي ايڪي جي ڄاڻ. ۽ رکي رکي سڌارٽ جي اندر ۾ شڪا اُٺندي هئي ته الائجي هيءَ ڄاڻ هيءَ ويچار اهڙو لاڀڏاڻڪ هو يا نه، ڪين اها به ويچاروان جي، گيانين جي شايد باراڻي آپ-وڏائي هئي، جي پاڻ به شايد هئا ڇڙا ويچار ڪندڙ ٻالڪ. سنسار جا ماڻهو هر ڪنهن ٻيءَ حالت ۾ ويچاروان جهڙائي هئا ۽ اڪثر ڪائنات وڌيڪ اُٺ، جهڙيءَ طرح وقتي جانور به ضروري حالتن هيٺ انسان کان وڌيڪ اُٺ، بهتر ڏسڻ ۾ ايندا آهن، پنهنجين زبردست ۽ اُٺ ٿر ڪاررواين ۾.

سڌارٽ جي اندر ڌيري ڌيري اها ڄاڻ آئي ۽ بخشي

ٿي ٿر گيان سچ پڇ ڇا ڪي ٿو چڱي ۽ آخر سندس لينيءَ
 کوچ جو اديش ڇا هو. اها هئي صرف جيو آتما جي تياري،
 شڪتي، ڳجهي ڪلا جنهن دواران جيوت جي دم دم
 ۾ اڪي، هيڪڙائيءَ جا ويچار ويچارِي سگهجن. اهو خيال
 ڌيري ڌيري منجهس پڇي راس ٿيو ۽ اُنجو پرتو وهن واسديو
 جي ٻڌي منهن ۾ ڏٺو: ساڙ، جڳت جي اُنادي پور ٿي ۽
 هيڪڙائيءَ جي ڄاڻ.

پر ڦٽ اُجا پوسرائيندو رهيو. سڌارڻ پهنجي پٽ جي
 باري ۾ ڏاڍيءَ سڪ ۽ دک منجهان پور پڇائيندو رهيو،
 سندس لاءِ ٻريم ۽ ڪولتا جو پاڻ اندر منجهه سانڍيندو رهيو،
 پيڙا سهندو رهيو، پيار جون مورڪتاون سهن ڪندو رهيو.
 شعلو پاڻمرادو اُجهامي ڪونه ويو هو.

هڪڙي ڏينهن جڏهن ڦٽ زبردست نموني پوسرائي
 رهيو هو تڏهن سڌارڻ، سڪ جو ستايل، ٻيڙي ڪاهي هن
 پار هليو ۽ ٻيڙيءَ مان لهي پٿر جي تلاش ۾ شهر ڏانهن رخ
 رکيائين. ٽڍي ڪولتا ۽ ڌيوڄ سان وهي رهي هئي، خشڪ
 موسم هئي پر اُنجو آواز عجيب نموني ۾ وڃي رهيو هو.
 هوءَ ڪلي رهي هئي. هوءَ بلڪل چٽيءَ طرح ڪلي رهي هئي!
 ٽڍي اوچل مزي سان ٻڌي پاڻيءَ ٿي ڪلي رهي هئي، مٿس
 هاسي ڪري رهي هئي. سڌارڻ چپ چاپ بيٺو رهيو، هو
 پاڻيءَ مٿان اٽڪي بهتر نموني ۾ ٻڌڻ لاءِ ٽٽڙي بيٺو. هن
 پنهنجي شڪل جو پاڇو مات ميٺ ۾ وهندڙ پاڻيءَ ۾ ڏٺو،
 ۽ انهيءَ پرتو منجهه ڪجهه اهڙو هو جنهن کيس ڪنهن
 ڳالهه جي يادگيري ڏياري جا ڪاٺس وسري ويٺي هئي ۽
 جڏهن ان تي سوچ ڪيائين تڏهن هنڪي ياد آئي. سندس
 منهن هڪ ٻئي انسان جهڙو ٿي لڳو، جنهن کي هُو ڪنهن
 لڳا سڃاڻندو هو ۽ پيار ڪندو هو ۽ جنهن کان ٻي هوندو

هو. انهيءَ سندس برهمڻ پتا جي شڪل سان مشابھت ٿي وئي. کيس ياد آيو ته ڪٿن ننڍپڻ ۾ هن پنهنجي پتا کي کيس رخصت ڏيڻ لاءِ ۽ سنڀالين سان شامل ٿيڻ لاءِ لاجار ڪيو هو، ڪٿن هن کانئس موڪل ورتي هئي؟ ڪٿن هو هليو ويو هو؟ وري نه موٽيو هو. سندس پتا اها ساڳي پيڙا نه سٺي هوندي جا هو هاڻي پنهنجي پت لاءِ سهي رهيو هو؟ سندس پتا گهڻي وقت کان ڪين گذاري ويو هو، اڪيلو، بنا پنهنجي پت کي ٻيهر ڏسڻ جي؟ ساڳي پراڻي جي کيس اميد نه رکڻ گهرجي؟ هي به هڪ چرچائي چڄڻو نه هو، عجيب ۽ مورڪه گهٽيل ساڳيءَ ساڳيءَ ڳالهه جو دهرائڻ، پراڻي جي چڪر ۾ گهٽائڻ جو ڦيرو؟

نديءَ کي ڏٺو. هاڻو، اهو ائين ئي هو. هر دستو جنهن کي توڙ تاءِ پهچڻ نه ڏٺو ويو آهي ۽ جنهنجو آخرين چيهه نه ڪيو ويو آهي سا ورور ڪري پئي ٿيندي ۽ ساڳيا ئي سور وري پيا پوڳڻا پوندا. سڌارت وري بيڙيءَ ۾ چڙهي ويٺو ۽ بيڙي پوئتي هاڪاري جهوپڙيءَ وٽ پهتو. سارو وقت پتا جي خيال ۾، پٿر جي خيال ۾ مڪو هو، ندي مٿس هاسي ڪري رهي هئي، پاڻ سان جهڳڙي ۾ هو، نراسائيءَ ۾ ورل هو ۽ پاڻ ئي ۽ ساريءَ دنيا ئي ڏاڍيان کلڻ لاءِ به گهٽ مائل ڪونه هو. ڦٽ آيا تاءِ ٻوسرائي رهيو هو، هو پراڻي جي خلاف آيا به بغاوت ڪري رهيو هو. آيا تاءِ کيس شائتي پراپت نه ٿي هئي ۽ نه دڪر ٿي ٿي جيستائين هٿائين. انهيءَ هوندي به هن اميد ڪانه لائي هئي ۽ جڏهن هو جهوپڙيءَ منجهه موٽي آيو، تڏهن منجهس اجهل چاهيا پئي ٿي جنهن کي هو روڪي نه ٿي سگهيو ته واسديو اڳيان سڀ ڪجهه پاسي ڇڏيان، سڀ ڪجهه ظاهر ڪريان، سڀ ڪجهه انهيءَ پرش کي ٻڌايان جو سڻڻ جي ڪلا جو ڄاڻو هو.

واسديو پنهنجي جهوپڙيءَ منجهه ٽوڪري مڙهي رهيو هو. هو هارڻ پتڻ واريءَ بيڙيءَ تي ڪم ڪونه ڪندو هو؛ سندس اکين جي جوت جهڪي ٿيندي پئي ويئي، سندس ٻانهون ۽ هٿ ڪمزور ٿيندا پئي ويا، پر سندس منهن ۾ آئند ۽ شانت - ميه ڪشلتا ساڳيا ٻڪي رهيا هئا.

سڌارٽ پير مرد جي پڙ ۾ ويهي رهيو ۽ هوريان ڳالهائڻ لڳو. کيس هاڻي اهو ڪجهه سليانين جنهن بابت هن ساڻس ڪڏهن به ذڪر ڪونه چوريو هو، ڪئن ان ڏينهن شهر ڏانهن ويو هو، ڪئن سندس ڦٽ پوسرائي رهيو هو، ڪئن ٻين پٺاڻن کي خوش ڏسي کيس اڀرڪا جاڳندي هئي، ڪئن کيس اهڙن جذبن جي مورڪتا ۽ گهيلائيءَ جي ڄاڻ پيئي، ڪئن پاڻ سان جنگ جو ٽپ ۾ کيس نراسائي حاصل ٿي. هن هر ڪنهن ڳالهه جو ذڪر ڪيو، هو کيس سڀ ڪجهه ٻڌائي سگهيو، دڪدائڪ ڳالهيون پڻ ۽ هو کيس سڀ ڪجهه سڀي سگهيو. هن پنهنجو ڦٽ کولي ڏيکاريو، پنهنجي انهيءَ ڏينهن جي پاڇ بابت کيس ٻڌايائين ته ڪئن هو شهر منجهان چڱر ماري اچڻ جي مراد سان نديءَ پار ويو هو ۽ ڪئن نديءَ مٿس هاسي ڪئي هئي.

جئن هو ڳالهائيندو هليو ۽ واسديو شانت - ميه چوري سان کيس ٻڌندو رهيو، تنهن سڌارٽ کي وڌيڪ ٺڪي ڄاڻ ٿي ته واسديو ڪهڙو نه ساوڌان هو. هن محسوس ڪيو ته سندس هلاڪيون، سندس چٽاڻون ۽ سندس گهڻيون آساڻون هن ڏانهن چڱا وهنديون ٿي ويون ۽ وري موت پئي کاڌائون. هن ٻڌڻ واري سان پنهنجو ڦٽ سلڻ اهڙو هو جهڙو نديءَ ۾ انڪي ڌوئي صاف ڪرڻ، جيستائين اهو سبتل ٿئي ۽ نديءَ سان هڪ ٿي وڃي. جئن هو ڳالهائيندو ۽ باسيدو ويو تنهن سڌارٽ وڌيڪ ۽ وڌيڪ اڀڙ ڪرڻ لڳو ته هيءُ هارڻ نه

واسد يو ئي ڪونه هو، ۽ نه اهو انسان هو جو کيس ٻڌي رهيو هو. هن انپڻ ڪيو ته هي بنا چرپر جي ٻڌندڙ سندس پاس ائين پئي جذب ڪندو ويو جڏهن وڻ برسات جو پاڻي جهليندو آهي؟ هي سانتيڪو منشي خود ندي هو، خود برهم هو، خود اننت-ڪال هو. جڏهن سڌارڻ پنهنجي ۽ ڦٽ جي باري ۾ ويچار ڪرڻ بند ڪيو، تڏهن جا ڦيرڦار هن واسد يو ۾ ڏٺي هئي سا منجهس پيهي ويئي ۽ جڏهن هو انهيءَ ڦيرڦار کي وڌيڪ سمجهڻ لڳو تڏهن اها کيس گهٽ اڏي پٽ لڳي ۽ وڌيڪ انپڻ ڪرڻ لڳو ته هر ڪا ڳالهه سڀاويڪ ۽ نيم انوسار هئي، واسد يو اڪثر سدائين گهڻي وقت کان انهيءَ روپ ۾ هو، صرف هن ئي کيس نه سڃاتو هو، حقيقت ۾ هو خود کائونس گهڻو نيارو نه هو. هن محسوس ڪيو ته هاڻي هن واسد يو کي انهيءَ درستي سان ئي ڏٺو جنهن سان ماڻهو ديوتائن کي ڏسندا هئا، اها پاونا گهڻو وقت جتا ڪانه ڪندي. اندر ۾ هن هاڻ واسد يو کان موڪلائڻ شروع ڪري ڇڏيو. انهيءَ وچ ۾ هن پئي ڳالهايو.

جڏهن هن ڳالهائي پورو ڪيو، واسد يو پنهنجي ڪي قدر نستي ٿيل نگاهه ڏانهن ڦيرائي. هن ڳالهايو ڪون، پر پير ۽ شانتي، جاڳ ۽ گيان سندس چاهي مان شانت-ميه پئي ڇمڪيا. هن سڌارڻ جو هٿ ورتو، نديءَ جي ڪپر تي هڪ بينگ ڏانهن کيس وٺي ويو، سندس پير ۾ ويهي رهيو ۽ نديءَ ڏانهن ٺهاري مڙڪيائين.

”تو هن کي ڪندو ٻڌو آهي،“ هن چيو، ”پر تون ڪجهه نه ٻڌو آهي. اڄ ته ڪن ڏيئي ٻڌون ۽ تون وڌيڪ ڪجهه ٻڌ ڏين.“

هو ڏيان سان ٻڌڻ لڳا. نديءَ جي گهڻن آوازن وارو مڌر گيت گونججي رهيو هو. سڌارڻ نديءَ منجهه ٺهاريو ۽

وهندڙ پاڻيءَ ۾ ڪيترائي روپ ڏنائين. هن ڏٺو پتا پنهنجو، اڪيلو، پنهنجي پٽ لاءِ هنجون هاريندو، هن ڏٺو پاڻ کي اڪيلو، پنهنجي پري پري ويل پٽ جي سڪ ۽ سوز جي بندڻن ۾، هن ڏٺو پنهنجي پٽ کي، پڻ اڪيلو، پنهنجي چيوٽ جي لڙڻائن جي آڻشي راه تي، چوچ منجهان اڳتي وڌندو، هر ڪنهن جو من هو پنهنجي منزل ڏانهن، هر ڪنهن کي چنڻا هڻي پنهنجي مراد پوري ڪرڻ جي، هر ڪنهن پٽي سنو. نديءَ جو آواز دڪ پريو هو. اُن پٽي ڳايو اڪير ۽ اداسائيءَ منجهان، سڪ ۽ شوڪ منجهان، ۽ پٽي وهي پنهنجي منزل ڏانهن.

”ٻڌين ٿو؟“ واسديو جي گنگي نگاه سوال ڪيو. سڌارڪ ڪنڌ ڌوڻيو.

”وڌيڪ چڱيءَ ريت ٻڌا“ واسديو ڀڙڪيو.

سڌارڪ بهتر نموني ۾ ٻڌڻ جي ڪوشش ڪئي. سندس پتا جو روپ، سندس پنهنجو روپ، سندس پٽ جو روپ، سڀ هڪ ٻئي ئي منجهه پئي وهيا. ڪملا جو روپ پڻ نظر آيو ۽ اڳتي وهي هليو، گورند جو روپ ۽ ٻين جا روپ پڻ ظاهر ٿيا ۽ اڳتي وڌندا ويا. اهي سڀ نديءَ ۾ سمائجي ويا. اهوئي سندن اُدش هو، سڪڻ، چاهڻ، سهڻ ۽ نديءَ جو آواز هو پيريل آرزوءَ سان، پوسرائيندڙ دڪ سان، اجهل لڙڻائن سان. ندي پنهنجي منزل ڏانهن وهندي هلي. سڌارڪ نديءَ کي ٽڪڙو وهندو ڏٺو، جنهن جا جزا هئا هو پاڻ، سندس مت مائٽ ۽ سڀ اهي هٿس جن سان سندس جان پڇاڻ هئي. سڀ لهرون ۽ پاڻي ٽڪڙو پئي هليا، دڪ پوڳيندا، پنهنجي منزلن ڏانهن، گهڻن منزلن ڏانهن، جهرئي ڏانهن، سمنڊ ڏانهن، سِر ڏانهن، مها ساگر ڏانهن، ۽ سڀ منزلن طيءَ ڪيون ويئون ۽ هر هڪ منزل جي پوئتان وري ٻي پئي آئي.

پاڻي باق جو روپ ورتو ۽ مٽي چڙهيون برسات جو روپ ورتائين ۽ وري هيٺ لٿو، چشمي، نهر ۽ نديءَ جو روپ ورتائين، نئين سر بدليو ۽ نئين سر وهڻ لڳو. پر اهو سڪ ۽ لوڇڻ وارو آواز بدلجي پيو. اُنجو پراڻ اڃا به شوڪ سان ڀريل هو، اڃان به ڪنهن تلاش ۾ هو، پر ٻيا آواز اُنهي سنگ ۾ هئا، سڪ ۽ دڪ جا آواز، نيڪيءَ ۽ پراڻيءَ جا آواز، کل خوشي ۽ درد جا آواز، سوين آواز، هزارين آواز.

سڌارڻ ٻڌندو رهيو. هو هاڻ بلڪل ڌيان سان ٻڌڻ لڳو، سمورو مڱهن، ٻنڌ خالي، سڀ ڪجهه سڃاڻيندو، گرهڻ ڪندو ٿي ويو. هن انيڙ ڪيو ته هو هاڻ سٺڻ جي ڪلا سموري سڪي ويو هو. هن اڳي به اڪثر سڀ ڪجهه ٻڌو هو، نديءَ جا هي سڀ اڪيچار آواز ٻڌا هئا، پر اڄ اهي ٻڌڻ ۾ نيارا ٿي لڳا. هاڻ انهن نيارن آوازن ۾ کيس ڪوبه پيد نظر نه ٿي آيو— ڪلندڙ آواز هو يا رڻندڙ آواز، ٻاراڻو آواز هو يا مردانو آواز. اهي هڪ ٻئي جا جزا هئا، انگهه هئا: شوڪ انهن جو جي سڪن ٿا، ٽڙڻ ٿا، ٺهڪڙو انهن جو جي گيانِي ۽ ٻڌوان آهن ۽ دانهون ۽ آهون انهن جون جي مرڻ لوڪ ڏانهن وڃن ٿا. اهي سڀ پاڻ ۾ ٽپي ٽپي اُٿيل ۽ هڪ ٻئي ۾ جڪڙيل ۽ هزارين نمونن ۾ ڳڻيل هئا. ۽ سڀئي آواز، سڀئي منزلون، سڀئي نمناون، سڀئي دڪ، سڀئي خوشيون، سڀئي نيڪ ۽ بد— انهن سڀني جو سڻو سنسار. انهن سڀني جو سڻو هو گهٽنائن جي نهر، جيوت جو سنگيت.

جڏهن سڌارڻ هن نديءَ کي ڌيان سان ٻڌي رهيو هو، هزار آوازن سڻو گيت، جڏهن هن غم ۽ خوشيءَ ڏانهن ڌيان نه ڏنو، جڏهن هن پنهنجي آتما کي ڪنهن به خاص آواز سان ڪونه جڪڙيو ۽ نه پنهنجي پاڻ ۾ انڪي سمايو پر هن انهن سڀني کي، سمورائيءَ کي، هيڪڙائيءَ کي ٻڌو، ٺڏهن

هزار آوازن وارو مهاگيت چڙيل هو صرف هڪ شبد جو:
اوم — پُورنتا.

”بڏين ٿو؟“ واسديو جي نيترن وري پڇيو.

واسديو جي مشڪ جوٽ سمان هئي؟ اها سندس پيرسن
 جهري جي سڀني گهنجن ۾ ٽهليل هئي، جڻ **اوم** شبد نديءَ
 جي سڀني آوازن ۾ ٽهليل هو. سندس مشڪ ۾ جوٽ هئي، جڻ
 هن پنهنجي متر ڏانهن نهاريو ۽ هاڻ اهائي مشڪ سڌارت
 جي جهري تي پرڪاش ٿي. سندس ڦٽ چٽي رهيو هو،
 سندس پيڙا وڙندي رهي هئي، سندس ’پاڻ‘ هيڪڙائيءَ
 ۾، اڳي ۾، سماڻجي ويو هو.

انهيءَ گهڙيءَ کان وٺي، سڌارت پنهنجي پراڻي سان
 لڙڻ بند رکيو. سندس منهن منجهه پٽي بکي گيان جي
 شائتي، اُن جي جنهن ۾ ترشائن جو بکيڙو سمايت ٿي
 چڪو هو، جنهن مڪتي پراڻي ڪئي هئي، جو گهٽنائين
 جي ڌارا سان، جيوت جي ڌارا سان، ساڙ ۽ سلوڪ ۾ هو، پاڻ
 دٻا پاڻ ۽ همدوديءَ سان ڀرپور نهر کي اڀريل، سڀني وستن
 جي ايڪتا ۾ پاڻ سمايل.

جڻ نديءَ جي ڪپر تي واسديو پنهنجي بينگ ٽان اٿيو،
 ٿڻ هن سڌارت جي نيترن منجهه نهاريو ۽ منجهس گيان جي
 شائتي چمڪندي پسائين. سندس ڪلهي کي پنهنجي ديارو
 ۽ رڪيڪ پاڻ سان، آهستي ڇهي، چيائين: ”آءُ هن گهڙيءَ
 لاءِ ئي ترسيل هوس، منهنجا متر ۽ هاڻ اها گهڙي اچي
 ويئي آهي. مونکي هلا گهرجي. مونکي واسديو ٿي رهئي،
 پاڻ ٿي ٿي رهئي گهڻو سمو ٿي چڪو آهي. هاڻ اهو سمايت
 ٿيو. نمسڪار جهوپڙي، نمسڪار ندي. نمسڪار سڌارت!
 آسرو نام جو!“

سڌارت موڪلائيندڙ منش اڳيان ڏنڊوت وڌندا ڪئي.

”مونکي سڏ هئي،“ هن سر لٽا سان چيو. ”تون بس
منجه وڃي رهيو آهين؟“

”هائو آءُ بن منجه وڃي رهيو آهيان: آءُ سڀني وسڻن جي ايڪي منجه وڃي رهيو آهيان“ بهڪندي واسديو چيو.
۽ ائين هُو هليو ويو. سڌارٽ ڏانهنس نهاريندو رهيو.
اُتي آندڙ مهاگنپيرتا سان هو ڏانهنس نهاريندو رهيو، سندس
قدم شائتيءَ ۽ ڀريا، سندس منهن ٽيڇوان، سندس سر وڇ
جوت سمان.

گو وند

گو وند هڪ دفعي پنهنجو ڪجهه آرام جو سمو ٻين ڪن
بڪشن سان انهيءَ آندڊايڪ باغيچي ۾ گهاريو، جو ڪملا
ونشيا، ڪنهن سمي گوتم جي ششن کي پيٽا ڪري ڏنو هو.
هن انهيءَ پوڙهي پاڻي جي ٻاري ۾ باغ چيٽ ٻڌي هئي
جو نديءَ جي ڪپ تي اٿان هڪ ڏينهن جي پنڌ ٿي هو ۽ جنهن کي
گهڻا ماڻهو رشي ڪري سمجهندا هئا. جڏهن گو وند اُتي هلڻ
لڳو، تڏهن هن پنڌ ڏانهن ويندڙ رستو وٺڻ پسند ڪيو،
کيس انهيءَ پاڻيءَ ڏسڻ جي اُڪير هئي، ڇاڪاڻ ته جيتوڻيڪ
هو پنهنجي رهڻي ۽ نيمر آئو سار رهيو هو ۽ ڪائڻس ننڍا بڪشو
کيس سندس وهيءَ ۽ نمڙا پاڻ سبب مان ڏيندا هئا، تڏهن
به سندس هردي اندر آند مانڌ هئي ۽ جنهن شيءِ جي ڳولا
۾ هو اها کيس پراپت نه ٿي هئي.

هو نديءَ وٽ پهتو ۽ پير مرد کي نديءَ پار وٺي وڃڻ
لاءِ نوڀدن ڪيائين. جڏهن هن پير پيڙيءَ مان لٿا، تڏهن
هن پير مرد کي چيو ته ”تون بڪشن ۽ پاڻين سان ڏاڍا سٺا
پير ڀريندو آهين، ڏانهن ڏاڍو مهربان آهين، تون اسان مان
ڪيترن کي ئي پار وٺي هليو آهين. تون پڻ ستيه مارڻ جو
لوچيندڙ، طالب ڪين آهين؟“

سڌارڻ جي جهڙوڪ نيترن ۾ مشڪ آڻي جڏهن هن چيو:
”تون، يوگيه پُرس، پاڻ کي طالب ٿو سڏين، تون جو اڳي ئي
ماڻا کائي مٽي چڙهيو آهين ۽ گوتم جي بڪشن وارو جو بهاريو

آئيئي؟

”آءٌ سچ پڇ پيرس آهيان،“ گوند چيو، ”پر مون پنهنجي تلاش ڇڏي ڪانه آهي. آءٌ ڪڏهن به پنهنجي ڪوچ نه ڇڏيندس. پرالهند منهنجي ائين ئي ڏسجي. آءٌ ائين ٿو ڀانيان ته تون پڻ تلاش ۾ رهيو آهين. تون مونکي انهيءَ باري ۾ ڪجهه ٻڌائيندين، منهنجا مٿي؟“

سڌارٽ چيو: ”آءٌ توکي ڇا ٻڌائي سگهندس جو ڪارگر ٿي سگهي، سواءِ انجي نه شايد تون ڳولين ٿو تمام گهڻو، جنهن سبب اهو جيڪي ڳولين ٿو سو لهي نه ٿو سگهين.“

”سو وري ڪٿن؟“ گوند پڇيو.

سڌارٽ چيو: ”جڏهن ڪوبه تلاش ڪري ٿو، تڏهن ائين اوس ٿئي ٿو ته جنهن وسٽوءَ جي هو تلاش ۾ آهي تنهن جوئي صرف خيال ٿو ڪري؛ انهيءَ ڪري هو ڪجهه به لهي نه سگهندو آهي، ڪجهه به گهرڻ نه ڪري سگهندو آهي، ڇاڪاڻ ته هو صرف انهيءَ وسٽوءَ جوئي خيال ٿو رکي جنهن جي هو ڳولا ۾ آهي، ڇاڪاڻ ته هنجي آڏو هڪ اديش آهي، ڇاڪاڻ ته سندس اديش کيس پوءِ جيان ڇڪڙي ويو آهي. تلاش معنيٰ: اديش هڻڻ؛ پر لهڻ معنيٰ: آڇو ٿيڻ، هر وسٽو پاڻ ۾ سمائڻ، اديش جي ٻڌڻن کان چوڻڪارو ٻائڻ. تون، اي يوگيه پرش، شايد سچ پڇ ڳولا ٿو آهين، ڇاڪاڻ ته تون پنهنجي منزل ڏانهن يٽن ڪندي ڪيتريون ڳالهيون نٿو ڏسڻ، جي بيهه تنهنجي نڪ سامهون آهن.“

”آءٌ آيا پوريءَ ريت ڪونه ٿو سمجهان،“ گوند چيو.

”تنهنجو مطلب ڇا آهي؟“

سڌارٽ چيو: ”هڪ پيري، اي يوگيه پرش، گهڻا ورهيه ٿيا، تون هن نديءَ وٽ اچي نڪتو هڻين ۽ هڪ ماڻهوءَ کي اتي لپتيل ڏٺو هوءَ. جيستائين هو نند ۾ هو تيستائين ٿو هنجي

پرسان ويهي انهي رکيا ڪئي، پر تو انهيءَ سهيل ماڻهوءَ کي ڪونه سڃاتو، گوند.

پرس ۾ ۽ موهت ٿيل بڪشو پاڻي ۽ ڏي نهارڻ لڳو. ”تون سڌارڻ آهين؟“ هن ڊڄي آواز ۾ پڇيو. مون هن پيري به توکي ڪونه سڃاتو. توکي وري ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو آهيان، سڌارڻ، ڏاڍي خوشي ٿي اٿم. تون تمام گهڻو ڦري ويو آهين، منهنجا متر، ۽ هاڻي پاڻي ٿيو آهين ڇا؟“ سڌارڻ قرب منجهان کڻڻ لڳو. ”هاڻو، آءٌ پاڻي ٿيو آهيان. گهڻن ماڻهن کي گهڻوئي بدلاجو پوندو آهي ۽ گهڻن ئي نمونن جا وستر پهڙا پوندا آهن. آءٌ انهن مان هڪ آهيان، منهنجا متر. تون ڀلي آئين، نهچ آئين، آءٌ توکي پنهنجي جهوپڙي ۾ رات رهڻ جي نيند ٿو ڏيان.“

گوند انهيءَ چئي ۾ رات ٽڪيو ۽ انهيءَ بستري تي سمهيو جو ڪنهن وقت واسڊو جو هو. هن پنهنجي ننڊ پٽ واري پريتر کان گهڻائي سوال پڇيا ۽ سڌارڻ کي پٽ پنهنجي جيوت جي باري ۾ گهڻوئي ڪجهه ٻڌائو هو.

جڏهن صبح جو گوند جي موڪلائڻ جو وقت آيو، تڏهن هن ڪجهه هٻڪي چيو: ”هتان وڃان تنهن کان اڳ، سڌارڻ، آءٌ چيڪر توکان هڪ سوال وڌيڪ پڇان. توکي ڪو سڌارڻ، نشچو، يا گيان آهي جنهن جو تون سهارو وٺين ٿو، جو توکي نيڪ جيون رهڻ ۽ نيڪ ڪمن ڪرڻ ۾ واهر ٿو ڪري؟“ سڌارڻ چيو: ”توڪي سڌ آهي، منهنجا متر، ته جوانيءَ

جي وقت ۾ پٽ جڏهن اسين ٻن ۾ سنڀاسين سان رهندا هئاسين، تڏهن پٽ منهنجو سڌائين، آچارين ۽ گرن ۾ وشواس ڪونه ٿي جميو ۽ کين ٿياڳ ٿي ڪرڻو پيم. اڃا تائين به منهنجي من جي ورتي ساڳي آهي، جيتوڻيڪ انهيءَ وقت کان وٺي گهڻي ئي گرو، آڌياپڪ مليا اٿم. هڪ سندر وئشيا گهڻي

وقت کان وٺي منهنجي آڌ يا پڪ ٿي رهي، ۽ هڪ ڌنوان واپاري ۽ هڪ چڪي جو جوڙاري پٽ. هڪ لڱا، ٻڌ جي گهومو بڪشن مان هڪ منهنجو گرو هو. ياترا ٿي ويندي هئو ترسي پيو، منهنجي ڀرسان ويهي منهنجي رکيا ڪيائين، جڏهن آءُ ٻن ۾ ستل هوس. آءُ ان کان پڻ ڪجهه سکيس ۽ انهيءَ ڪري آءُ سندس ٿورائتو آهيان، بلڪل ٿورائتو. پر سڀ کان وڌيڪ آءُ سکيو آهيان نديءَ کان ۽ پنهنجي اڳئين جاءِ نشين واسديو کان. هئو هڪ سادو سودو انسان هو ۽ هئو ڪو فيلسوف ڪونه هو، پر هن اصليت کي اهڙو ٿي ڄاتو هو جهڙو گوئر. هئو هڪ ڪامل پيش، هڪ درويش هو.

گووند چيو: ”مونکي ڏسڻ ۾ ٿو اچي، سڌارڻ، نه توکي اڃا به ٿورو چرچو ڪرڻ وڻي ٿو. آءُ ٿو ٿي ويسه ڪريان ٿو ۽ مونکي سڌ آهي نه توکين به گروءَ جي پٽ ڪانه ورتي آهي، پر جيڪڏهن توکي ڪو مت يا سڌانت نه آهي نه گهٽ ۾ گهٽ تون پاڻ کي ويچار ڪونه ٿو ڌارين؟ تو پاڻ ڪنهن قسم جي ڄاڻ، ڪنهن قسم جو گيان ڪونه ڳولي لڌو آهي جو توکي سنسار اندر رهڻ ۾ مدد ڪري رهيو هجي؟ مونکي ڏاڍي خوشي ٿيندي جي انهيءَ باري ۾ مونکي ڪجهه ٻڌائين.“

سڌارڻ چيو: ”هاڻو، وقت به وقت منهنجي من اندر ايڪر بيڪر ويچار پئي آيا آهن ۽ ڄاڻ پڻ پئي ٿي اٿم. وقتي هڪ گهڙيءَ يا هڪ ڏينهن لاءِ گيان جو پرڪاش پئي ٿيو اٿم، جهڙيءَ ريت ڪو پنهنجي هڙدي اندر جيون ڌارا اُٺو ڪري. مونکي گهڻي ٿي ويچار پئي آيا آهن، پر اهي توکي ٻڌائڻ مون لاءِ مشڪل ٿيندو. پرنتو هڪڙو هيءُ خيال آهي جنهن مون تي اثر ڪيو آهي، گووند. گيان اهڙي چيز نه آهي جا ڪو ڏيئي سگهي ٿو. گيان، جو گيان پيش ڏيئي جي ٿو

ڪري، سو ذرا مڙڪ گيان ٻيو لڳي.

”تون چرچو ٿو ڪرين ڇا؟“ گوند پڇيو.

”نه، آءٌ ٿو ڪي اهو ڪجهه ٻڌائي رهيو آهيان جو مون ڳولي لڌو آهي. وڌيا جي ڏي وٺ ٿي سگهي ٿي، پر نه گيان جي. اهو اُٺو ڪري سگهجي ٿو، لهي سگهجي ٿو، رهي سگهجي ٿو، انجو سهارو وٺي سگهجي ٿو، انجي دواران اچمبا ڪري سگهجن ٿا، پر اهو ڪوبه ڏيئي يا سيڪاري نٿو سگهي. مونکي انهيءَ ڳالهه جي شنڪا هئي جڏهن آءٌ اڃا ننڍو هوس ۽ اهائي ڳالهه هئي جنهن مونکي آچارين، اُڌ يا پڪن کان ڌڪي دور پئي ڪيو. مونکي هڪڙو ويچار پئي ٿيو آهي، گوند، جنهن کي تون وري به چرچو يا مورڪتا سمجهيندين. اهو هي آهي، نه هرڪنهن سٽيه ۾، جيڪي انجي اُٺڙ آهي سو به اهڙو ئي سچو آهي. مثلاً سٽيه کي لڏهن ٿي اکرن ۾ ظاهر ڪري يا اکرن جو ويس پهرائي سگهجي ٿو جيڪڏهن اهو هڪ طرفو آهي. هرڪا ڳالهه جا خيال جي دائري اندر آڻجي ٿي ۽ شبدن ۾ پرڪاش ڪجي ٿي سا هڪ طرفي آهي، صرف اُڏورو سٽيه آهي؛ ان ۾ سمورائي، پورائتا، ايڪتا جي ڪمي آهي. جڏهن سرپشت ٻڌ سرشتيءَ جي باري ۾ سکيا ڏني، تڏهن انهيءَ سکيا کي سنسار ۽ نروان ۾، ما يا ۽ سٽيه ۾، دڪ ۽ موڪش ۾ ورهاڻو ٿي پيس. پيءُ ريت ٿي به نٿو سگهي، ٻيو ڪو رستو اُڌ يا پڪن لاءِ آهي ٿي ڪونه. پر سرشتي پاڻ جا اسان منجهه ۽ اسان جي چوڌاري آهي سا ڪڏهن به هڪ طرفي نه ٿي ٿئي. ڪوبه منشي يا ڪاريه ڪڏهن به سمورو ئي سنساري يا سمورو ئي نرواني ڪونه آهي ۽ ڪوبه منشي ڪڏهن به سمورو ئي سنڀ يا سمورو ئي پائي نه آهي. اهو رڳو ائين ڏسڻ ۾ ٿو اچي ڇاڪاڻ ته اسانکي وهڻ وينڻ آهي نه ڪال، وقت، ڪا حقيقي يا سٽيه وسڻو آهي. ڪال سٽيه

نه آهي، ڳوڻند. مون ورور ڪري پئي اها ڳالهه اُنڀڙ ڪئي آهي. ۽ جيڪڏهن ڪال ستيه وِسَتو نه آهي، نه انهيءَ حالت ۾ ورهاست واري ليڪ، حد بندي، جا هن سنسار ۽ اُٺت ڪال وڇڙ، دڪ ۽ آئند وڇڙ، نيڪ ۽ بد وڇڙ، نقش ٿيل ڏسڻ ۾ اچي ٿي، سا پڻ هڪ وهڻ آهي، هڪ ڀرم آهي.“

”اهو ڪٿن آهي؟“ ڳوڻند، مولجھاري ۾ اچي پڇيو.

”ٻڌ، منهنجا دوست! آءٌ پاڻي آهيان ۽ ٽون پاڻي آهين، پر ڪنهن ڏينهن پاڻي جيئو وري برهم ٿيندو، ڪنهن ڏينهن نروان ٻڌ پائيندو، ڪنهن ڏينهن ٻُڌ ٿيندو. هاڻ اهو ڪنهن ڏينهن، آهي وهڻ، ڀرم، اها آهي صرف پيٽ. پاڻي ڪو ٻُڌ جي اوستا واري مارڻ ٿي ڪونه آهي ۽ هنجو ڪو پر نظام ڪونه ٿي رهيو آهي، جيتوڻيڪ اسانجي ويچار شڪتي پيءُ طرح وسڻ جي ڪلهنا نه ٿي ڪري سگهي. نه، سمپاوي ٻُڌ اڳيئي پاڻيءَ منجهه واپاڪ آهي ۽ سندس پوشيه منجهس اڳيئي وجود ۾ آهي. سمپاوي لڪل ٻُڌ هن منجهه، تو منجهه، هرڪنهن منجهه پڇاڻڻ گهرجي. سنسار، ڳوڻند، اُڀرون نه آهي ۽ نه ڌيري ڌيري پورٽا جي لنبِي مارڻ ڏانهن اُسرندو ٿو هلي. نه، اهو هر وقت پورن ٿي آهي ۽ هر هڪ پاپ اندر اڳيئي شڌتا، پورٽا سمايل آهي، سڀني ننڍن بالڪن ۾ ٻڌاپو سمايل آهي، سڀني کير پياڪ بالڪن منجهه آڌ کان ٿي مڙيو سمايل آهي، سڀني مڙينگ منشن منجهه — اڳيئي اُنادي جيوت سمايل آهي. اهو ممڪن نه آهي ڪنهن به منشن لاءِ ڏسي سگهڻ نه ٻيو مارڻ ٿي ڪيترو اڳيرو آهي ۽ ٻُڌ آهي ڦورو ۽ منجهه، جُوڙاري ۽ منجهه، ڦورو آهي برهمڻ منجهه. گهري ڌيان ۾، سماڌيءَ ۾، ڪال يا وقت کي ميٽڻ ممڪن آهي ۽ گذريل، هلندڙ ۽ ايندڙ، سڀ هڪ سمي ڏسڻ ممڪن آهي ۽ پوءِ سڀ آهي نيڪ، سڀ آهي پورن، سڀ آهي

برهرم. انهيءَ ڪري مونکي ائين ڏسڻ ۾ ٿو اچي ته جيڪا به هستي وجود ۾ آهي سا نڪ آهي، نڪ آهي — موت توڙي جيون، پاپ توڙي پوئرا، گيان توڙي اڳيان. سڀ ڪجهه ضروري آهي، هرڪا وسڻو چاهي ٿي منهنجو کيس سويڪار ڪرڻ، منهنجي مڃڻ، منهنجو پير سان کيس سمجهڻ ۽ پوءِ ته منهنجي رستي تيڪ رهندي ۽ ڪا به وسڻو مونکي هاڃي نه رسائي سگهندي. آءٌ پنهنجي سرير ۽ ٻڌيءَ دواران سکيس ته پاپ ڪرڻ مون لاءِ اوشيه هو، مونکي ڪام گهريل هو، مونکي دولت لاءِ آدم ڪرڻو هو ۽ نفرت ۽ نراسائيءَ جو آزمودو پرائڻو هو، انهيءَ لاءِ ته انهن جو وروڌ نه ڪرڻ سڪان، انهيءَ لاءِ ته سنسار کي پيار ڪرڻ سڪان، ۽ انکي هڪ قسم جي چاهيل وهڻي سنسار سان، ڪنهن پورنتا جي ڪلپنا ٿيل درشيه سان وري نه پيڻيان ۽ پر چئن آهي تڏهن ئي کيس هجڻ ڏيان، انکي پيار ڪريان ۽ پاڻکي انجو جزو سمجهڻ ۾ ئي خوشي سمجهان. اهي آهن، گوند، منهنجا ڪي خيال جي منهنجي من اندر پيئل آهن.”

سڌارٽ هيٺ ٺٽڙو، زمين ٿان هڪ پٿر کنڀائين ۽ انکي پنهنجي هٿ ۾ جهليائين.

”هيءُ“ هن چيو، ”آهي پھڻ ۽ ڪجهه سمي اندر هيءُ شايد ٿي پوندو مٽي ۽ مٽيءَ منجهان ٿيندو ٻڙو، جالور يا انسان. اڳي آءٌ چوان ها: هيءُ پھڻ صرف آهي پھڻ، هنکي ڪوبه ملهه ڪونهي، هيءُ رهي ٿو مايا جي سنسار اندر، پر شايد ڇاڪاڻ ته ڦيري جي چڪر منجهه هيءُ پھڻ منس ۽ آتما ٿي سگهي ٿو، انهيءَ ڪري اهو به اهميت وارو آهي. آءٌ ڳڻي جيڪر ائين ٿي سمجهان ها، پر هاڻ منهنجو هيءُ ويچار آهي: هيءُ پھڻ آهي پھڻ، هيءُ پھڻ آهي جانور، ايشور ۽ ٻڌ، مان انکي عزت مان ڏيان ٿو ۽ پيار ڪريان ٿو ته انهيءَ لحاظ کان

نه هارڻ هو آهي هڪ وسڻو ۽ پوءِ ٿي پوندو ٻي ڪا وسڻو،
 پر ڇاڪاڻ ته اهو اڳيئي گهڻي سمي کان سڀ ڪجهه آهي ۽
 سدائين راتين سڀ ڪجهه ٿي رهيو آهي. آءٌ انکي پيار ڪريان
 ٿو صرف ڇاڪاڻ ته اهو آهي پهڻ، ڇاڪاڻ ته اڄ ۽ هارڻ اهو
 مونکي پهڻ ٿي ٿو ڏسڻ ۾ اچي. آءٌ ڏسان ٿو انجو ملهه ۽ آرڻ
 سندس عمدن نشانن ۽ سوراخن جي هر هڪ جز ۾، سندس
 پياي ۽ خاڪي رنگ ۾، انجي سخت جوڙ ۾ ۽ آواز ۾ جڏهن
 انکي کڙڪايان ٿو، سندس مٿاڇري جي سوڪا يا آلاڻ ۾. ڪي پهڻ
 آهن جي ڇهڻ سان ليل يا صابڻ مثل ٿا لڳن، ڪي ٻنن يا
 ريتيءَ مثل ٿا ڏسڻ ۾ اچن، ۽ هر هڪ نيارو آهي ۽ پنهنجي
 نموني ۾ اوم جي پوڄا ٿو ڪري. هر هڪ آهي برهم. ساڳئي
 وقت هو گهڻو ٿو آهي پهڻ، سڀني صابڻ مثل، ۽ اها ئي
 آهي ڳالهه جا مونکي مڙو ڏئي ٿي ۽ اچرج جهڙي ۽ پوڄڻ
 لائق نظر اچي ٿي. پر انهيءَ باري ۾ آءٌ وڌيڪ ڪجهه نه
 چوندس. لفظ ويچارن کي چڱيءَ طرح ظاهر نٿا ڪري سگهن،
 اهي اُچارجن نه اٿن جو اُتي سدائين ڪي ڪجهه نيارا ٿيو
 پون، ڪي ڪجهه مروئيل، ڪي ڪجهه مورڪاڻا. ۽ انهيءَ
 هوندي به اها ڳالهه وڌيڪ ٿي ۽ نيڪ ٿي نظر اچيم ڇو ته جا ڳالهه
 هڪ منشي لاءِ ملهه ۽ گيان واري آهي سا ٻئي جي نظر ۾
 مورڪتا ڀريل آهي.”

گورنڊ هيل تاءِ مات ميٺ ۾ ٻڌي رهيو هو.
 ”تو پهڻ جو مثال ڇو ورتو؟“ هن ڪجهه ترسڻ بعد

هڪندي پڇيو.

”اهو مون ڪنهن به مراد کان سواءِ ڪيو. پر شايد اهو
 چٽيءَ طرح پڌرو ڪري ٿو ته آءٌ پهڻ ۽ نديءَ کي پيار ڪريان
 ٿو ۽ سڀني اهڙين شين کي جي اسين ڏسون ٿا ۽ جن کان
 اسين سڪي سگهون ٿا. آءٌ پهڻ کي پيار ڪري سگهان ٿو،

گووند، ۽ وڙ کي يا چوڙي جي هڪ ٽڪر کي. اهي شيون آهن ۽ شين کي پيار ڪري سگهجي ٿو. پر اکرن کي نه پيار ڪري ٿو سگهجي. تنهنڪري سکيا ٿون منهنجي لاءِ ڪنهن نه ڪم جون آهن. اهي نه آهن سخت، نه آهن نرم، نه اٿن رنگ، نه اٿن روپ، نه اٿن سڳند، نه اٿن سواد — انهن ۾ سواءِ اکرن جي ٻيو ڪجهه نه آهي. شايد اها ئي ڳالهه آهي جا توکي شائتي حاصل ڪرڻ ۾ روڪي ٿي، شايد موڪش ۽ نيڪيءَ لاءِ به انداز کان وڌيڪه اکر آهن. سنسار ۽ نروان آهن صرف اکر، گووند. نروان ڪا وسيلو نه آهي، نروان آهي صرف هڪ اکر.

گووند چيو، ”نروان صرف اکر نه آهي، منهنجا متر ۽ اهو هڪ ويچار آهي.“

سڌارٽ وشيه جاري رکندي چيو: ”اهو ويچار هجي به، پر آءٌ ڀانيان ٿو، منهنجا دوست، ته آءٌ ويچارن ۽ وڃن، خيالن ۽ اکرن ۾ ڪوبه پيد ڪونه ٿو ڏسان. سنجين سڏي ڳالهه، ته آءٌ ويچارن کي به گهڻي اهميت ڪانه ٿو ڏيان. آءٌ وڌيڪ اهميت ڏيان ٿو شين کي. مثلاً، هن پتڙ تي هڪ منشي رهندو هو جو منهنجو اڳيون جاءِ نشين ۽ آچار به هو. هو ساڌو جن هو جو ڪيترن ئي سالن تائين نديءَ منجهه ئي ويسهه رکندو آيو ۽ باقي ڪنهن ۾ نه. هن ڏٺو نه نديءَ جي آواز ساڻس ڳالهائڻي. هو ڪائنس سکيو، هن کيس سيکاريو ۽ گيان ڏنو. ندي سندس لاءِ ديوتا سمان هئي ۽ ڪيترن سالن تائين کيس سڏ ڪانه هئي ته هر هڪ پوڻ، هر هڪ بادل، هر هڪ پکي، هر هڪ ننڍڙو هڪ جهڙو ئي ايشور روپ آهي ۽ اهو ئي ڄاڻي ۽ سيکاري سگهي ٿو جيترو پوڄين ندي. پر جڏهن هي پوتر پُرش بن منجهه ويو، تڏهن کيس سموري ڄاڻ هئي، هن کي ٺوڪان، مونکان وڌيڪ ڄاڻ پيئي، بنا آچارين، بنا

پستڪن جي صرف انهيءَ ڪري جو هنجو ويسه نديءَ منجهه هو.

گووند چيو: ”پر جنهن کي تون شيءِ ٿو چوين، سا ستم روپ آهي، اصليت رکندڙ آهي؟ اهو صرف مايا روپي وهم يا ڀرم نه آهي، صرف روپ ۽ خيالي تصوير؟ تنهنجو ٻهٺ، تنهنجو وڻ، اهي ستم آهن؟“

”اها ڳالهه پڻ مونکي گهڻو ڪارڻ ٿي ستائي،“ سڌارٽ چيو. ”جيڪڏهن اهي مايا روپي وهم يا ڀرم آهن، ته آءٌ پڻ ڀرم آهيان، ۽ انهيءَ ڪري هو سدائين انهيءَ پرڪار جا آهن جهڙو مان. اهو ئي سبب آهي جو هو اهڙا ڀرم ڪرڻ يوگيه ۽ ٻوجنيه آهن. اهو ئي سبب آهي جو آءٌ کين پيار ڪري سگهان ٿو. ۽ اجهو هي آهي سڌانت جنهن تي تون ڪلندين. مونکي ڏسڻ ۾ ٿو اچي، گووند، ته ڀرم سرشتيءَ منجهه سڀ کان وڌيڪ اهميت رکندڙ وستو آهي. وڏن ويچاروانن لاءِ سرشتيءَ کي سوچهڻ، اها سمجهائڻ ۽ ان کي ڌڪارڻ اهميت ڀريو هجي به، پر آءٌ سمجهان ٿو ته سرشتيءَ کي ڀرم ڪرڻ ئي ۽ نه انکي ڌڪارڻ وڌيڪ اهميت ڀريو آهي، اهو اسان کي ٿڌو سهائي ته اسين هڪ ٻئي کي ڌڪار جي درشتيءَ سان ڏسون، پر ائين ٿو ڄڻائي ته دنيا کي، پاڻ کي ۽ سڀني جيون کي ڀرم، قدرشناسيءَ ۽ عزت سان ڏسون.“

”آءٌ اها ڳالهه سمجهي سگهان ٿو،“ گووند چيو. ”پر اها ئي ته ڳالهه هئي جنهنکي سرڀشت ڀرڻ، مايا روپي ڀرم ڪري ڪوٺيو آهي. هن اپڊيش ڏنو پر اڀڪار جو، ڪميا جو، ديا جو، ۽ ڀرج جو—پر نه پيار ۾ قاسم جو، هن آگيا ڏني ته متان پاڻ کي دنيوي ڀرم ۾ آڙايو.“

”مونکي اها ڄاڻ آهي،“ سڌارٽ چمڪندڙ مشڪ سان چيو. ”اها سڌا اٿم، گووند، ۽ هت اسين ارت جي

او جهڙو ۽ اکرڻ جي جهڳڙي ۾ وڃي ٿا اڙجون، ڇاڪاڻ ته مان انهيءَ ڳالهه کان انڪاري ڪونه ٿيندس ته منهنجا لفظ ظاهريءَ طرح چڻ نه گوت ۾ جي سڀيا جو وروڌ ٿا ڪن. اهوئي سبب آهي جو اکرڻ تي آءٌ ايترو ڀروسو نٿو رکيان، ڇاڪاڻ ته مون کي سڌ آهي ته اهو اختلاف آهي وهر. مون کي پڪ آهي ته آءٌ گوتم سان سهمت آهيان ۽ منهنجو ويچار به گوتم جهڙو ئي آهي. هن کي سچو ۽ ڪٽن نه پر ۾ جي چاڻ هوندي، اهو جهن منشيءَ جي ڄاڻي ۽ ڀي ٻڌائي ۽ جو ورنن ڪيو آهي، تنهن هوندي به منشيءَ جي ڄاڻي ۽ ڀي ايترو نه پيار ڪيائين ٿي جو هن پنهنجي سموري لڻي جيون صرف انسان کي سھائتا ڪرڻ ۽ سيکارڻ ۾ اڀڙ ڪري ڇڏي؟ ۽ هن مها آچار به بنسبت پڻ، مون لاءِ لفظن کان وڌيڪ اهميت ڀري شيءِ آهي؛ سندس ڪاريه ۽ جيون مون لاءِ سندس راءِن کان وڌيڪ اهميت ڀري يا آهن. آءٌ کيس مهاپرش سمجهان ٿو ته سندس وياڪيائ يا ويچار ڌارا سبب، پر سندس ڪاريه ۽ جيون سبب.

بتي پير مرد کڄل وقت تائين چپ چاپ رهيا. پوءِ چئن گووند وڃڻ لاءِ تيار ٿيو، تنهن هن چيو: ”آءٌ تنهنجا شڪراڻا ٿو مڃان، سڌارو، جو پنهنجا ڪي ويچار سڻايا اٿئي. منجهانن ڪي انوکا ويچار آهن. آءٌ اهي هڪدم گرهڻ نٿو ڪري سگهان. انهيءَ هوندي به آءٌ توکي ڏنيو ٿو ڏيان ۽ آشا اٿم ته شل جهجها ڏينهن شائتيءَ ۾ گذارين.“

پر اندر منجهن هن سوچيو: ”سڌارو آهي عجيب پرش ۽ خيال به ظاهر ڪري ٿو عجيب. هنجا ويچار آهن چرٻي. سرشت پرش جا سڌانت ڪهڙا نه نيارا ٿا لڳن! آهي آهن صاف، کليل، سنوان سڌا ۽ سمجهڻ جهڙا؛ منجهس ڪجهه به عجيب يا بيهودو يا کلڻ هاب ڪونهي. پر سڌارو جا هٿ

۽ پير. سندس نيت، سندس پيشاني، سندس ساهه ڪٽڻ، سندس مشڪ، سندس ڪيڪار، سندس هلڻي، سندس ويچارن کان نرالو اُتر پيدا ڪن ٿا. جڏهاڻڪر اسان جي سر پشت گوتم نروان بد پاتو آهي، تڏهاڻڪر مونکي سڌارڻ کان سواءِ ٻيو ڪوبه منڃ نه گڏيو آهي جنهن لاءِ مون اُٺڻو ڪيو هجي نه هيءُ آهي ساڌو پرش! سندس ويچار ڪري اُنوڪا هجن، سندس وچن مورڪتا جا ٿي لڳن، پر سندس نيت، سندس هٿ، سندس چمڙي ۽ سندس وار، سڀني منجهه ٻڪندڙ آهن پوئو ٿا، شائتي، سمائتا، ڪو ملتا ۽ سنڀڙي جا ڳٺ، جي اسان جي سر پشت آچاره جي تازي مريوءَ کان پوءِ مون ڪنهن به منڃ ۾ نه ڏٺا آهن.

گووند اهي خيال پڇائي رهيو هو ۽ سندس دل اندر ڪشمڪتا جاري هوندي، هن وري به سڌارڻ کي پروا نه ڪيو، اُٺي پريمر سان، شانت-ميه وينل منڃ کي ٽٽڙي پروا نه ڪيائين. ”سڌارڻ“ هن چيو، ”اسين هاڻ پير مرد آهيون. هن جيوت ۾ اسان جو مڪاميل وري نه به ٿئي. آءٌ ڏسي سگهان ٿو، منهنجا پريمر مٿي نه نوسائتي پراپت ڪئي آهي. آءٌ اُٺڻو ڪريان ٿو ته مونکي اڃا انهي پراپتي کان ٿي آهي. ڪو هڪ شيد وڌيڪ ٻڌائيم، منهنجا ماليور مٿي، اهو ڪجهه ٻڌائيم جو آءٌ ويچار ۾ آڻي سگهان، اهو ڪجهه جو آءٌ سمجهي سگهان! اهو ڪجهه ڏينم جو مارڻ ٿي منهنجو سفر سولو ڪري، سڌارڻ. منهنجو پيڇرو اڪثر ڪنن ۽ اونڌاهو پئي رهيو آهي.“

سڌارڻ مات ۾ رهيو ۽ پنهنجي شانت-ميه، ڪشمل، مشڪ سان ڏانهنس نهاريائين. گووند يڪ ٿڪ سندس منهن ۾ نهاريو، چمتا سان، اڪير منجهان. پيڙا ۽ لڳاتار تلاش ۽ سانده سنڀڙتا، سندس چاهي ۾ اڪريل هيون.

سڌارڻ اهو سڀ ڏٺو ۽ مشڪيائين.

”مون ڏانهن پاڻ نٿڙاءِ!“ هن ڳوٺ جي ڪن ۾ پڻ ڪيو.
 ”اُچ، اُچا به ويجهو، بنهه ويجهو، مونکي پيشانيءَ تي چم، ڳوٺند.“
 جيتوڻيڪ اُچڙ لڳس ٿڏهين به اُٿي پير ۽ پرون پوڻ، کيس
 مڃڻ لاءِ لاچار ڪيو. هو سندس ويجهو نٿڙيو. سندس نراڙ
 کي پنهنجن ڇهن سان ڇمپائين. راتين ڪندي ساڻس ڪجهه
 وسڻ جهڙو ٿي گذريو. جڏهن هو اُچا سڌارڻ جي آڏيت
 وڃن تي ويچار ڪري رهيو هو، جڏهن هو ڪال، سمي
 جي سرف مٽائڻ جي ۽ نروان ۽ سنسار ٻنهي کي هڪ ڪري
 سمجهڻ جي وڻڻ ڪوشش ڪري رهيو هو، جڏهن خود پنهنجي
 مٿي جي وڃڻ لاءِ ڪنهن لموني جي نشرت سندس لاءِ آڻاڻ
 پير ۽ عزت سان ٺڪري هلي هئي، ٿڏهن هيءَ گهڻا ساڻس
 ٿي گذري.

هاڻ هنکي پنهنجي مٿي سڌارڻ جو ڇهرو اصل ڏسڻ ۾
 نه آيو. انجي بجاءِ هن ٻيا مهاندا ڏٺا، گهڻا منهن، هڪ لمبي
 صف، هڪ يڪي شڪلين جي ڌارا — سوين، هزارين، جي
 سڀ پٽي نروار ٿيون ۽ آلوپ ٿيون ۽ انهيءَ هوندي به سڀ
 ساڳي سمي اُٿي موجود پٽي ڏسڻ ۾ آيون، جي سڀ سانده
 پٽي بدليون ۽ وري پٽي ٽئين سر جاڳيون ۽ سڀني ۾ هن
 سڌارڻ پٽي ڏٺو. هن ڏٺو روپ هڪ مڇيءَ جو، ٿلاءَ جي
 مڇيءَ جو جنهن جو مک هو ڪشت ۾ ڦاٿل، هڪ مرڻينگهه مڇيءَ
 جو جنهن جي اکين ۾ هو ڏٺو. هن منهن ڏٺو هڪ ٽئين جاول
 ٻاڪ جو، لعل، گهنجن سان ڀريل، روڻهارڪو. هن منهن
 ڏٺو خونيءَ جو، کيس ڪنهن منش جي بدن ۾ ڪاٺ لنگهائيندو
 ڏٺائين، ساڳيءَ گهڙيءَ هن ڏوهيءَ کي ڏٺو ڳوڏن ۾ جهڪيل،
 ٻڌل ۽ سندس سر جلال جي هٿان ڪٽيل. هن ڏٺا اُگهاڙا سرير
 پرشن ۽ استرين جا، ٿامشي پير جي بدلي ڏنگن ۾، موج مستيءَ
 ۾. هن ڏٺا لاش لاش لاش لاش ۽ سن ٿي سن، نريل ۽ ٺلهاءُ. هن

هتي هڪي شڪلين جي ڌارا - سونين ۽ هزارين جي ٻئي نروار ٿيون ۽ اُوپ ٿيون، [صفحہ ۱۵۱]

ڏٺيون سسيون جانورن جون، سوئرن، واڳهن، هائين، ڀڳن، پڪين جون. هن ڏٺا ڪرشن ۽ اگني ديوتا. هن اهي سڀ روپ ۽ چتر ڏٺا، هڪ ٻئي سان هزارين نمونن جي لاڳاپن ۽ سڀڻن ۾ آيل، سڀ هڪ ٻئي کي سهڪار ڏيندڙ، پريم ڪندڙ، نفر ڪندڙ، ۽ هڪ ٻئي کي ناس ڪندڙ ۽ نون جنم وٺندڙ. هر هڪ هو فاني، مرط وهڻو، جيڪي ۽ بي بقا ناپايدار آهي تنهنجو پاري، دڪانڪ درشانت، انهيءَ هوندي به ڪوبه منجهائين مٽو ڪونه ٿي. اهي رڳو ٻئي بدليا، وري هميشه ٻئي جنميا، سدا۽ نئون روپ ٻئي ورتائون. هڪ روپ ۽ ٻئي روپ جي وچ ۾ صرف ڪال ٿي آيو، سو ٿي آيو. ۽ هي سڀ روپ ۽ چتر ٺهريا، وهڪڙي ۾ آيا، وڌيا، ٽرندا هليا، ۽ هڪ ٻئي ۾ سمائجي ٿي ويا، ۽ انهن سڀني جي چوڌاري سدائين ٻئي رهيو ڪجهه سوکير، ميا روپي، آست ۽ تنهن هوندي به حقيقي ۽ زندهه، باريڪ ڪانچ يا برف وانگر، شفاف ڪل، کولي، يا پاڻيءَ جي ٻڙدي مثل مٿن پکڙيل — ۽ اهو ٻڙدو، اهو نقاب هوسڌارڻ جو مشڪندڙ منهن جنهن کي ڳوڻند انهيءَ ويل پنهنجن چين سان سپرڻ ڪري رهيو هو. ۽ ڳوڻند ڏٺو ته اها نقاب مثل مشڪ، اها چترن جي وهڪڙي مٿان سمائتا، ايڪتا جي مشڪ، اها هزارن جنم ۽ موتن مٿان ساڳي سمي جي مشڪ — هيءَ سڌارڻ جي مشڪ — هو بهو ساڳي هئي جهڙي شالڻ-مي، ڪومل، گنيپر، شايد باجهاري، شايد هاسي ڪندڙ، بديمان، هزاروئي مشڪ ڳوٺم ٻڌ جي، جا هن سوين ڀيرا ڏر ۽ ڏيا سان ڏٺي هئي. اهڙي ئي نموني ۾، ڳوڻند کي سڌ هئي ته هو پريپورٽ پرنس مشڪندو هو.

کيس سڌ نه رهي ته ڪال، وقت، هستيءَ ۾ هو يا نه، هيءُ پرڪاش هڪ پل هليو يا هڪ سؤ سال، ڪو سڌارڻ هو يا نه، ڪو ڳوٺم هو يا نه، ڪو آتم يا ڪي ٻيا هئا يا نه،

هڪ ايشوري ٻاٻ سان اونهو گهايل جنهن ٻاٻ سان هو
آئي آندست، تمام موهيل ۽ نهال ٿيل، گوند ڪا گهڙي
ٺٽڙي ٻينو رهيو سڌارست جي شانت-ميه چهري مٿان، جوهن
هينئر چميو هو، ۽ جوهاٻ ٿي رهيو هو ورتمان ۽ پوشيم روپن
جي رنگ پومي. هنجو چهرو هو اُڻ بدليل، جڏهين هزارن
روپن وارو آئينو مٿاڇري تان اُلوپ ٿي ويو. هو شانت-ميه
۽ ڪولتا سان مشڪل لڳو، شايد تمام هاسي ڪندڙ نموني
۾، هو بهو جئن سرپشت پرش مشڪندو هو.

گوند ٺٽڙي پرنام ڪيو. اجهل ڳوڙها سندس گهڻجيل
ڳان تان ٽوٽل لڳا. اُتي پريم جو پاڻو، آئي نمڙا ۽ سمنان جو
پاڻو مٿس زور پئجي ويو. هن انهيءَ پرش اڳيان ڏندوت
ڪئي جو آئي نسيڇل وينو هو، جنهن جي مشڪ ڪيس يادگيري
ٿي ڏياري هر ڳالهه جي، جا ڪيس چيوست ۾ هئي پياري، هر چيز
جي، جا سندس چيوست ۾ هئي ملهه واري، چيوست ۾ هئي پوٽر.

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، ڄرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن کا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪَلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سَهڪاري ۽ رِضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هِڪڙي جي مدد ڪرڻ جي اُصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتِي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيتائيز digitize ڪرڻ جي عَمَل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيتائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رُڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليڱڪن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رُڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ، ڀُڪار سان
تشبيه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود جي مد مقابل بيهاريو
آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

.....

ڄڻ ڄڻ جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا،
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا،

.....

ڪالهه هيا جي سُرخ ڪُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

.....

هي بيت اٿي، هي بم-گولو،

جيڪي به ڪٿين، جيڪي به ڪٿين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرق نه آ، هي بيت به بم جو ساٿي آ،
جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پڻ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پڻ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پڻ سڀني کي چو، چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)